

HÍD két foszladozó tenyeremben kulcsa
a nyakamra kattintott nevelő zárnak
a fekete fán ülő nagy csontos madarak
kopácsolását csobogó szememmel csitítom
s bolyhos halántékom hosszasan elnézi
amint domború begyük tovaszárnyalva
az áradó vizet hiába végigszántja

TARTALOMMUTATÓ

- | 853 | *Gobby Fehér Gyula* A NAGY ÉPÍTÉS
- | 895 | *Gál László* VERSEK A VERSRŐL
- | 896 | *Torok Csaba* SZÉGYENFÁN
- | 903 | *Gulyás József* VERSEI
- | 907 | *Gera György* LEGYEK
- | 913 | *Tolnai Ottó* LEVELEK A SZIGETRŐL. MISZTIKUS KÖZJÁTÉK
- | 932 | *Varga Zoltán* TÚL A FELHŐKÖN
- | 938 | *Danilo Kiš* UTOLSÓ FEJEZET AZ APÁMRÓL
- | 949 | *Kazimierz Brandyś* LEVELEK Z. ASSZONYHOZ
- | 955 | A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTTI JUGOSZLÁVIAI MAGYAR IRODALOM
- | 988 | *Lányi István* CANNES-I LEVÉL
- | 994 | SZEMLE (*Tomán László, Vukovits Géza, Bálint István* jegyzetei)
- | 1003 | KRÓNKA

Mellékleteinket a ljubljanoi Grafikai Biennalé és a cannes-i filmfesztivál anyagából válogattuk.

HÍD IRODALMI, MŰVÉ-
SZETI ÉS TÁRSADALOM-
TUDOMÁNYI FOLYÓIRAT
/ ALAPÍTÁSI ÉV: 1934
XXIX. ÉVFOLYAM. 1965.
7—8. SZ., JÚLIUS-AUGUSZ-
TUS / SZERKESZTŐ BI-
ZOTTSÁG: ACS KÁROLY
(FŐ- ÉS FELELŐS SZER-
KESZTŐ), BORI IMRE, MA-
JOR NÁNDOR, VUKOVICS
GÉZA

A NAGY ÉPÍTÉS

Színmű négy felvonásban

Gobby Fehér Gyula

SZEMÉLYEK

HÁZIGAZDA	ELSŐ EMBER
HÁZIASSZONY	MÁSODIK EMBER
LÁNY	HARMADIK EMBER
FIATALEMBER	NEGYEDIK EMBER
ÉPÍTŐMESTER	ÖTÖDIK EMBER
SUHANC	NÉHÁNY KAMASZ

Színhely

Első felvonás

A házigazdáék első szobája — három héttel a nagy építés napja előtt.

Második felvonás

Ugyanott — két nappal az ünnep előtt, a késő délutáni órákban.

Harmadik felvonás

A fiatalember háza előtt — az ünnep előtti nap esti óráiban.

Negyedik felvonás

Ugyanott, ahol az első két felvonás — a nagy építés napjának délelőttjén.

Első felvonás

Szín: a házigazdáék első szobája, három héttel a nagy építés napja előtt. A galambszürke falú szobából ablak nem, csak két sötétszürke ajtó nyílik. Az egyik balra, az utcára vezet, ezen szürkészöld függöny takarja el az üveget, a másik jobbra, a házigazdáék másik szobájába nyílik, ezen nincs függöny. A kevés berendezés durva és esetlen. Kö-

zépen régimódi asztal, körülötte és szerteszét a szobában hat székek. Az asztalon négy vizespohár, szájukkal lefelé fordítva. A jobb sarokban kályha, közvetlenül mellette — mintha nem félnének attól, hogy meggyullad — szekrény. A háttérben, hosszában egy ágy. A bútordarabok mind szürkék, esetleg kissé barnásak.

(Aa Lány az asztalnál ül. Egyszerű, szürke blúz és szoknya van rajta. Mozdulatlanul, mereven nézi a közönséget. A Fiatalember — frissen mosott, kék munkaruhában — izgatottan sétál föl-alá. Egy veszekedés közepén tartanak.)

LÁNY *(merev akar maradni, s ezért alig mozgatja a száját)* Fölösleges mondanod.

FIATALEMBER *(egy kis szünet után — ezalatt kétszer megkerülte a Lányt, majd útja végén megállt, és megnézte, mintha meg akart volna bizonyosodni valamiről)* Nem hiszem, hogy fölösleges. Kivált akkor nem, ha neked mondom. *(Kötör)* Legalább te megérthetnél. Igyekszem meggyőzni az embereket... Ha mások nem értenek meg, nem mindegy, de kibírom. Te azonban... te megértesz, csak nem akard mutatni. Talán titkolod még magad előtt is.

LÁNY Nincs mit titkolnom.

FIATALEMBER Nincs a fenét. Sokszor az az érzésem, hogy itt mindenki titkol valamit, azaz mindenki egy és ugyanazt titkolja mások előtt. Sőt lehet, tisztában vannak azzal, hogy mások tudják róluk a titkolózást s azt is, mit titkolnak, mégse hajlandó senki abbahagyni a játékot. Ez egy önként vállalt kényelmes szerep, ami, úgy látszik, itt mindenkit kielégít, csak éppen engem nem. *(Leül az asztal másik végén.)*

LÁNY *(ránéz)* Idegen vagy.

FIATALEMBER Már három hónapja itt vagyok.

LÁNY Mégis idegen vagy...

FIATALEMBER *(közbevág — utánozza a lányt)* ... és mindig is az maradsz.

LÁNY *(harciasan)* Honnan tudad, hogy ezt mondom?

FIATALEMBER *(folytatja)* Mert nem úgy gondolkozol, ahogy mi.

LÁNY Honnan tudad?

FIATALEMBER Nagy trükk. Már kétszer beszélgettünk erről.

(Rövid szünet.)

LÁNY *(gúnyolódik, de valójában önmagát kínozza. Remeg a fiú feleleteiért, mégis játssza a fölényben levőt)* Csakugyan. *(Az első szónál egy picit megremeg a hangja)* S ha jól emlékszem, mind a kétszer ugyanígy fejeztük be tárgyalásunkat.

FIATALEMBER *(megrezzen)* Csakugyan. *(Nem meri elfogadni a kihívást. A keze ideges táncba kezd a térdén.)*

LÁNY Most nem óhajtod előidézni azt a befejezést? Csupán a megszokás kedvéért, mondjuk.

FIATALEMBER Nem. *(Hirtelen dühös lesz önmagára, mert elárulta gyöngességét, és bosszút akar állni)* Dehogynem, de még mennyire! *(Fölugrik, és a lányra ordít)* Szeretlek! Hallod? Szeretlek!

LÁNY (*kíváncsian nézi, szeretne meggyőződni róla, hogy őszintén mondja-e, de ugyanakkor kellemetlen neki, hogy ilyen módon váltotta ki a vallomást*) Pszt! Ne ordíts, kérlek! Apáék nemsokára megérkeznek.

FIATALEMBER Bánom én! Azt hiszed, nem tudják? Biztos vagyok benne, hogy tudják, csak megjátsszák, hogy nem látnak semmit. Megszokták már, hogy kényelmesebb megjátszani egy jó szerepet, mint küzdeni az akaratunkért. Különböznél valószínű, hogy nincs is szó náluk semmilyen akaratról. (*A Lányt nézi; az lehajtott fejjel ül*) Biznak benne, hogy megtartod a szabályokat. Tehát lényegtelen, hogy meghallják-e, ha azt mondom: (*ordít*) szeretlek!

(*A Lány nem reagál. A fejét mintha kissé lejjebb hajtottá volna.*)

FIATALEMBER Most már mind biztosabb leszek benne: csakugyan abban a szakszervezetben a helyed. (*A Lány megre meg*) Megkapod a párodat, és kész.

LÁNY Te ezt nem értheted...

FIATALEMBER (*közbeugrva*) ...mert idegen vagy. Tudom, tudom. Ezt hagyjuk! Inkább nézzünk körül! Apádék házassága sikerült talán? Az építómesteré sikerült, ugye? Kié sikerült? Egyáltalán ismeresz valakit, akié sikerült? Ha mindezek ellenére is gyámoltalanul üldögélsz, megérdemled, hogy tagja legyél annak a szakszervezetnek, megérdemled, hogy megkapd a párodat, és megérdemled, hogy neked is ugyanolyan fényesen sikerüljön a házasságod, mint a többieké itt.

LÁNY Nálatok jobban sikerülnek a házasságok, mi?

FIATALEMBER Mi legalább tudjuk, hogy ki a felelős értük. Nálunk mindenki magára vethet, ha nem sikerül neki.

LÁNY Na látod! Lényegében ugyanez a helyzet itt is. Ugyanúgy magadra vethetsz, ha nem sikerül.

FIATALEMBER Nem hiszem.

LÁNY Pedig elhíhetnéd. (*Hirtelen gyöngédebben. Hangja reszketésén érezni, hogy régóta készül e kérdésre*) Te is beiratkozhatnál oda. (*Bátrabban*) Miért nem iratkozol be?

FIATALEMBER (*megenyhülve*) Nem tudom. Talán mert nem egyezik az elveimmel. (*Észbe kap*) Szeretnéd, ugye? Úgy már hajlandó volnál a szerelemről beszélni velem? Most elárultad magad!

LÁNY (*kétségbeesetten védekezik*) Nem igaz! Nem árultam el semmit. Nem is volt mit elárulnom.

FIATALEMBER Ne tagadd! Úgyis hiába. Akkor miért nem vagy szabadabb? Miért zárkózól be te is az általános titkolózásba? Hisz megmondtam: szeretlek!

LÁNY Többé ne mondd!

FIATALEMBER Szeretlek! (*Közelebb lép a Lányhoz*) Miért nem válaszolsz te is nyíltan? Micsoda ostobaság szakszervezetet létesíteni a szerelmeknek! Ez csak nálatok lehetséges. (*Diadalmasan*) De most elárultad magad. S ez fölér egy szerelmi vallomással, hidd el!

LÁNY Hallgass el, kérlek! Hogy gondolod?

FIATALEMBER Dehogy hallgatok el. Most vallottad be őszintén, hogy te is szeretsz, és most hallgassak el?

LÁNY Butaság!

FIATALEMBER Szóval nem szeretsz?

LÁNY Itt hagylak, ha nem hallgatsz el! (Fölkáll)

FIATALEMBER Hát akkor itt hagysz. Csak előbb mondd meg: (Igyekszik megfogni a lány kezét) szeretsz?

(A Lány ellöki magától a fiú kezét, és beszalad a másik szobába. A Fiatalember egy darabig áll, aztán elmosolyodik és leül. Jön a Házigazda és az Építőmester. Mindketten negyvenöt körüli férfiak. Ugyanolyan frissen mosott, kék munkaruhát viselnek, mint a fiú. Egy kicsit vidámabbak a szokottnál. Zajosan az asztal köré telepszének. A Házigazda egy fekete üveget tesz az asztalra.)

HÁZIGAZDA Szervusz, fiú. Nem jöttél el a porciódért.

FIATALEMBER (mogorván) Nem.

ÉPÍTŐMESTER Kár, kár. Pedig teneked szükséged lett volna rá, mert te idegen vagy.

FIATALEMBER (fölmordul) Nem jól dolgozom?

ÉPÍTŐMESTER (békítően) Dehogynem. Aránylag jól...

FIATALEMBER Mi az, hogy aránylag? Vagy jól, vagy nem jól.

ÉPÍTŐMESTER Mondom, hogy jól, de tebenned még sincs olyan építőláz, mint mibennünk. (Makacsul) Engedd meg, de nincs!

FIATALEMBER (éles pillantást vet rá, aztán elmosolyodik) Olyan biztosan nincsen. Ezt nemcsak hogy megengedem, hanem én is állítom. Meg azt is, hogy nincs is rá szükségem.

HÁZIGAZDA (az Építőmesterrel együtt hördül fel) Fiú, fiú! Furcsa ember vagy te. Miket beszélsz? Hiszen azért jöttél ide, hogy tovább fejlődj. Nagy építész kívánsz lenni, igaz-e? (A fiú bólint) Akkor neked is szükséged van építőlázra.

ÉPÍTŐMESTER (diadalmasan) Tehát szükséged lett volna a szerre is.

FIATALEMBER (látja, hogy nem érdemes vitáznia) Lehet. (Sóhaj) Néha éppenséggel jót tesz az a szer az embernek.

HÁZIGAZDA Na, ugye!

FIATALEMBER (fölkáll az asztal mellől, távozni készül) Persze. Csakhogy az a szer szerintem pálinka.

(Az Építőmester az asztalra csap mérgében. A Házigazda fölugrik, és szembeáll a Fiatalemberrel.)

HÁZIGAZDA Hogy mered állítani, hogy pálinka?

FIATALEMBER Már miért ne merném, mikor ahányszor csak ittam, éreztem, hogy pálinka? (A Házigazdához) Leheljen rám! (A Házigazda megteszi) Pálinka!

HÁZIGAZDA A mindenit! De hát értsd meg, hogy mi egyáltalán nem iszunk szeszes italt, mert építeni csak józanul lehet.

FIATALEMBER Csak ezt a szert kapják?

ÉPÍTŐMESTER Igenis, ezt a szert. Hetente egyszer jogunk van rá. S ha azt állítod, hogy becsapnak bennünket, és pálinkát öntenek be-

lénk, akkor azt állítod, hogy megcsalják a népet... *(Nem tudja kifejezni, amit akart, csak a keze jelzi összevissza csapongó gondolatait.)*

FIATALEMBER *(meghökken — a kimondott szavak világosabbá teszük előtte saját gondolatait is, és nem meri még őket ilyen nyíltan kimondani)* Szó sincs róla. Nem állítom, hogy csalás az egész, de hát... Magam sem tudom. Ezen nem törtem még a fejemet. Különben sincs sok értelme, hogy ezen gondolkozzam. Fő az, hogy mindenki szereti ezt az építőláz fokozására szolgáló szert. Még ha történetesen pálinka, akkor se muszáj köztöködnöm miatta. Ismétlem: fő az, hogy mindenki szereti és veszezi. Egyszóval, felejtsek el, amit mondtam, és kívánom, hogy fogyasszák egészséggel. *(Nevetni kezd)* Még ha pálinka is. Legalább nő az építési lázuk.

HÁZIGAZDA Ezen nincs mit nevetni. Mi elfelejtjük, amit mondtál, csak aztán te se emlegesd folyton, hogy így a pálinka, meg úgy a pálinka! *(Az Építőmester bólogat)* Ami pedig az építési lázat illeti... *(Leül)* Ne feledd, hogy vendég vagy itt, és már ezért is, éppen udvariasságból vagy illemből, nevezd, ahogy akarsz, neked is fogyasztnod kellene a szert, és fokoznod kellene az építőlázadat. Másrészt tudósaink csakugyan kimutatták, hogy a mi vérünkben sokkal több és egészen más az építőláz, mint az idegenében. Tehát azért is fokoznod kellene képességeidet a szerrel, hogy legalább némileg utolérj bennünket. Tudod, hogy az idegenek dupla adagot is kaphatnak, miért nem használod ki?

FIATALEMBER De hát láthatják, hogy így is jól dolgozom, már amikor egyáltalán kedvem van. Az a vacak pedig teljesen pálinkaízű, ha nem is pálinka. Miért innék belőle?

HÁZIGAZDA *(ingerülten)* Éppen most magyaráztam meg, hogy miért.

ÉPÍTŐMESTER Mit jelent neked az, hogy „amikor egyáltalán kedvem van”? Ha volna benned építőláz, volna kedved is.

FIATALEMBER Hagyjuk az építőlázat! Nem hiszek benne. Humbug az egész. A kedvről igen, arról érdemes beszélni.

ÉPÍTŐMESTER Hát beszélj a kedvről!

(Bejön a Lány. A Fiatalember nem veszi észre, mert hátat áll neki. Beszélni kezd. Az emlék, amelyről mesél, tűzbe hozza.)

FIATALEMBER Mikor ideértem a városba, az első, amit megláttam, egy kétfülkés, önszerelő toronydaru volt. Olyan jól éreztem magam, mint még talán soha az életemben. Mondom: már a vasútállomáson. Láttam, még építik az állomást, és ezt is jó jelnek vettem. Szép épület lesz, gondoltam magamban. *(Arca elkomorodik, a padlóra néz)* Azóta tudom, hogy itt minden évben új állomást adnak át a forgalomnak, befejezetlenül. Egyet sem fejeznek be. Soha. *(Hirtelen elhallgat)*

HÁZIGAZDA *(kedvetlenül)* Mesélj tovább! Arról, mit láttál aztán! Hagyd az állomást a fenébe!

FIATALEMBER *(a beszéd alatt arca újra földerül)* Hát igen. Azt a toronydarut jó jelnek vettem. Gondoltam: itt aztán megismerem a

modern építés fortélyait. *(A Házigazda és az Építőmester bólogatnak. A Lány nesztelenül közelebb jön, és közvetlenül a Fiatalember mögött áll meg.)* Hát még mikor körülnéztem! Áldottam a napot, amelyen ösztöndíjat kaptam, hogy ide jöjjenek továbbképezni magam. Építész el nem képzelhet szebbet. Ameddig a szem ellátott, épülő házakat láttam. Csak épülő házakat. Csupa épülő házat. Egy egész épülő várost. Mindig szerettem az emelőgépeket, de itt száz lépés után szinte féltem, hogy meg vagyok bolondulva. Minden volt. Csigasor, fogasrudas, csavarorsós, hidraulikus emelő, csörlő, futómacska, oszlop-daru, járószékes gyorsfelvonó, fődémdaru, forgó-, torony-, autó-, lánc-talpas, bak- és árbocdaru... *(Kifulladás. Diadalmasan nézi a bólogató embereket és liheg.)*

ÉPÍTŐMESTER *(büszkén)* Hát igen. Nálunk aztán van minden. Jól mondod.

FIATALEMBER *(ez a megjegyzés egyszerre kijózanítja — megvetéssel néz körül, és megpillantja a Lányt)* Csak félig mondtam jól. Különb is csupán azt akartam elmesélni, hogy akkor igen, akkor, amikor megérkeztem, teled voltam még kedvvel. S ez többet jelent minden építőláznál. Minden emelőnél is többet ér az ember kedve. *(A Házigazda és az Építőmester tiltakozni akarnak, de a fiú nem figyel rájuk. A Lányhoz)* Nem megyünk el egyet sétálni?

LÁNY Nincs nagy kedvem hozzá. *(Elmosolyodik. Ő egyáltalán nem látja veszélyesnek a fiú kirohanását)* A kedv pedig fontos dolog, nem? *(Ötlete támad)* De moziba elmehetnénk.

FIATALEMBER Hát gyérünk! Kedvem volna megnézni már egy jó... *(Észbe kap)* De nem. Nem!

LÁNY Mi az? Történt veled valami?

FIATALEMBER Nem vagyok hajlandó elmenni abba a piszkos oduba.

LÁNY *(sajnálkozva)* A szebbik mozi túl messze van. Tudod, hogy nem érünk haza idejében, ha...

FIATALEMBER Nem azért. Nem a teremre gondoltam. *(Őszintén megmondja a lánynak)* Nálatok minden film egyforma.

LÁNY *(főlháborodva)* Már hogy állíthatsz ilyet?

FIATALEMBER Tudom, tudom. Mindegyik másról szól, azt akarod mondani. Hidd el, mégis egyforma mind. Mikor először mentem el veled, még érdekes volt nekem ez az ismétlődő történet, pontosabban: az első variáció. Csak azon csodálkoztam, hogy a közönség röhögött. Mellettem egy kövér férfi úgy nevetett, hogy a könnyei potyogtak. Pedig nem volt min nevetni. Emlékszem, arról szólt a film, hogy az ügyetlen főhős kiesik egy sima falú felhőkarcoló ötvenhatodik emeletének az ablakából. Zuhanni kezd, eszeveszetten kapálódzik, az arca rettenetes halálfélelmet tükröz, de szerencsére fönnakad a negyvenegyedik emelet egyik ablakának nyitott redőnyén. S tulajdonképpen itt kezdődik a film. *(A mese alatt a Lány, apja és az Építőmester élénken figyelnek, mosolyognak, sőt az Építőmester hangosan is elneveti magát)* A lakásban, amelynél fönnakadt, nem tartózkodik senki. Az ablak csukva van, a szerencsétlen nem bír bemászni, úgyhogy kénytelen a redőnybe kapaszkodva ücsörögni. A redőny is kiszakad, s ő még lejjebb esik. Újra megtartja valami. Mászni kezd fölfelé a

falon. Az egész filmet ez tölti ki: a szörnyű mászás a meredek falon. Küzdelem. Harc az életért. Már-már úgy látja az ember, hogy a küszködőnek sikerül megmaradnia, sikerül egy nyitott ablakhoz érnie, sikerül magára vonnia a lakók figyelmét, de minduntalan közbelép valami, s újból zuhan egyet a szerencsétlen.

LÁNY (*mosolyog — az Építőmester jóízűt röhög*) De hát végül is megmenekül.

FIATALEMBER Úgy van. A végén megmenekül. S ezért röhög mindenki.

LÁNY Mert úgysem történik semmi baja.

FIATALEMBER A végén. S ezt mindenki tudja. Azért mennek moziba, hogy végignézzék, végigröhögjék egy-egy ilyen szerencsétlennek a kínlódását, abban a kellemes és biztos tudatban, hogy a végén úgymegmenekül.

LÁNY Eddig mindig úgy volt.

FIATALEMBER Boldog lehetsz! Ezután is úgy lesz mindig. Csak-hogy én nem bírom látni az ilyen filmeket, s ezért nem megyek most moziba.

HÁZIGAZDA Nálatok nincsenek ilyen filmek?

FIATALEMBER De. Azt hiszem, hogy vannak. Biztos vagyok benne, hogy a legtöbb film odahaza is csak ilyen. De én ott sem néztem őket.

ÉPÍTŐMESTER (*nevet*) Hát akkor milyeneket néztél?

FIATALEMBER (*komolyan*) Amelyikben leesik a kapálódzó férfi. Én csak azt a fajta filmet szeretem.

LÁNY Leesik?

FIATALEMBER Leesik és meghal.

(*A Lány és a másik kettő nevetésbe tör ki.*)

LÁNY Az nem lehet. Hogy hal meg?

FIATALEMBER Ha valaki leesik az ötvenhatodik emeletről, az szétlapul, mint a palacsinta. Az meghal. (*Rájuk néz*) Ezen csakugyan lehet nevetni. Annyit küzdött, kínlódott, és a végén puff! leesett. (*Keserűen*) Ezen csakugyan lehet nevetni.

ÉPÍTŐMESTER Nálatok ilyenek a filmek?

FIATALEMBER Nem mind. Mondom, nálunk is kihasználják a szerencsés végű filmek változatait. Nálunk is sziklákon mászik a hős, meg köteleken, víz ellen evez a vízesés előtt, mint nálatok...

LÁNY S a végén megmenekül.

FIATALEMBER Meg.

LÁNY Na látod! Főlébresztetted bennem a kívánságot. Nagyon szeretnék moziba menni. Gyere el velem!

FIATALEMBER (*megrázza a fejét*) Nem.

LÁNY (*kérőn*) Gyere! Minek meséltél annyit a filmekről?

HÁZIGAZDA Hagyjad, ha nem akar! Ne zaklasd a kérélésséddel! FIATALEMBER Szívesen elmennék, ha akár csak egyetlen-egyszer nem a megszokott történetet látnám. De itt mindig ugyanazt vetítik. Nincs kivétel. Ha egyszer volna egy csöpp változás benne, hidd el elmennék veled, de így nem merek menni, mert még megszokom.

LÁNY (*halkan*) Gyere!

FIATALEMBER (*nem figyel rá*) Félek, hogy megszokom. Pedig nem szabad, mert ez valamit jelent.

HÁZIGAZDA Ugyan mit jelentene?

FIATALEMBER Esküszöm, jelent valamit. (*Erősen a Lányra néz*)
Azzal kapcsolatban, amit már mondtam is.

LÁNY Mi köze ennek ahhoz?

FIATALEMBER Nem tudom. Talán valamiképpen ezek a filmek nevelik arra az ittenieket, hogy azt csinálják, és úgy csinálják a dolgukat, ahogy teszik is. (*Legyint*) Á, bolondság!

HÁZIGAZDA Nem értem, miről beszéltek.

FIATALEMBER Csak az én szokásos morgolódásom.

LÁNY Úgy van, ez már szokásos morgolódás.

ÉPÍTŐMESTER Fogadjunk, arról van szó, hogy nem elég gyors neki a mi építkezésünk üteme.

FIATALEMBER Ne fogadjon, mert elveszti!

ÉPÍTŐMESTER Mégis fogadnék bárkivel, hogy ezt a témát pengeted.

HÁZIGAZDA Még csak három hónapja vagy itt...

FIATALEMBER Igazán pontosan számon tartják az itt-tartózkodásom idejét.

HÁZIGAZDA ... tehát nem láthattál még mindent nálunk. Nincs teljes képed rólunk, s ezért sokkal jobban tennéd, ha nem hamarkodnál el a véleményedet.

FIATALEMBER Nem akarok megsérteni senkit maguk közül, de biztos vagyok benne, hogy nem hamarkodom el, ha kimondom, amit gondolok.

HÁZIGAZDA Én pedig abban vagyok biztos, hogy elhamarkodod. De ezen nem érdemes vitázni.

ÉPÍTŐMESTER Inkább halljuk azt a véleményt!

HÁZIGAZDA Inkább ne halljuk egyelőre! Még azt se döntötted el, hogy rendszeresen fogyasztod-e a szert vagy sem. Ez pedig alapvető feltétele, hogy némileg közelebb kerüljél hozzánk. Az ítéletekkel viszont várhatnál.

FIATALEMBER Hogyne döntöttem volna el?

LÁNY (*kíváncsian*) És igen?

FIATALEMBER Nem. Mondtam, hogy nem iszom.

ÉPÍTŐMESTER Ez azt jelenti, hogy most, a nagy építés napján négyszeres adagot szalasztasz el. Mi duplát kapunk, tehát te négyszereset. (*Összezsapja kezét*) Rettenetes!

FIATALEMBER Nem érdekel.

ÉPÍTŐMESTER Ez téged nem is érdekel. Borzasztó!

HÁZIGAZDA Az a legborzasztóbb, hogy így nem is érthetsz meg bennünket soha. Ha volna benned építőláz, sokkal közelebb állnál hozzánk.

ÉPÍTŐMESTER A napi pótszert se iszod.

FIATALEMBER Nem szeretek kávézni.

LÁNY Mi azt sem tudjuk, mi az a kávé.

FIATALEMBER Mondom. Amit reggelente isznak, az a kávé.

ÉPÍTŐMESTER Az pótszer az építőláz fokozására. Az orvosaink ajánlják, és a gyógyszerészeink készítik.

FIATALEMBER Mindegy, hogyan nevezik. Én kávénak hívom.

HÁZIGAZDA Nem a nevében van a lényeg, ez igaz. De mi azt állítjuk, sőt tudjuk, hogy az orvosság. Tápszer is. Fokozza az építőlázat, te pedig azt mondod, hogy nem más, mint kábítószer. Érted? Ez a különbség köztünk.

FIATALEMBER Hát az biztos, hogy szerintem semmi szükség sincs az úgynevezett építőláz fokozására.

HÁZIGAZDA Itt is különbség van köztünk. Orvosaink kimutatták, hogy ezek a szerek csak a természetesség határáig fokozzák képességeinket. Tehát sem kábító, sem butító hatásuk nincs. Más dolog az, hogy benned például eredetileg sem volt építőláz.

FIATALEMBER (*kitör*) Hagyjuk azt az átkozott építőlázat egyszer s mindenkorra!

HÁZIGAZDA (*sértődötten*) Hagyjuk, persze! Tekintetbe kell venni vendégünk érzékenységét.

(Rövid szünet. A fiú egy idő múlva nyugodt hangon kezd beszélni.)

FIATALEMBER Ne haragudjanak! Legjobb lesz, persze, ha nem emlegetjük többé az építőlázat. Meg kell mondanom azonban, hogy emögött is csalást látok. (*A Házigazda közbe akar vágni, de a fiú felemeli kezét, és csöndre inti*) Hagyják csak, míg végigmondom! Nem veszem észre ugyanis, hogy bármilyen különbség volna köztem és maguk vagy bármelyik idevalósi között az építőhelyen. (*A Házigazda újra szólni akar, de a fiú megint leinti*) Gondolom, gyorsaságban, kedvben, de tudásban is. Szerintem az építési vágy minden ember veleszületett tulajdonsága, ösztöne. Ezt lehet fejleszteni vagy elfojtani, ugyanúgy, mint a többi ösztönt. Meg vagyok győződve róla, hogy én egészségesen és természetesen fejlesztettem a magamét. A fejem teszem rá, hogy jó ösztönű építész vagyok. S éppen ezért merem azt állítani, hogy maguknál nem fejlesztették helyes irányban ezt az ösztönt. Merem állítani, hogy elősegítette a félrenevelést a maguk különleges építőlázáról szóló mese is, meg a szerek és pótszerek tudományos adagolása, meg a filmek, meg mit tudom én, mi még. Ezért korcs tulajdonképpen maguknál az építési ösztön. Lényegében korcs.

HÁZIGAZDA és ÉPÍTŐMESTER (*szinte egyszerre*) Nem igaz!

FIATALEMBER (*oda se figyel*) Még én is hittem egy ideig ebben az örült „építőlázban”. (*Keserűen kacag, és félig önkívületben folytatja*) Muszáj volt elhinnem. Kiléptem az állomás épületéből, és egy várost láttam, amely még csak ezután lesz város. Épül. Ilyen óriási méretű építkezést eddig még sehol nem láttam. Nincs is. (*Kiabál*) Az álmom valósult meg. (*Fejét fogja*) Miért is indultam el olyan sietve az építkezések felé? Miért nem maradtam ott, és élveztem a gyönyörű látványt tovább? Vagy fordultam volna vissza az első vonattal! Hogyne! El voltam kábulva a nagy építéstől, alig vártam, hogy ott lehessen én is. Alig vártam, hogy tehessek az épülő falak érdekében valamit. Hogy tanuljak valamit. Az anyagmozgatásra akartam specializálni magam. A gépek, az emberi munkaerő szerepe, az itteni módszerek tanulmányozása — milyen szép álmaim voltak! Még sokáig voltak aztán is, amikor észhez tértem. Félek, hogy még mindig

bujkál bennem valamilyen álom, egy alattomos, vacak kis álom, pedig már ezer okom is van rá, hogy megszűnjön létezni. Nem akarok többé így csalódní! S nem fogom a maguk kedvéért tettetni magam. Kimondom eztán, hogy mi bánt. Kimondom, és nem érdekel a sértődöttségük. Nem bújhatnak előttem többé az építőláz álarca mögé. Elvették a kedvem az építéstől ezzel a komédiával. Elvették belőlem a vágyat, az alkotóerőt. Szétrombolták az álmaimat.

HÁZIGAZDA Nem tanultál eleget nálunk?

FIATALEMBER *(rápillant)* Tanultam, de már nem ez a lényeges. A kedvem, az erőm sorsa a lényeges számomra. Atyám! de mafla voltam, hogy nem vettem észre rögtön, miről is van szó! Megyek az épülő falak között, és nem látok egyetlenegy kész épületet sem. És még örültem ennek. Gondoltam, milyen jó, mennyi alkalom a tapasztalatszerzésre. Mentem vagy fél órát, még mindig állványok, meztelen falak, gépek erdeje közt járva, s még csak a látóhatáron sem tűnt fel a város. Sehoh egy tiszta, befejezett épület. Sehoh. De akkor azt hittem, hogy vannak valahoh kész házak, paloták. Boldog voltam az épülő falak közt is. Csak az lepett meg, hogy azt állították, nem kész még az az iroda, ahol jelentkezmem kell. Hova leszek? — gondoltam.

HÁZIGAZDA Befogadtalak. Nem?

FIATALEMBER *(nem is figyel rá, bár meghallotta)* Köszönöm.

HÁZIGAZDA Szívesen tettem.

FIATALEMBER *(újra)* Köszönöm.

HÁZIGAZDA Nincs ezen mit köszönni.

FIATALEMBER *(most néz csak rá, mintha most vette volna észre)* Dehogy nincs. Olyan szívességet tett ezzel nekem, amit nem szabad, és higgye el, nem is fogok elfelejteni.

HÁZIGAZDA *(örül a köszönő szavaknak, de mogorván)* Nem azért mondtam.

FIATALEMBER *(lényegtelennek tartja ezt a megjegyzést)* Sőt, segített a munkában is, az építómesterrel együtt.

ÉPÍTŐMESTER *(nincs hozzászokva, hogy kedvezően nyilatkozzanak róla, zavarba jön)* Én nem is vettem észre.

FIATALEMBER *(ezt a megjegyzést sem méltatja figyelemre)* És éppen azért, mert mindketten segítettek, mert az itteniek közül legközelebb állnak hozzám *(A Lányhoz)*, veled együtt, aki megmutattad a várost, ezért merem nyíltan elmondani itt, hogy mi bánt. Nyomja a szívemet, és nincs is más magukon kívül, akihez őszintén fordulhatnék. Kinek panaszoljam el, hogy mekkora fájdalom lepett meg, amikor észrevettem, hogy egy épületsoporton megszüntették a munkálatokat? A falak csupaszon meredtek az ég felé. Tető egyik épületen sem volt. Sehoh egy lélek. Elvittek onnan minden gépet, minden hasznavehető dolgot, csak a falak maradtak, az alsó emeletoken ablakok meg a lépcsők. Süllyed a talaj, gondoltam. Hirtelen nem tudtam más magyarázatot találni a munka beszüntetésére. *(Lenézően)* Hiába, naiv voltam.

HÁZIGAZDA Nincs annyi munkaerőnk, hogy fölösleges munkákra pocsékoljuk.

FIATALEMBER *(mintha nem hallaná)* És még akkor sem következtem pontosan a dolog lényegére, amikor veled *(a Lányra mutat)* be-

jártuk azokat a városrészeket, amelyeket tíz éve építettek, azaz tíz éve hagytak abba. Mit is mondok? Városrészeket? Hiszen ez nem város. Ez az egész épületrengeteg csupa rom. Épülő rom. Miért nem vallották még ezt be maguknak? Azért élnek, hogy romokat építsenek? *(Szilaj dühvel)* Én nem ezért élek. Nem akarok hivatásos rom-építő lenni. Alkotni akarok. Be akarom fejezni az alkotásomat. Látni akarom készen. Ki akarom csinosítani. *(Egy kis szünet után odafordul a Házigazdához, mintha csak most jutott volna el értelméig annak legutóbbi megjegyzése)* S ez magának fölösleges munka volna?

HÁZIGAZDA Nem rólad volt szó.

ÉPÍTŐMESTER *(aki eddig úgy hallgatta, mint a nyugösködő gyerekeket szokás, most mosolyogva szólal meg)* Most ha azt mondjuk, hogy ezt nem értheted, hogy idegen vagy, akkor tiltakozni fogsz. Pedig végeredményben mégis ez az igazság. Nem érted?

HÁZIGAZDA A félbehagyott objektumok további építése fölösleges volna. Mérnökeink munka közben rájöttek az elkövetett hibákra, és a tapasztalatok alapján sokkal praktikusabb, szebb, modernebb épületeket terveztek, úgyhogy tiszta ostobaság lett volna erőltetni a dolgot, betetőzni a hibát...

FIATALEMBER... és az épületet.

HÁZIGAZDA Úgy van. S ezért nem is tetőztük be. Szerintem sokkal okosabban tettük, mintha saját szégyenünkre és meggyőződésünk ellenére befejeztünk volna egy objektumot, amely se nem elég szép, nem is praktikus, nem is modern. Sőt, kellő építőláz nélkül csináltuk volna.

FIATALEMBER De legalább kész lett volna.

HÁZIGAZDA Nem tetszett volna senkinek sem.

FIATALEMBER És így tetszik?

HÁZIGAZDA Így, azt hiszem, nem is néz rá senki. Semmilyen gondolat nem jut eszembe, ha elmegyek egy ilyen épület mellett...

FIATALEMBER Rom mellett.

HÁZIGAZDA *(nem akarja észrevenni a közbeszólást)* ... kivéve a technikai adatokat, meg hogy milyen módszerekkel építették, milyen anyagok felhasználásával stb.

(Rövid szünet. Mintha kifáradtak volna a vitázó felek. Végül a Fiatalember kezdi, de sokkal lankadtabban.)

FIATALEMBER Nincs az egész romvárosban egy épület sem, amely kész volna.

HÁZIGAZDA *(fölpattan)* Ide figyelj, fiú! Vendégem vagy, szinte megszerettelek már, de ha így gyalázod a várost, kidoblak minden mese nélkül. Gyalázod nekem is a munkámat, mindenkiét, a közösséget, s ezt nem tűrhetem tovább!

ÉPÍTŐMESTER *(nem szeretné, ha kiéleződne a nézeteltérés)* Nem kell rá túlságosan haragudni. *(A fiúhoz)* Azért, persze, ne kapasd el magad! Vendég is vagy, meg fiatal is, inkább igyekezz tanulni nálunk. Sok mindennek a fortélyát elsajátíthatod itt.

LÁNY *(eddig néma szemlélője volt a jelenetnek, s talán csöndben igyekezett mérlegelni, hogy melyik félnek van igaza, most látva, hogy*

zsákutcába kerül a vita, meg rettegve attól is, hogy elkerül a házból a Fiatalember, közbelép, és megpróbálja elsimitani az ügyet) Nem hiszem, hogy rosszakaratúan mondott volna valamit. (Apjához) Eltűlozta egy kicsit ezekkel a romokkal, de hát nagyon belejött a vitába. (Sem a Házigazda, sem a Fiatalember nem szól) Gondolom, nem dob-nád csak úgy ki az utcára emiatt.

HÁZIGAZDA (egy kis hallgatás után elszánja magát. A fiúhoz) Tőlem ittmaradhat. Ha nem sérteget, akkor én megvagyok békében. (A Fiatalember hallgat) Elég jól dolgozik kinn az építkezésen.

LÁNY (mivel látja, hogy a fiú milyen morcosan ül, segítene neki még egy kicsit) Különbén én azt hiszem, hogy mégis van befejezett épület nálunk.

HÁZIGAZDA és ÉPÍTŐMESTER (egyszerre, őszinte csodálkozással) Hol?

LÁNY (tetszik neki, hogy sikerült kivonnia a haragból a társaságot, és fölkelteni az érdeklődést; fokozni szeretné a hatást) Találjátok ki!

ÉPÍTŐMESTER Az égben.

HÁZIGAZDA Ne ugrass bennünket!

LÁNY Próbáljátok meg kitalálni!

ÉPÍTŐMESTER Én már megkíséreltem.

HÁZIGAZDA Én pedig nem is fogom. Jobb lesz, ha megmondod.

LÁNY Jó. (Ünnepélyesen) Itt.

HÁZIGAZDA (leesik az álla) Hogy itt?

LÁNY Itt van befejezett épület. (Körülmutat)

ÉPÍTŐMESTER Ez? (A földre bök)

LÁNY Éppen ez.

FIATALEMBER (és a Házigazda is tiltakoznak, csak más-más okokból) Még ez sincs kész!

HÁZIGAZDA Ez nem kész, mert ez nem is épület. Ez csak barakk, ahol ideiglenesen helyezkedtünk el. (A Lányhoz) Nem veheted épület-számba, még viccből sem.

FIATALEMBER Legalább ezt befejezték volna, hiszen itt laknak! Mégiscsak fontos lenne készre csinálni.

HÁZIGAZDA (a Fiatalembert nézi) Újra veszekedni akarsz?

FIATALEMBER Nem akarok veszekedni. Nem is akartam. Sőt. Ha az igazság előtt bedugják a fülüket, kész vagyok befogni a pofámat.

HÁZIGAZDA Tőlem elmondhatod az igazságaidat.

ÉPÍTŐMESTER (vigyorogva) Élvezet hallgatni.

LÁNY Nem kellene megsértődnöd. Apám nem gondolta szó szerint, hogy kitesz innen, csak figyelmeztetett rá, hogy ne sértegeds. Se őt, se minket általában. Erre magadtól is gondolhattál volna.

FIATALEMBER Úgy látszik, őszintébb voltam a kelleténél. Hittem benne, hogy megértik.

ÉPÍTŐMESTER Igyekeztünk megérteni. De amit te itt összehadartál...

LÁNY (megelégteli az Építőmester tréfás hangját, kedvezni szeretne a fiúnak) Persze hogy megértünk. Lehetőségeinkhez képest. Figyeltem minden szavadat. Apám vitázott is veled. Legalább olyan őszintén, mint ahogy te föltártad a gondolataidat. De azt már igazán nem várhatod el, hogy lelkesedjünk eszméidért. Egész életünket támadod.

Elődeink életét is. Én úgy érzem, egy kissé magát az életet. Te is megpróbálhatnád . . .

FIATALEMBER *(közbevág)* Én már . . .

LÁNY *(nem hagyja félbeszakítani magát)* . . . még egyszer, hogy megérts bennünket, megközelíts valamiképpen. Bár valamelyest!

ÉPÍTŐMESTER Ha szednéd a szert, meglásd, jobb lenne.

FIATALEMBER *(legyint)* Á!

ÉPÍTŐMESTER *(egy kicsit megsértődik a kézmozdulat miatt)* Nem akarok erőszakoskodni, de szerintem nem kellene csak egy kézlegyintéssel elintézned a jó tanácsot.

LÁNY Képzeld magad a mi helyzetünkbe! Teljesen. Talán az segít.

ÉPÍTŐMESTER *(nem veszi észre, hogy a Lány szavai nem az övéire vonatkoznak — azt hiszi, hogy a Lány is őt támogatja, ezért lelkesen)* Igaz, nem kellene elmulasztanod a nagy építés napját sem. Négyszeres adagot kapnál. Ha azt bevennéd, mindjárt másképpen látnád a világot.

FIATALEMBER *(keserűen)* Rózsaszínben.

ÉPÍTŐMESTER *(most sem fedezi fel, hogy nem az egyezés hangján szóltak hozzá)* Úgy van, rögtön szebbnek látnád. Érthetőbbnek is. S ha egyszer belátnád az igazunkat, aztán már velünk tartanál, ne félj. Akár ebben a percben elkezdhetnéd a szer szedegetését. *(Az asztalon levő üvegre gondolva, a Házigazdához)* Adnál neki ebből, ugye? *(A Házigazda határozatlanul bólint)* No látod! Majd megadnád később, hiszen te dupla adagot kaphatsz. A nagy építés napjáig egészen hozzászokhatnál.

FIATALEMBER *(kellemetlen neki, hogy az Építőmester nem tágit, de el akarja még a veszekedés látszatát is kerülni, ezért másról kezd beszélni)* És aztán sokat dolgoznak a nagy építés napján?

ÉPÍTŐMESTER *(még mindig abban a meggyőződésben, hogy sikerül átnevelnie a fiút)* Persze, hogy nem. Azon a napon mindenki pihen.

FIATALEMBER Nem volna helyesebb, ha munkával ünnepelnék az építés napját?

HÁZIGAZDA *(nem bírja a hallgatást tovább)* Miért? Nálatok dolgoznak az ünnepeken?

FIATALEMBER *(azonnal elfogadja a kihívást)* Nem. De nálunk az elért eredményeket ünneplik az emberek.

HÁZIGAZDA Hát nálunk mit ünnepelnek, mit gondolsz?

FIATALEMBER *(gúnyosan)* Az eredményeket?

HÁZIGAZDA *(látja, hogy alulmaradna az erről induló vitában, ezért másra tereli a szót)* Meg az elkövetkező munkás időszakot. A jövőben végzendő szép munkát. A reményt is.

FIATALEMBER *(visszatér az eredményekre)* Tudom, hogy újra megharagszanak, de itt az eredményeken nincs sok ünnepelni való.

HÁZIGAZDA Hogyhogy?

FIATALEMBER Úgy, hogy nálunk másmilyen eredményeket szoktak ünnepelni. A befejezettet ünneplik. És azt másképp ünnepli az ember.

HÁZIGAZDA *(végre kijön a sodrából)* Hát te ünnepelj másképp! *(Fölugrik)*

FIATALEMBER *(határozottan — ötlete támadt, és rögtön kész a terve)* Jó! Majd én megmutatom, hogyan kell másképp ünnepelni. Egészen másképp.

HÁZIGAZDA Hát csak mutasd! *(Az Építőmesterhez)* Gyere, szomszéd! *(Távozóban)* Taníts meg bennünket a te ünnepedre.

FIATALEMBER Meglesz! Meglesz, ha beledöglök is, még ma kezdem. Hadd lássák, mi az építés napja igazán!

(A Házigazda és az Építőmester végighallgatják, aztán el.)

LÁNY *(szemrehányóan)* Ne vitatkozz apámmal ilyen gorombán!

FIATALEMBER *(el van foglalva a maga tervével)* Megmutatom! Kész alkotás kell az embernek, azt ünnepelje, ne a semmit, a romvárost! *(Dühösen)* Romokat építeni? Egy befejezett vityilló többet ér a legpompásabb befejezetlen palotánál is.

LÁNY Ne kiabálj! Mit kiabálsz apámra is? A végén csakugyan ki-dob.

FIATALEMBER Nem hiszem. Előbb megvárja, amíg megmutatom neki, mit tudok. Meg akar tanulni másképp ünnepelni.

Függöny

Második felvonás

Szín: ugyanott, ahol az első felvonásban — két nappal az ünnep előtt, a késő délutáni órákban. A színen a Háziasszony ül és kötöget. Hirtelen beront a Fiatalember. A foga-szóra akasztja kabátját, és leül. Poros munkaruha van rajta. Az asszonyon ugyanolyan szürke blúz és szoknya, mint az előző felvonásban a lányán, csak valamivel gyű-röttebb.

FIATALEMBER *(látszik rajta, hogy valamiért mérges — gorombán)* Itthon van?

HÁZIASSZONY *(örül, hogy végre valakinek kipanaszkodhatja magát)* Fáj a lábam. *(Sóhaj)* Már napok óta nem bírok kimenni, teljes napot ledolgozni. A lábam délutánra mindig visszakerget. Itt kell magamban üldögélni. Rettenetesen unatkozok. Olyan szívesen kinn lennék, közben némelyek azt gondolják rólam, hogy szökök a munkából.

FIATALEMBER Nem gondolja azt senki.

HÁZIASSZONY Azt hiszed? *(Nem hagyja félbeszakítani panaszait)* De, de! Mindig hamarább gondolnak az emberek rosszat, mint jót. De hát hiába minden erőlködésem, a lábamat már nem javíthatom meg. Csak fáj az, akármit csinállok. Dolgoznék, nagyon szívesen, de délutánra már mindig le kell ülnöm, és csak akadályozom a munkát, ha ott maradok. Hát inkább hazavánszorgok. Jobb, ha itthon kuporgok, mint kint. Még kedvet kapnak a többiek is a tétlenségre. *(Észreveszi, hogy a fiú nem hallgat oda, hanem mereven ül, és maga elé néz a levegőbe. Az asszony egy pillanatig megsértődve köt tovább, de az-*

tán győz kíváncsisága, és odafordul. *Hirtelen*) Te talán abba hagytad?

FIATALEMBER (*szórakozottan*) Abba. (*Megérti, mire gondol az asszony, és sietve kijavítja szavait*) Nem úgy, nem örökre, csak mostan. Nem bírtam nézni, hogy mit csinálnak, és hazajöttem. Elfogott az undor.

HÁZIASSZONY (*meglepődve*) Mit csináltak?

FIATALEMBER (*most néz csak rá — legyint, azt akarva kifejezni, hogy az asszony ügysem értheti meg undorának okát*) Persze, ez itt nem különös. Egy fecskét zavartak.

HÁZIASSZONY (*őszintén érdeklő az eset*) Sikerült megfogni?

FIATALEMBER (*a padlóra néz, és gyorsan, aprón bólogat — az asszony megnyugodva tovább köt*) De én nem bírtam nézni. (*Fölugrik, és idegesen föl-alá jár*) Mi a fenét vétett az a kis állat? Hogy nem szégyellik magukat ártatlan állatokat bántani?

HÁZIASSZONY (*nyugodtan*) Mindenhova odahordja a vackát, tönkreteszi a legszebb épületeket.

FIATALEMBER (*gorombán*) Nem igaz! (*Megbánja az erős hangot, magyarázkodni próbál*) Nem csinál az az épületeknek ugyan semmit. Sőt. Még kedvesebbé, családiasabbá teszi a házakat.

HÁZIASSZONY (*leteszi a kötést — ellenvetést nem tűrő hangon — meg van győződve igazságáról*) Nevetségessé teszi az építkezést. Meggyalázza a munkánkat. Te ezt nem értheted, de mi úgy érezzük, hogy csúfol bennünket. Kis sárgombócokból épít. Pfuj!

FIATALEMBER Csúfolódik — ez igaz. Kicsúfolja az itteniek ostobaságát. De nem azzal, hogy sárból építi a fészket. Nem ez a lényeges, ne higgye!

HÁZIASSZONY (*főlnéz*) Hát mi a lényeges?

FIATALEMBER Megmondom rögtön. Az, amit én már régóta magyarázok itt mindenkinek, az, hogy a fecske befejezi a fészket, befejezi. Ez bosszantja, dühösíti az ittenieket. Ezért zavarják naphosszat az elfáradt madarat, ezért ütik agyon. Szégyelhetnék magukat! A helyett, hogy tanulnának tőle, megölik. Igaz, ez sokkal könnyebb megoldás.

HÁZIASSZONY (*látszik, hogy hozzászokott némileg a fiú kitéréseihez, nem jön ki a sodrából*) Nem hiszem, hogy könnyebb. Befejezni egy épületet, nem olyan nagy dolog. Nehezebb bevallani még építése közben, hogy nem lesz olyan, amilyenre terveztük, bevallani, hogy tulajdonképpen elrontottuk, mint befejezni. Amikor kész, elébe állsz és elgyönyörködsz benne, közben nem mered beismerni, hogy rossz. Közel sincs ahhoz, amit alkotni akartál.

FIATALEMBER (*kicsit elképed, hogy az asszony ilyen világos okfejtéssel állt elébe*) Téved. Csakugyan elgyönyörködik az ember, ha bevégez valamit, de csak akkor, ha tudja azt is, mit hibázott alkotás közben. Csak a befejezett alkotás adhat erőt a következőhöz. A befejezetlen munka újabb torzót szül. Nincs erejük maguknak bevallani, hogy nem mernek tetőt húzni egy épületre sem, elvégezni rajta a befejező munkálatokat, kívülről, belülről, aztán elébe állni és megnézni. Nem gyönyörködni, csupán megnézni. Gyávák minderre. Ezért érzik úgy, hogy az az ártatlan kis madár is kicsúfolja magukat. Ezért biztatják föl a suhancokat, hogy még az elhagyott romok közül is hajt-

sák el őket, zúzzák szét fészüket, csapják földhöz tojásaikat. Pedig a fecskék kipusztításával nem lehet nem létezővé tenni az igazságot.

HÁZIASSZONY *(látja, hogy hiábavaló a vita, ezért újra kötni kezd — ideges, de nyuglmat erőltet magára)* Így gondolod?

FIATALEMBER Persze. *(Egy kicsit csodálkozik, hogy nem talál ellenvetésre, mással próbálkozik)* Rettenetesen csúnya látvány az eszeveszetten kiabáló és izgatott tömeg. Az első percekben nem is értetem meg, miről van szó. Mindnyájan otthagyták a munkát, és kiáltozva, hadonászva szaladgáltak.

HÁZIASSZONY Fárasztották a madarat.

FIATALEMBER Fáradt volt az már, különben a magasba röppent volna. Később valakinek sikerült szárnyon találnia. Az egész tömeg ordított örömeiben. Nem értem, hogy hagyhatják ott emiatt a munkát órákra, mikor állítólag égnek az építőláztól. S még aztán is, hogy nagy nehezen agyonütötték azt a néhány dekás „ellenfelet”, hőtettüket fél napig mesélték egymásnak, ahelyett, hogy dolgoztak volna.

HÁZIASSZONY Ilyen a szokás.

FIATALEMBER Szép szokás! Főleg hasznos.

(Elhallgatnak. Érzik, hogy ezt a beszélgetést nem érdemes tovább folytatni, de a fiú megkísérel az asszonyra egy megközelíthető oldaláról hatni.)

FIATALEMBER Mondja, sose kívánt ennél nagyobb lakást?

HÁZIASSZONY *(szinte ijedten néz föl — nem érti, hogyan került a fiú fejébe ez a gondolat, de a kérdés annyira elevenére tapintott, hogy kertelés nélkül felel)* De. Természetesen kívántam.

FIATALEMBER *(kíváncsian előredől)* És?

HÁZIASSZONY Hogyhogy és? Azt hiszem, meséltük már neked. Tudod magad is. A többiek is így élnek, barakkokban. Egyelőre nem lehet másképp.

FIATALEMBER *(gúnyosan)* Egyelőre?

HÁZIASSZONY *(nyugodtan)* Igen. Egyelőre. *(Most már érti, hogy miért kérdezte tőle a fiú éppen ezt, de igyekszik nyugodt maradni.)*

FIATALEMBER *(szeretné tovább tágítani az asszony nyugodtságán támadt rést)* Én nem hiszem, hogy maguk ebben a lakásban ideiglenesen vannak.

HÁZIASSZONY Lehet.

FIATALEMBER Mesélték, hogy ez már a harmadik lakásuk. De az első kettő is csak ilyen volt, meg ha lesz negyedik, az is csak ilyen lesz, mert amerre vonul az építkezés, arra kell maguknak is vonulni.

HÁZIASSZONY Ez igaz. Nem hagyhatjuk el az építkezést.

FIATALEMBER *(látja, hogy az asszonyon nem tud kifogni, ha így folytatja, ezért visszatér előbbi taktikájához)* De mindegy magának, hogy hol lakik? Nem vágyott még szép bútor után? *(Körülmutat, majd a padlóra bök)* Szőnyeg után? Fürdőszoba után? *(Fölnéz)* Csillárok után? Hogy legyen mindegyiküknek külön szobája, külön konyha, külön nappali? Nem szeretné, ha mindez meglenne?

HÁZIASSZONY *(a közvetlen kérdések újra fölizgatják — elárulja magát)* Persze, hogy vágytam. *(Mérgesen)* Mit kérdezgeted?

FIATALEMBER *(diadalmasan)* Meg szabad tán kérdezni. Vágyott-e modernül berendezett konyhára, olyanra, amelyben ott van az ember keze ügyében a villanytűzhely, a hűtőszekrény meg az összes beépített háztartási eszköz? Gondolt-e már arra, milyen lenne, ha úgy rendezné be saját szobáját, ahogy kívánja; milyen ágyat venne, milyen szekrényt?

HÁZIASSZONY *(önkéntelenül)* Tudnám én azt, ne félj. Elterveztem már mindent... *(Hirtelen rádöbben, hogy elárulta féltve őrzött titkát. Kissé hisztérikusan)* Hogy merészelsz ilyesmit kérdezni? Semmi közöd hozzá, hogy mire vágyódom én. *(Sírni kezd)*

FIATALEMBER *(meghökken)* Hát ennyire fáj? *(Őszintén megsajnálja az asszonyt)* Ne haragudjon rám, amiért ilyen faragatlan voltam. *(Odamegy hozzá)* Bocsásson meg!

(Az asszony megveregeti a fiú feléje nyújtott kezét, jeléül, hogy nem haragszik, de csöndesen sírdogál tovább, mert kitört belőle a sak felgyülemlett keserűség.)

HÁZIASSZONY Sokszor nem tudom, fiam, nincs-e neked igazad. *(A sírás elfojtja szavát)*

FIATALEMBER *(keserűen maga elé nézve)* Sokszor én sem tudom. *(Bólint)* Most is inkább azért ajzottam föl a vágyait, hogy igazat adjon nekem, mint másért. Szeretném hallani már valakinek a szájából, hogy nekem van igazam, hogy nem vagyok bolond, hogy helyesen gondolkodom... *(Sóhajt)* Nem bízom már úgy a magam igazában, mint amikor harcolni kezdtem érte. Félek, hogy így nem tudom folytatni ezt a harcot. *(Hirtelen az asszonyhoz fordul)* Ezért kell, hogy megmondja nekem: igazam van-e.

HÁZIASSZONY *(abbahagyja a sírást, megtört hangon)* Nem tudom, fiam. *(Megcsóválja a fejét)* Látod, egyben igazad van. Tényleg vágyódom a szép lakás meg a modern bútor után. Szeretném, ha mindegyikünknek külön szobája lenne. Még ha lehetne vendégszobánk is, hogyha jön valaki, mint te most, akkor ne velünk aludjon, hanem egyedül. Mindezt szeretném. De akkor sem merném azt mondani neked, hogy teljesen melletted állok. Mert igazat adok az építőinknek is. *(Habozik)* Tulajdonképpen nekünk, magamnak adok igazat. *(Határozottan)* Az az én igazságom, vágyaim ellenére: építeni, építeni!

FIATALEMBER *(újra dühös lesz, haragszik az asszonyra is)* Meg az enyém is! Építeni — igen. De befejezni az épületeket, nem romvárost építeni! Romokat építeni egymás mellé? Annak nincs semmi célja, se értelme.

HÁZIASSZONY *(fölkialt)* De szép! *(Maga is elcsodálkozik kiáltásán, és zavartan mondja)* Nem érdemes befejezni az épületet, ha látod, hogy sokkal szebbet tudnál csinálni. Ha látod, hogy nem olyan lesz, amilyet te akartál.

FIATALEMBER Erre már nem is tudok mit mondani. Annyit bizonygattam az ellenkezőjét hiába, hogy már kifogytam az érvekből. Szinte megdöbbenek néha attól, hogy mennyire üres vagyok, ha ellent kéne mondanom. Nem is veszem észre sokszor, mit is állítanak hibásan. *(Járkálni kezd)* Nem baj! Majd megmutatom a gyakorlatban, mit

akarok. Megláthatják, hogy milyen a befejezett építmény látványa, a kész alkotás. *(Megáll és az asszonyhoz fordul)* Az olyan házé, amely nem oszlik majd szét, mert tető védi. Az olyan házé, amelyben a lakásokat be lehet bútorozni szép és modern bútorral, éppen olyan-
nak, amilyenről az építők asszonyai álmodoznak.

HÁZIASSZONY *(érdeklődve nézi)* Hogy haladsz a munkával? Sok van még?

FIATALEMBER Van jócskán. De talán sikerül a nagy építés nap-
jáig befejezni. *(Elneveti magát)* Ezt ígértem ugyanis. Mérgemben azt
ordítottam, hogy megmutatom, hogyan kell ünnepelni a nagy építés
napját. *(Elkomolyodik)* De szeretném, szívből szeretném, ha sikerülne
célrt érnem! Már csak magam miatt is. Hiszem, hogy visszaszerzem az
önbizalmamat a befejezett munka láttán. Önbizalmat ad majd az az
érzés, hogy alkottam újra. Nem torzót csináltam, hanem alkottam!

(Egy kis szünet után az asszony egy csöppnyi sajnálkozással szólal meg)

HÁZIASSZONY Miért nem kértél meg valakit, hogy segítsen? Az
uramat vagy az építőmestert. Vagy másvalakit. Egy fiatalabb embert,
mondjuk.

FIATALEMBER *(mondani akar valamit, de visszatartja — kutatva
néz az asszony arcába, majd őszintén)* Szégyelltem. Én akarom meg-
mutatni az ittenieknek a bevégzett munka eredményét. Ha a segítség-
güket kérem, még úgy vehetnék, hogy meghátráltam. A saját szem-
memben is éppenséggel gyávaságot jelentett volna. *(Elgondolkozva)*
Bár azon is törtem a fejem, hogyha csak én dolgozom azon az épü-
leten, akkor az itteniek közül senki sem fogja érezni az elvégzett
munka örömét. S hiába érzem majd én, elrontják kétkedésükkel a
többiek. Elrontja az a tény, hogy nem győztem meg senkit. És nem-
csak hogy gyatra lesz a tetőzet, amit egyedül cipeltem, raktam, tá-
koltam össze, hanem nem is ismeri be majd senki az igazamat, még
önmagának sem. Már csak azért sem, mert a ház nem lesz fölemelő
látvány, hanem nevetséges. *(Csüggedten lógatja fejét, az asszony saj-
nálkozva nézi)*

HÁZIASSZONY Túl nagy fába vágta a fejszédet. Ez fiatalos len-
dület, ne félj, kihevered. Valamelyik ifjú építőt kellett volna bevon-
nod a munkába. Amilyen hévvel beszélsz, talán egy egész csoportot
is meggyőztél volna.

FIATALEMBER Mondom, szégyelltem segítséget kérni.

HÁZIASSZONY Még nem késő, még mindig megpróbálhatod. Még
két teljes nap áll előtted a nagy építés ünnepéig. Fogj hozzá, biztosan
sikerülni fog segítőtársakat találnod.

FIATALEMBER *(gondolkozik az ajánlaton, majd hevesen)* Nem, nem!
Nem kell segítség. Ha eddig nem kértem, nem fogok ezután sem. Va-
lószerű, hogy be tudom fejezni magam is. Két nap nem is volna elég,
hogy azok a fiatalok beleéljék magukat a feladatba, és akkor csak saj-
nálatból segítenének, vagy tréfára vennék az ügyet. Nem, nem! Nem
merem megkockáztatni.

HÁZIASSZONY Hát igaz. Előbb kellett volna erre gondolnod. Folytasd, ahogy elkezdted!

(Néhány pillanatig csöndben ülnek. Az asszony hirtelen a térdéhez kap.)

FIATALEMBER Mi baj?

HÁZIASSZONY Újra hasogat az átkozott. Jaj! Pedig holnap a gyárba kell mennem, azt nem mulaszthatom el, mert akkor nem járhatok az építkezésre.

FIATALEMBER Micsoda rendszer! *(Fejét csóválja)* Hetente egyszer kötelező a gyári munka.

HÁZIASSZONY Muszáj. Ezzel biztosítjuk a zavartalan építkezést, másképp nem lehetne.

FIATALEMBER S nem akadt még olyan ember, aki vállalta volna, hogy kizárólag gyári munkát végezzen?

HÁZIASSZONY De, akadtak ilyenek. *(Bizonytalanul)* Nem tartottuk őket vissza ettől, de... hogy is mondjam, gyanakodva néztünk rájuk. Én is, persze. Nem mentünk velük együtt dolgozni, mert féltünk, hogy bolondok. Végül is visszatértek a normális életbe. Hallottam egyről, aki felakasztotta magát, mert a környezete gyanakodva nézte. Lehet, hogy többen meg is szöktek. Általában furcsáknak, csodabogaraknak tartjuk az ilyen embereket.

FIATALEMBER Pedig hasznos lenne, ha a lakosság egy része vállalná a gyári munkát meg az ellátó szolgálatok elvégzését.

HÁZIASSZONY Nem tudom. Nem hiszem. Felborulna a megszokott rendünk. Elszakadnának az építéstől.

FIATALEMBER Hogyhogy? Természetesen el kellene ismerni, hogy az a munka is egy bizonyos fajta építés. Ami munka, az már építés is.

HÁZIASSZONY Én nem így látom.

FIATALEMBER Pedig így van.

HÁZIASSZONY Lehet.

FIATALEMBER Maga például nem élvezi a gyárban, ha kikerül egy-egy doboz kész konzerv a gépből? Még a régi helyen dolgozik, ugye?

HÁZIASSZONY Ott.

FIATALEMBER Nos, nem élvezi, hogyha látja, mennyi tartósított élelmiszer halmozódik fel a gépe melletti drótkosárban a keze munkája nyomán? Nem érez egy csöpp örömet sem?

HÁZIASSZONY Nem mondom, örülök. Örülök, ha becsületesen sikerül elvégeznem a munkám, meg, persze, akkor is, ha többet tudok termelni a szokottnál.

FIATALEMBER *(diadalmasan)* Látja. Ez a munka öröme. Ezt érezné akkor is, ha befejezne egy épületet, csak sokkal nagyobb mértékben, mint ott a gyárban. Úgy örülne, mint még soha... *(Megakad, mert félbeszakítja a háziasszony tagadó fejmozdulata)*

HÁZIASSZONY *(nyugodtan)* Nem hiszem. Lehet, hogy örülnék, de nem biztos, hogy annyira, mint ahogy te gondolod. Továbbra is látom a kész épület silányságát, és fájna a szívem. Sirhatnékom támadna, sírnék is talán. A konzerv, az más. És más volt a cipőgyár-

ban is, ahol dolgoztam, meg más a szappangyárban. Össze sem lehet hasonlítani az építéssel. Az építésben éppen az az öröm: szüntelenül újramegtenni, szebbet, jobbat keresni, tökéletesebbet tervezni. Igen, ez az igazi öröm, ezt össze sem lehet hasonlítani emezzel az apró elégedettséggel.

FIATALEMBER *(szinte ijedten nézi a lamentáló asszonyt)* Furcsa emberek maguk. Nem is kellett volna vitatkoznom itt senkivel. Talán egyszerűen képtelenek az én igazságom megértésére. Pedig én hiszem, hogy ez nemcsak az én igazságom, hanem a maguké is, mindannyiunké. De lehet, hogy ez itt nem áll. Nem értem.

HÁZIASSZONY *(dicséretnek veszi a fiú szavait — meglepéssel)* Na látod.

FIATALEMBER *(hirtelen eszébe jut valami — gyorsan)* Mondja, és a gyáépületek be vannak fejezve? Bevakolva, tetővel, mindennel?

HÁZIASSZONY *(rögtön felfogja, mit akar a fiú)* A legtöbbje nincsen.

FIATALEMBER *(még élénken)* De vannak olyanok is, amelyek igen?

HÁZIASSZONY *(megrázza a fejét)* Azt hiszem, mindnek van hiányossága. A legtöbbje be sincs vakolva. *(Elmosolyodik)* Ne izgasd magad föl ezen! Ha érdekel, vagy ha nem hiszel nekem, legföljebb elsé tálsz majd a lánnyal a gyárnegyedbe, és megnézed az építményeket. Csak tudnod kell, hogy nálunk a gyárakat is igen sűrűn költöztetik. Mint a vasútállomást, amiért annyira haragudtál.

(A Fiatalember nem felel. Fejét a kezébe hajtja. Nyílik az utcai ajtó, és belép a Lány. Ő is poros munkaruhában van, nadrágban.)

LÁNY Szervusztok. Mit lóg az orrotok? *(Leveti a kabátját.)*

HÁZIASSZONY Eredj, mosdjál meg, és öltözz át! Ne érdekeljen az orrunk!

LÁNY Csak hagyjuk a fölösleges érzékenykedést! Már érdeklődni sem szabad egyes emberek lelkiállapota iránt?

FIATALEMBER *(fölemeli a fejét — kedvtelve nézegeti a lány poros alakját)* Úgy látszik, nem fogyott ki az építőlázad. Még mindig tele vagy energiával?

LÁNY Tele ám. Többel, mint te.

FIATALEMBER Szaladj be akkor, és öltözz át! Meghívlak sétálni.

LÁNY *(évődve)* És ha nem megyek?

FIATALEMBER Akkor egész este egy hoppon maradt gavallért kell bámulnod.

LÁNY Kényszer?

FIATALEMBER Bizony.

HÁZIASSZONY Eredj már!

(A Lány beszalad a másik szobába. A Háziasszony elgondolkodva néz utána, majd a fiúhoz fordul.)

HÁZIASSZONY Nem gondoltál már arra, hogy letelepedj nálunk?

FIATALEMBER *(megleپődik, de aztán rájön, hogy az asszony a lánnya miatt kérdi)* Nem, azaz igen. Megfordult már a fejemben ilyen

gondolat, de aztán úgy döntöttem, hogy nem maradok itt. Tulajdonképpen ki sem bírnám, már csak a nyugalmam miatt is vissza kell térnem.

HÁZIASSZONY Építész vagy, itt is megbecsülnének. Dolgozhatnál a tervezőirodában.

FIATALEMBER *(fáradtan legyint)* Á, én nem bírnám ki, hogy tervezek, tervezek, és sehol semmi eredményét ne lássam. Csak romokat építsenek nekem?

HÁZIASSZONY *(összeráncolja homlokát)* No nem éppen romokat!

FIATALEMBER Mindegy. Ne haragudjon a szóért! Azt akarom mondani, hogy én be akarom fejezni alkotásaimat. Ez az egész. Én győzni is akarok néha, hogy küzdeni tudjak, maguk pedig csak az újat hajhásszák. *(Látja, hogy az asszony fölháborodik)* Ne haragudjon, de így látom. Mindig akad fölfedezni való ismeretlen terület, újdonság, de ennek ellenére, minden hiba ellenére be kell fejezni az elkezdett műveket. Emiatt nem leszek itt tervező sem, más sem.

HÁZIASSZONY *(erre nem válaszol, mert unja már a vitát, s mert van még mondanivalója lánya érdekében)* Ahogy akarod. Ellenben gondoltam valamire. Fiatal vagy, meg itt élsz, amíg le nem telik a tanulmányi éved, legalább iratkozz be a szakszervezetbe.

FIATALEMBER Melyikbe?

HÁZIASSZONY *(kezével széles mozdulatot tesz)* Hát a...

FIATALEMBER Persze, persze! Félti a lányát?

HÁZIASSZONY *(megreppen, de aztán ő is nyíltan kezd beszélni)* Természetesen féltem. Az én lányom.

FIATALEMBER Nem lesz semmi baja. *(Hirtelen egész őszintén az asszony elé lép)* Szeretem ugyanis.

HÁZIASSZONY *(meghökken a váratlan szerelmi vallomás hallatára — igyekszik ő is teljesen őszinte lenni)* Gondoltam, fiam. De hát akkor miért nem iratkozol be abba a szakszervezetbe? Tekintsd formáságnak az egészet!

FIATALEMBER Tekinthesem én azt formáságnak, akkor sem érdekes beiratkoznom. Amíg a lánya nem ért egyet velem, amíg kitart amellett, amit beleneveltek az építőlátról, építkezésről meg sok egyébről, addig csak szerencsétlenek volnánk mindketten egy esetleges házasságban. Ezt maga is beláthatja. *(A Háziasszony bólint. A fiú sóhajtván folytatja)* Ezért nem iratkoztam be, és nem is fogok beiratkozni a szakszervezetbe. *(Közelebb hajol az asszonyhoz)* Ettől a kísérletemtől várom az eredményt. A nagy építés napján a lányának is megmutatom a kész házat, ha csak be tudom fejezni. Akkor talán belát egyet-mást.

HÁZIASSZONY Látod, őt segítségül hívhattad volna.

FIATALEMBER Nem, nem. Őt a legkevésbé. Őelőtte szőgyelltem volna leginkább, ha segítségért kell folyamodnom. Hiszen őelőtte lesz a legbüszkébb is.

HÁZIASSZONY Pedig jó lett volna, ha együtt dolgozik veled. Nem tudom, nem vársz-e túl sokat ettől a munkától most, túl nagy eredményt. Vigyázz, fiam, nehogy csalódnod kelljen!

FIATALEMBER *(fél — az asszony szavai elébe idézik a vereség képét — fölkiált)* Nem! Nem lehet, hogy most is csalódjak! Annyit

várok tőle! Igaz, ennek semmi jelentősége sincsen a végeredmény szempontjából. Majd meglátjuk. Minden reményem a munkám eredményében van. Még a szerelmemet is kockára tettem. Nem szabad csalódnom!

(Beszalad a szobába a Lány. Az első felvonásbeli ruhájában van.)

LÁNY *(vidáman)* Kesz vagyok! Mehetünk, gavallérom! *(Észreveszi a fiú arcán a felhőket)* Min szomorkodsz már megint? Ha sétálni akarsz velem, akkor ne vess rá, különben nem megyek! *(Vizsgáló testtartást vesz fel, várja a fiú arcán a mosolyt)* Ez még nem az igazi. Ez sem. *(Végül a fiú elneveti magát)* Na látod! Most mehetünk. Szervusz, anya.

HÁZIASSZONY Kellemes szórakozást! Vigyázatok magatokra!

LÁNY Ne félj semmit, anya! Tenyereken hordom ezt a fiút. *(A Fiatalemberhez fordul)* Megyünk? *(Észreveszi, hogy a fiún munkaruha van)* Hanem te is átöltözhetél volna. Miféle gavallér vagy így?

FIATALEMBER Ne haragudj, gondoltam, jó lesznek így is.

LÁNY Nekem, persze, jó vagy. De mit szóljak, ha csúfolnak majd a többiek, hogy egy madárijesztővel sétálok? *(A Fiatalember vállat von)* Na, gyerünk, mert még elsírod magad! *(Belekarol a fiúba, elindulnak.)*

Függöny

Harmadik felvonás

Szín: A Fiatalember háza előtt — az ünnep előtti nap esti óráiban. Frissen vakolt ház, a szín jobb sarkánál tovább terjed; teteje nem, de bal vége látható. Mögötte építkezés, előtte balról téglarakás, középen és jobbról szeméthalom, köztük meszestaliccska. A Házigazda a téglákon ül, az Építőmester pedig a talicska szarván. Beszélgetnek.

ÉPÍTŐMESTER *(fölnéz a házra, és megcsóválja a fejét)* Még majd csakugyan befejezi.

HÁZIGAZDA *(elneveti magát — mintha örülne valaminek)* Ugye? Nagyon erősen nekifogott.

ÉPÍTŐMESTER *(ő is elmosolyodik)* Makacs ez a fickó, azt meg kell hagyni.

HÁZIGAZDA Kemény.

ÉPÍTŐMESTER *(újra fölnéz)* Furcsa. *(A Házigazdára néz, mondani akar valamit, de aztán megrázza a fejét, és megint csak a házra tekint.)*

HÁZIGAZDA Na, mi az?

ÉPÍTŐMESTER *(megvonja a vállát)* Semmi, csak furcsa. *(Minden átmenet nélkül megjön a szava)* Hát nem furcsa neked ez a ház? Mint-ha nem is volna igazi, mintha egy másik világból pottyant volna ide. *(A Házigazda bólogat)* Ezért mondom, hogy furcsa. Nézz körül! Sehol egy hasonló. Mintha valahonnan idepottyant volna. Csodálatos!

HÁZIGAZDA (*mosolyogva*) Nézd a vén szamarat! Úgy szónokolsz, hogy mindjárt fölküldelek az ifiúrhoz. Menj, segíts neki!

ÉPÍTŐMESTER (*egy kicsit bűnbánóan*) Ugyan már, miket beszélsz! Hát nincs igazam?

HÁZIGAZDA (*elkomolyodik*) A csuda tudja. Vannak nálunk is bevakolt épületek.

ÉPÍTŐMESTER (*ő is komolyan figyel — érezni, hogy halálosan komolyan tárgyalnak*) De azoknak nincs tetejük.

HÁZIGAZDA Vannak betetőzött épületeink is.

ÉPÍTŐMESTER Csakhogy nincsenek bevakolva.

HÁZIGAZDA Eredj! (*Méltatlankodva*) Vannak talán betetőzött, bevakolt épületeink.

ÉPÍTŐMESTER Vannak, de ahogy én emlékszem, nincs padlásuk, ezenkívül a belső munkákat sem végeztük el.

HÁZIGAZDA (*ennél a pontnál szinte felordít*) Jó, hogy mondd! Itt sincsenek befejezve a belső munkálatok. (*Többször diadalmasan a házra bökö.*)

ÉPÍTŐMESTER (*legyint*) Ennek jobbára mi vagyunk az okai. De ennek a háznak vannak ablakai is, van vízvezetéke...

HÁZIGAZDA (*döbbszent*) Voltál bent?

ÉPÍTŐMESTER (*zavarba jön*) Nem. Nem. Csak bekukkantottam. Láttam, rendes lépcsősor...

HÁZIGAZDA Szóval voltál! Hagyjuk! És ő látott?

ÉPÍTŐMESTER (*még mindig zavartan*) Nem. Remélem, nem.

HÁZIGAZDA Ne szégyeníts meg! Nem vagy biztos még abban sem, hogy látott-e?

ÉPÍTŐMESTER De biztos vagyok. (*Gyámoltalanul elhallgat.*)

HÁZIGAZDA (*mérgesen*) De miben? Abban, hogy látott, vagy abban, hogy nem?

ÉPÍTŐMESTER Nem láthatott, mert fönt volt a tetőn. Meglestem előbb.

HÁZIGAZDA Milyen vagy? Csakugyan fölmehtnél segíteni neki.

ÉPÍTŐMESTER (*valahogy vissza kívánja adni a gúnyolódást*) Föl is mentem volna, de tudtam, hogy senkitől sem fogad el segítséget.

HÁZIGAZDA (*dühbe gurul és feláll*) Mit mondasz? Föl is mentél volna? (*Fuldoklik a méregtől*) Még hogy nem fogad el segítséget? Kinek az anyagát használja, ha nem a mienket? Csak azért, hogy megvalósítsa (*a homlokára csap*) egyik bogarát. Elpocsékol annyi mindent a mienkből, csakhogy bebizonyítsa nekünk rögeszméjének bebizonyíthatatlan igazságát.

ÉPÍTŐMESTER (*a házra mutat*) Elég nagy rögeszme.

HÁZIGAZDA (*mérgelődve*) Az. És sokba kerül.

ÉPÍTŐMESTER (*hangsúlyozva*) Ő dolgozott rajta.

HÁZIGAZDA Akarod mondani: ő pocsékolta rá azt a sok drága anyagot.

ÉPÍTŐMESTER (*huncutkodva*) Azért valld be, hogy nem kis munka volt!

HÁZIGAZDA Nincs itt mit bevallani. Fölösleges volt.

ÉPÍTŐMESTER (*még mindig az előbbi hangnemben*) Te mondtad, hogy kemény gyerek.

HÁZIGAZDA (*megenyhül*) Keménynek kemény. (*Morog*) Csak nem tetszik, hogy ennyire értetlen.

ÉPÍTŐMESTER Azt mondja: mi vagyunk az értetlenek.

HÁZIGAZDA (*újra dühös*) Meg a többiek mind. Az egész nép. Csak éppen ő okos. Idejött, körülnézett és kioktat bennünket: nem úgy kell csinálni, hanem emígy. Mintha nem is ő jött volna ide tanulni, hanem mi hívtuk volna: legyen szíves, mutassa már meg, hogyan is kell valójában építkezni.

ÉPÍTŐMESTER Tehát nem tetszik? (*A házra mutat.*)

(*A Házigazda nem felel. Visszaül a téglákra, háttal a háznak. Az Építőmester várja egy darabig a feleletet, majd ő is gondolataiba feledkezik.*)

HÁZIGAZDA (*Egy idő múlva*) Egyedül nehéz lehetett mégiscsak. (*Nézi a házat, az Építőmester bólint*) Bár megérdemelte, hogy kiíródjon, már csak a keményfejűségéért is. De azt is meg kell mondanom, hogy jól dolgozott. Ahhoz képest, persze, hogy egyedül csinálta. Ez mentsége lehet a hibákra, amelyeket meg fog mindenki látni.

ÉPÍTŐMESTER Próbáljuk meg nem hibakereső szemmel nézni!

HÁZIGAZDA (*legyint*) Nem is magunkról beszélnek. Mindenki ide jön a száját tátani, meglásd. Sok mindent mondanak majd, de első-sorban a hibákra fognak rámutatni. Ezért jobb, ha mi is tisztában vagyunk velük.

ÉPÍTŐMESTER Szerintem jobban tesszük, ha az egész eredményét nézzük.

HÁZIGAZDA Most úgy beszélsz, mint ő. Tőle hallottad ezt.

ÉPÍTŐMESTER Lehet. De engedd meg, hogy végigmondjam! Szerintem megeshet, hogy sohasem lehet befejezni az ég-világon semmit.

HÁZIGAZDA Á, hagyjuk a vitát! Esküszöm, oda kerülök, hogy már nem is tudom, mit állítok és mit tagadok. Néha előnt a méreg, fejbe-csapnék valakit, még téged is, ne haragudj. Egyszerűen arról van szó... (*Az Építőmesterre néz*) Neked, azt hiszem, őszintén megvallhatom. Egyszerűen szólva: meginogtam. Nemcsak hogy nem tudom, hol az igazság, melyik oldalon, hanem a magam igazában sem hiszek már. Ez a legrettenetesebb.

ÉPÍTŐMESTER Ez.

HÁZIGAZDA Egész életemben hittem.

ÉPÍTŐMESTER A hit a szívünkben van, a lelkünkben. A mi igazunk — az mi magunk vagyunk. Nem tagadhatjuk meg magunkat. Látod, ide jövök hozzá, lesem, mit csinál, de nem azért, mert különösképpen érdekel, hanem mert szeretném, ha kudarcot vallana. Ez önbizalmat öntene belém a további munkához. De ugyanakkor kedvelem a fiút. Tetszik az, ahogy harcol az igazáért. (*Keserűen fölnevet*) Talán még örülnék is neki, ha győzne, ebben az elveinkkel és szokásainkkal vívott harcában. (*Elkomolyodik*) De nem engedhetem a meggyőződéseimet sem csak úgy (*kezével mutatja*) odaveszni. Ezért vitatkoztam veled, szinte az ő szavaival, meg látszólag kissé az ő oldalán. Szerettem volna, ha tökéletesen meggyőzől, ha lehengetsz érveiddel. (*Elhallgat*)

HÁZIGAZDA *(érdeklődve)* Sikerült?
 ÉPÍTŐMESTER *(nem felel, csak néz maga elé.)*
 HÁZIGAZDA *(ordítja)* Nem?

(Az Építőmester mozdulatlanul ül. A Házigazda a kérdés pózában vár. Balról bejön a Suhanc, néhány társával.)

SUHANC *(fölényes hangon a többieknek)* Itt cirkusz lesz. Az a külföldi bemutatja nektek az összes trükkjeit.

(A gyerekek vihognak. A Házigazda és az Építőmester meglepve nézik a kis csoportot.)

SUHANC *(élvezi a sikert)* Ilyent még nem láttatok, kölykök, ez a „világ legtökéletesebb építménye” nevet viselő objektum. *(Az idegenvezetők mozdulatait utánozza)* Páratlan és egyedülálló a világon! Építője korszakunk óriása, új irányzatok alapítója, közösségünk felvirágoztatója.

(A gyerekek nevetnek, a Házigazda felugrik, és fenyegetően közelebb lép a Suhanchoz.)

HÁZIGAZDA Mit mondasz? Te!

SUHANC *(hátrálva)* Beszélgetek a többiekkel. *(Társai hátulról bökődösik; biztatásukra szemtelen lesz)* Talán szabad itt is beszélgetni? Ez tiltott terület?

HÁZIGAZDA Ne akard, hogy beszélgessek veled! *(Fenyegetően)* Csak morogj!

SUHANC *(a többiekhez)* Na, lógás, kölykök! Ez védett terület, örök is vannak. Állami cirkusz! *(A Házigazda dobant egyet, erre a társaság kirohan.)*

ÉPÍTŐMESTER *(utánuk néz — egy kis idő múlva)* Te csakugyan véded?

HÁZIGAZDA *(visszaül előbbi helyére)* Mit csináljak? a szívemhez nőtt már, meg csakugyan szívvel-lélekkal dolgozik a céljáért, becsületesen. Ha mást nem is, de legalább sajnálom. Nem engedhetem meg, hogy röhögjenek rajta mindenféle éretlen tacsok.

ÉPÍTŐMESTER A mai fiatalság!

HÁZIGAZDA Nem úgy gondoltam. Eszembe jutott, hogy jönnek majd a társaink. Mi lesz, ha azok is kórusban rákezdi? Holnap búcsújárás lesz itt. A nagy építés napján mindenki szabad. Csakugyan „cirkusz” lesz. Ide tódulnak megbámulni, hogy mit csinált „ez a külföldi”.

ÉPÍTŐMESTER Ne mérgeledj! Éppen azért csinálta, hogy megnézzék, és okuljanak.

HÁZIGAZDA Ez igaz. Nem is azért mérgeledök tulajdonképpen, hanem mert biztos vagyok benne, hogy nevetnek rajta, esetleg kigúnyolják.

ÉPÍTŐMESTER Hát még ha szónokolni kezd!

HÁZIGAZDA Az. *(Elmélázva)* Valahogy hozzámnőtt ez a fiú. A bogarai ellenére, vagy éppen azokkal. Ha bántják majd, úgy fogom

érezni, mintha engem bántanának. Úgy érzem, hogy nekem szabad vitatkoznom vele, veszekednem is, de ha más csinálja ezt, védelmére kelek.

ÉPÍTŐMESTER *(huncutkodva)* Szegről-végről rokonok is vagytok, nem?

HÁZIGAZDA *(meglepődik)* Hogyhogy? *(Az Építőmester nem felel, csak mosolyogva húzogatja a vállát. A Házigazdának eszébe jut, mit is akar mondani)* Ja! *(Fejével mutatja, hogy megértette a célzást. Egy idő múlva)* Hát persze, nagyon vonzódnak egymáshoz a lányommal.

ÉPÍTŐMESTER *(kíváncsian)* S te nem vagy ellene?

HÁZIGAZDA Furcsa, de nem tudom, hogyan is állok velük. *(Sóhajt)* Ha nem volna ilyen makacs a fiú, semmi baj nem lenne. De tulajdonképpen éppen azért szeretem, mert makacs. Egyszóval nem tudom, hogyan viszonyuljak hozzájuk, csak azt tudom, hogy féltem a lányomat. Szeretném biztonságban tudni.

ÉPÍTŐMESTER *(megértően)* Természetesen. Én hiszem is, hogy a fiú megváltozik, és rendbejön a szénája. Még tervező is lehet belőle nálunk.

HÁZIGAZDA *(legyint)* Á! Kérdezte már a feleségem is, és kijelentette, hogy nem vágyik a tervezőségre. Haza akar menni.

ÉPÍTŐMESTER Pedig mintha javult volna az utóbbi időben, amióta mi is kértük, engedjék meg neki a külön építkezést. Még a szerből is hazahozta négyszeres ünnepi porcióját.

(Mielőtt a Házigazda felelhetne, bejön egy ember, munkaruhás építkező.)

ELSŐ EMBER Jó napot! *(Vizsgálgatja a házat. Előrébb jön, le-fel sétál, kutató szemekkel.)*

HÁZIGAZDA és ÉPÍTŐMESTER Jó napot! *(Hallgatva nézik.)*

ELSŐ EMBER Hm! *(Még egyszer körüljárja szemével a házat, aztán az előtte ülőkre néz)* Hallom, holnap valamilyen ünnepség lesz itt.

ÉPÍTŐMESTER Nem ünnepség, hanem az a fiatalember, aki csinálta a házat, beszélni fog.

ELSŐ EMBER Miről?

ÉPÍTŐMESTER *(mérgesen)* Mit tudom én, hogy miről! Jöjjön el, ha érdeklí, és hallgassa meg!

ELSŐ EMBER Hm. *(Végigméri az Építőmestert, majd a Házigazdát is)* Jó, lehet, hogy érdekes lesz. Maguk itt lesznek?

HÁZIGAZDA Nem. A fene tudja, hogy hol leszünk. *(Szinte ordítva mondja ezt, mert hirtelen tehetetlen harag támad benne az elkerülhetetlen és számára csupa váratlan fordulatot rejtő jövő ellen.)*

ELSŐ EMBER Jó. Azért én mégis eljövök. *(El)*

ÉPÍTŐMESTER *(hogy visszatérjenek a beszélgetéshez, meg hogy megvigasztalja a Házigazdát, úgy folytatja az előbbi témát, mintha mi sem történt volna)* Kivette a szert is. Mire elfogyasztja, akkorára egész közénk való fickó lesz belőle. *(Elmosolyodik)* Még rendes építőházat is kap. Négyszeres adag! *(Vágyakozóan sóhajt.)*

HÁZIGAZDA *(előbb értetlenül hallgatja a beszédet, de aztán rájön, miről van szó)* Ugyan, ne beszélj erről! Nekünk vette ki a szert, hogy örömet szerezzen vele.

ÉPÍTŐMESTER *(most ő pislog értetlenül)* Nekünk? *(Leplezetlenül önti el az öröm)* Négyzeres adagot? Mindet mi fogyasszuk el? Esküszöm, rendes fickó!

HÁZIGAZDA Mit örülsz annyira? *(Megvetően)* Amikor látom, hogy mennyire ugrálsz érte, rögtön az a gyanúm támad, hogy a fiúnak igaza van, csakugyan pálinka. *(Az Építőmester meghökkenve hallgatja)* Még én is ezt a hülye örömet éreztem, amikor láttam, hogy hozza a négyszeres adagot. Lehet, hogy náluk ilyen a pálinka.

ÉPÍTŐMESTER Ugyan! *(Felszabadultan nevet)* Mindegy, minek nevezed.

HÁZIGAZDA Nem mindegy. Mert ha csakugyan pálinka, akkor csálnak bennünket, akkor semmiféle építőlázunk nincs.

ÉPÍTŐMESTER Vigyázz, messzire mész!

HÁZIGAZDA Akkor egyszerűen részeket vagyunk tőle, mint az övéi szoktak lenni.

ÉPÍTŐMESTER *(mosolyogva — ő nem hisz ebben)* És a pótszer akkor kávé?

HÁZIGAZDA *(komolyan)* Lehet, az kávé.

ÉPÍTŐMESTER *(idegesen nevet — nem szereti az ilyen komplikált ügyeket, ezért szívesen eloszlatná társa komorságát is)* Ne törd ezen a fejed! A végén kislül, hogy csak tréfált velünk, te meg itt országos ügyet csináltál volna belőle *(A Házigazda komoly marad)*, s ami rád nézve még rosszabb: lelkiismereti kérdést. Mit kell erről filozofálni? Hogy a többiek nem beszélnek erről?

HÁZIGAZDA Érdekelnek is a többiek! Ha ők nem teszik, akkor nekem sem szabad? *(Hirtelen)* Hanem...

(A Második ember félbeszakítja. Bejön, és ugyanúgy viselkedik, mint az Első. Bólint a beszélgetőknek, azok visszabólintanak. A Második ember is megcsodálja a házat. Mielőtt kimegy, biccent az üldögélőknek, azok ismét viszonozzák. A Házigazda alig várja, hogy elmenjen, mert elhatározását mielőbb közölni akarja az Építőmesterrel.)

HÁZIGAZDA *(miután meggyőződött róla, hogy eltávozott a Második ember, odamegy az Építőmesterhez, és izgatottan közel hajol hozzá)* Te! *(Az Építőmester félelemmel vegyes csodálkozással és kíváncsisággal hallgatja)* Ide figyelj! Abból a szerből mi nem iszunk semennyit!

ÉPÍTŐMESTER *(megdöbben — valami egészen mást várt)* Miért? Ha ő nem issza, akkor tán eldobjuk?

HÁZIGAZDA *(nyomatékkal)* El.

ÉPÍTŐMESTER *(nem hisz a fülének)* Az egész adagot?

HÁZIGAZDA Mind eldobjuk. Csak így bizonyíthatjuk be, hogy nem pálinkáról van szó. *(Szembefordul az Építőmesterrel)* Máskülönben részeg disznó vagy csakugyan, ahogy ő mondta.

ÉPÍTŐMESTER *(megadja magát — gyámoltalanul)* Ha gondolod...

HÁZIGAZDA (*szeretné megértetni magát mindenáron*) Nemcsak a gondolataimról van szó. Tény, hogy így van. Ha két kézzel kapunk utána, udvarias arcot vág hozzá, maga fogja megtölteni a poharakat, és meg lesz győződve az igazáról. Ezt nem engedhetjük meg neki. Nem iszunk semennyit belőle, ezt jól jegyezd meg!

ÉPÍTŐMESTER Ugye...

HÁZIGAZDA Kérlek, ne beszéljünk többet erről! Ígérd meg, hogy megteszed, amiben megállapodtunk, és kész!

(Jön a Harmadik ember. Ez akadályozza meg az Építőmestert, hogy megismételje kérdését.)

HARMADIK EMBER (*miután mindent megnézett a házon*) Jó napot! Hallom, valami ünnepély lesz itt holnap.

HÁZIGAZDA (*unja a kérdezgetést; ironikusan*) Hogyne lenne! Én vagyok a ceremóniamester. Olyan ünnepélyt habarintunk ide holnap, hogy szétáll tőle a füle. Ebben az országban még nem volt ekkora ünnepély, garantálom magának.

HARMADIK EMBER Ne mondja! (*Csodálkozva nézi a nevetgélő Építőmestert*) Maga is részt vesz rajta?

HÁZIGAZDA (*az Építőmester helyett beszél, mivel az a nevetéstől nem jut szóhoz*) Ő lesz a nevető bohóc. (*Az Építőmester elkomolyodik*) Olyan vicceket tud, hogy még én is megpukkadok, ha hallom őket, pedig nekem már háromszor is előadta. (*A Harmadik ember csodálkozva ingatja fejét*) Lehet, hogyha megkéri rá, elmond egyet most is. (*Az Építőmester indulatosan nemet int, a Harmadik ember pedig nevetni kezd ezen, mert most már az ő szemében bohóc az Építőmester*) Csak tudni kell megkérni.

HARMADIK EMBER Én igazán szépen megkérném...

ÉPÍTŐMESTER Nem!

HÁZIGAZDA Hagyja csak! Holnap nem lesz érdekes, ha most meghallja. Nem mindenki nevet háromszor rajta, mint én.

HARMADIK EMBER Jó. Úgy látszik, én nem értek a kérelem kellő formájához. (*Indul*) Megyek, megmondom a feleségemnek, hogy áll a helyzet. Köszönöm a felvilágosítást. Vizontlátásra. (*El*)

HÁZIGAZDA Sok ábrándozást holnapig!

ÉPÍTŐMESTER Ugye...

HÁZIGAZDA Remélem, nem haragudtál meg, amiért azt mondtam, hogy bohóckodni fogsz.

ÉPÍTŐMESTER Nem, hanem...

HÁZIGAZDA Remélem, nem a szer ügyében, mert arról nem tárgyalok.

ÉPÍTŐMESTER (*mérgesen*) Ne remélj semmit, hanem hagyjál végre beszélni! (*A Házigazda leül, hogy megmutassa erre való hajlandóságát*) Csak meg akartam kérdezni tőled, miért mondtad annak az alaknak, a legelsőnek, hogy nem jövünk el az ünnepélyre vagy micso-dára. Ezt komolyan gondolod?

HÁZIGAZDA Komolyan. (*Újra föláll*) Hanem erről elég sokat kel-lene mesélnem, de nekünk már mennünk kell. Unom, hogy én legyek a tájékoztató ez előtt a ház előtt. Majd elmesélem útközben, jó?

ÉPÍTŐMESTER Rendben van. Csak ne komplikáld fölöslegesen! (Fözlál)

HÁZIGAZDA Szereted az egyszerű dolgokat. (Porolgatja a nadrágját, s közben gondolkodik) Azt hiszem, mégsem tudom egyszerűen elmondani. Sokkal bonyolultabbak az okok. (Elmosolyodik) Nekem fáj, hogy nem jövök holnap. De nem tetszene az sem, ha jönni kellene.

ÉPÍTŐMESTER Érdekel ez is. De miért gondolod, hogy én se jöjjek?

HÁZIGAZDA Tőlem eljöhetsz. (Elgondolkodik) De igazad van, talán csakugyan jobb volna, ha te is otthon maradnál.

ÉPÍTŐMESTER (személyes szabadságában érzi korlátozva magát) Miért?

HÁZIGAZDA Ezt kérdem én is. (Az Építőmester legyint) Komolyan beszélek. Hidd el, nem tudom még magamnak sem teljesen megmagyarázni a dolgot.

ÉPÍTŐMESTER Akkor hogy akarod nekem?

HÁZIGAZDA (kínzó gondolatai ellenére elneveti magát) Tudtam, hogy ezt fogod kérdezni. Ismerlek, mint a tenyeremet. Talán ezért is merem kérni, ne gyere te sem holnap ide. (Indul. A további beszélgetés a színpad bal sarkában folyik.)

ÉPÍTŐMESTER Próbáld mégiscsak megokolni! Így sehogy sem értelek.

HÁZIGAZDA (feléje fordul) Meg is próbálok. Nekem is szükséges ez a magyarázat. Legalább világos lesz előttem is néhány dolog. Majd pontokba foglalva mondom el, hogy érthetőbb legyen. Először is: szeretem a fiút, s bántana, ha kinevetnék. Másodszor: lehet, hogy magam is nevetnék rajta, s akkor még jobban bántana a lelkiismeret. Harmadszor: lehet, hogy közbeszólnék, és kiállnék mellette, elveszteném a társaim megbecsülését. Negyedszer: megeshet, túrném, hogy sértegensék, s akkor még a magam megbecsülését is elveszteném. Ötödször: nem tudom, mit szólna a lányom, ha hagynám, hogy gúnyolják a fiút, de azt sem tudom, mit szólna akkor, ha rajtam is nevetnének meg a fiún is. (Hirtelen felkiált) Látod, a lányomat sem szabad engednem! (A fejét vakarja, tehetetlen határozatlanságában.)

ÉPÍTŐMESTER És mi közöm nekem mindehhez?

HÁZIGAZDA Nem érted? Olyan helyzetben vagy, mint én. Te is síkraszállnál érte, és akkor röhögnének rajtad. Vagy velük röhögnél, s akkor szégyellnéd magad. Később el se jönnél hozzánk.

ÉPÍTŐMESTER Igaz, igazad van. Jobb lesz, ha a fenekemen csücsülök.

HÁZIGAZDA (szenvedélyesen) Nem igaz! Az sem lesz jó, ha otthon ülünk. Gyávaság lesz. Szökés a választás elől. (Magát marcangoló dühvel) Kényelmes dolog, ugye, kivárni, míg a többiek döntenek! Csücsükélni otthon, iddogálni a négyszeres adagot, amit ajándékba kaptál, és nyugodtan túrni, hogy odakint történjék, aminek történnie kell.

ÉPÍTŐMESTER Hát akkor elmenjünk?

HÁZIGAZDA Nem mehetünk, mert akkor döntenünk kell. Azonnal döntenünk kell. Te tán elhatározta, kivel tartasz? (Az Építőmester a vállát vonogatja) Látod, ezért nem mehetünk. Vele tartasz, vagy a majdan ellene harcolókkal?

ÉPÍTŐMESTER És ha a többséggel tartanánk?

HÁZIGAZDA Akkor mindenképpen otthon kell maradnunk, mert a többség ellene fog fordulni. *(Megmozdul)* De gyerünk most már! Mit álldogálunk?

ÉPÍTŐMESTER Nem hívjuk?

HÁZIGAZDA Gondolod, jönne már ő is haza?

ÉPÍTŐMESTER Itt volna az ideje.

HÁZIGAZDA Hát akkor próbáljuk meg, szóljunk neki! *(Vissza-mennek a színpad közepére, a ház elé. Útközben megszólal az Építőmester.)*

ÉPÍTŐMESTER *(évődve)* Hallod-e?

HÁZIGAZDA Mi az?

ÉPÍTŐMESTER Elfelejtetted tovább sorolni az érveidet: hatodszor, hetedszer...

HÁZIGAZDA *(elmosolyodik)* Ugyan! *(Fölkiabál a ház felső része felé)* Fiú! *(Egy kis idő múlva ismét)* Fiú!

ÉPÍTŐMESTER Úgy látszik, nem hallja. Majd én. *(Kiabál, ugyanúgy fölfelé nézve, mint a Házigazda)* Fiú! *(Egy idő múlva együtt)* Fiú!

HÁZIGAZDA Nagyon belemerült a munkába. Ne zavarjuk!

ÉPÍTŐMESTER *(sóhajt)* Gyerünk!

HÁZIGAZDA Úgyis jön később a lányom, majd vele megy haza.

ÉPÍTŐMESTER *(nevetve)* Annak a hangját biztosan meghallja.

(Közben bejön a Negyedik és az Ötödik ember. Nézik a házat.)

NEGYEDIK EMBER *(a mellette elhaladó Házigazdához)* Hallom, holnap valamilyen ünnepély lesz itt. Igaz?

(A Házigazda és az Építőmester szó nélkül kimennek. A két ember csodálkozva bámul utánuk.)

Függöny

Negyedik felvonás

Szín: Ugyanaz, amely az első két felvonásban. Idő: a nagy építés napjának délelőtti órái. — Az asztalon az első felvonásból ismert fekete üveg, mellette egy jókora korsó, ugyancsak fekete. A Házigazda az asztalnál ül, felesége a poharakat törölgeti.

HÁZIASSZONY Szóval nem megy el az ünnepélyre?

HÁZIGAZDA Hányszor mondjam már, hogy nem lesz ünnepély? *(Idegesen)* Gyűlés lesz, mondjuk. Ha nem hallgatják meg — röpgyűlés. Ha vitába szállnak vele — népgyűlés. Egyszerűen megnyitónak is lehet nevezni. A fiú megnyitja házának kapuit az összegyülekezett szájtáti tömeg előtt.

HÁZIASSZONY Én mégis azt hiszem, hogy valakinek vagy éppen sokaknak valóságos ünnepély lesz. Nálunk olyan ritkán történik valami érdekes esemény, hogy a legkisebb ok is megmozgatja az embereket.

HÁZIGAZDA Hát most megvan az ok is meg a mozgás is.

HÁZIASSZONY Még mindig nem feleltél a kérdésemre.

HÁZIGAZDA Nem az ördögöt! Százszor is megmondtam már, hogy nem megyek el.

HÁZIASSZONY Miért?

HÁZIGAZDA *(felugrik, és szembefordul a feleségével)* Ha még egyszer kérdezed, hát én... hát én... *(Hirtelen nem is talál megfelelő szavakat.)*

HÁZIASSZONY *(nyugodtan)* Na, mit csinálsz?

HÁZIGAZDA *(megpillantja a felesége kezében levő poharakat)* Mind odaverem a poharakat a földhöz, mert ezt a miértet ma már nem is százszor, hanem legalább ezerszer hallottam.

HÁZIASSZONY De egyszer sem feleltél rá kielégítően.

(A Házigazda valami nagyot akar mondani, de aztán felesége makacssága láttán csak vállat von, és visszaereszkedik a székbe.)

HÁZIASSZONY *(végignézi a műveletet, majd hozzáfog a rábeszéléshez)* Amit te csinálsz, vagy amit tenni szándékozol, szerintem nem más, mint szökés. Szökés a felelősség elől. Mert most úgy illene, hogy vele menj. Ha nem is állsz ki mellette, legalább véd meg az esetleges durvaságoktól! Ki tudja, mire vetemednek vele szemben.

HÁZIGAZDA *(eddig úgy ült, mint aki nem is hallja a hozzá intézett szavakat, de most közbeszól)* Mire gondolsz? Csak nem képzeled, hogy bántja majd valaki?

HÁZIASSZONY *(ütni akarja a vasat, amíg meleg — még nagyobb hévvel fog a rábeszéléshez)* Nem hinném, hogy veszély fenyegetné, bár megtörténhet. Támadhat olyan ötlete egy hülye fickónak, hogy le kell rombolni a fiú házát. *(Eszébe jut egy emlék)* Eszembe jutott a fecske. *(Férje csodálkozó szemekkel nézi)* Hát, hogy a fecske fészket is leromboljuk.

HÁZIGAZDA Ő nem fecske.

HÁZIASSZONY Persze, hogy nem. De olyan hévvel ellenezte a fecskék irtását, hogy most önkéntelenül is... Tudod, csakugyan van valami hasonlóság köztük. Vehetné valaki úgy is, hogy csúfolódik velünk. Az építményével. Mint a fecskék is. Hogy szégyent akar ránk hozni, nálunk tanul, és mégis ilyen vacakot épített. Azaz, mit tudom én, hogy milyen a háza, de hát egyedül csinálta, és egyedül mégse készíthette el úgy, mint hogyha segítettek volna neki. Ha le akarnák bontani, szembeszállna velük bizonyosan, a felhevült tömeg pedig sok mindenre képes. Talán bántalmaznák is, vagy még rosszabb...

HÁZIGAZDA *(elfordul az asszonytól)* Összevissza beszélsz. *(Elneveti magát, rekedten)* Miféle fecskék meg fészkek? Nem megyek el vele, akármit is mondasz. Segítséget pedig nem kért, mert egymaga akarta csinálni. *(Hirtelen idegesen)* Hagyjuk abba ezt a témát, kérlek!

HÁZIASSZONY *(leteszi a törlőrongyot)* Abbahagyjuk, ha megígéred, hogy elmész vele. Meg kell védened. Legalább most segíts rajta!

HÁZIGAZDA Hallgass már erről! Senkitől és semmitől sem kell őt megvédeni. Jössz itt nekem az előérzeteiddel, mint mindig, ha valamit kívánsz tőlem. Hagyjál, mondom!

HÁZIASSZONY *(egészen közel megy hozzá)* Kérlek, ne hagyd magára! Nagyon kérek! Nem kell kiálnod mellette, csak legyél ott! Ez minden, amit kérek.

HÁZIGAZDA *(fölugrik, és néhány lépést hátrál, hogy messzebb kerüljön a feleségétől — ordít)* Nem! Nem! Nem megyek sehova!

LÁNY *(a kiabálás alatt jött be az utca felől — izgatott ő is)* Mit kiabálsz, apa?

HÁZIGAZDA *(ijedten rezzen össze a hangra, lassan megfordul, majd amikor megpillantja a lányát, lecsöndesedve mondja)* Semmit, csak anyáddal vitatkoztunk.

HÁZIASSZONY Nem akar elmenni vele. *(A jobboldali ajtóra mutat.)*

LÁNY *(meglepődve)* Nem?

HÁZIGAZDA *(visszaül az asztal mellé)* Nem. Sőt szeretném, ha te sem mennél.

LÁNY De miért?

HÁZIGAZDA Nem magyaráztam el már? *(Fáradtan)* Nem akarsz tán te is úgy veszekedni, mint anyád?

LÁNY Azt hittem, hogy csak tréfálsz. De mindegy. Lehet, hogy jobb is, ha nem megyünk vele, mert majd úgy érzi, segíteni akarunk neki. *(Eszébe jut, amit kint látott. Felujjong)* Mennyien vannak a háza körül! Óriási tömeg várja. Már majd szétpukkadnak a kíváncsiságtól. *(Elkomolyodik)* Nem kell segítenünk neki. Nemcsak, hogy nem volna hálás érte, hanem még meg is sértődne. Hagyjuk egyedül megvívni a harcát! Remeg a küzdelemért. Az életét tette rá talán.

HÁZIASSZONY *(szinte sikoltva)* Te is azt mondog, amit apád? Nem akarsz vele menni?

HÁZIGAZDA Anyádnak előérzetei vannak.

HÁZIASSZONY Vannak is. Még mindig beteljesedtek.

LÁNY Ugyan, anyus. Te mindig érzel valamit előre, ahányszor csak valaki a családból csinálni kíván valamit.

HÁZIASSZONY *(sértődötten)* Majd meglátjuk. Ő különben sem tagja családuknak, tudtommal.

LÁNY *(elpirul)* Jó, jó. Megyek, elújságolom neki, mekkora tömeg várja. *(Szalad a jobb ajtó felé.)*

HÁZIGAZDA *(fölkialt)* Ne! *(A Lány ijedten megfordul. Apja feléje nyújtja a kezét.)*

LÁNY De miért ne mondanám meg, apa? Annál nagyobb kedvvel indul a küzdelembe.

HÁZIGAZDA *(maga sem érti teljesen, miért kiáltott)* Eredj, csak eredj! No! Szaladj csak hozzá!

(A Lány el jobbra. A Házigazda kezére támasztja fejét. A felesége melléje ül.)

HÁZIGAZDA Ne haragudj rám! *(Az asszony nem válaszol)* Fölhúzd itt az orrodát hiába. Hiidd el, így a legjobb. Nem sok vizet zavar-

nék, meg ahogy a lányod is mondja, még meg is sértődhetne, ha látná, hogy gyámkodni készülök fölötte.

HÁZIASSZONY *(bólint)* Lehet, amilyen bolondos. *(Férje karjára teszi a kezét)* Nem is haragszom rád. Tudod, hogy soha nem is tudtam komolyan megharagudni rád.

(Megilletődve hallgatnak. Érzelmek és gondolataik foglalják el őket. Jön az Építőmester.)

ÉPÍTŐMESTER *(az ajtóban)* Jó napot, szomszéd! Hogy van, szomszédasszony?

HÁZIGAZDA *(bólint — láthatóan megöriül az Építőmester érkezésének)* Kerülj beljebb!

HÁZIASSZONY Jól vagyok, de még mennyire. Fiatalosan. *(Fölkel, és helyet kínál az Építőmestert.)*

ÉPÍTŐMESTER Köszönöm. *(Leül, és megpillantja az asztalon a korsót.)*

HÁZIGAZDA Mi újság?

ÉPÍTŐMESTER Nálunk semmi. *(Elmerül a korsó nézegetésében. Szeretné megállapítani, hogy tele van-e.)* Az asszony elment a többiekkel a fiú háza elé, én meg átrándultam hozzátok. *(Elszánja magát a kérdésre)* De látom, nálatok van újság. Ekkora korsót én már régen nem láttam. *(Fejével arra int.)*

HÁZIGAZDA *(elborul)* Akkor ezt se nézd! Úgyis hiába látod. *(Mérges)* Nem megbeszéltük, hogy nem iszunk belőle?

ÉPÍTŐMESTER Ja, csak nem a fiúé?

HÁZIGAZDA De, éppen az övé. És nem nyúlunk hozzá, egy csöppet sem veszünk belőle a szánkba.

ÉPÍTŐMESTER Azt hittem, nem gondolod komolyan, amikor mondtad.

HÁZIGAZDA *(kirúgja maga alól a széket)* Te azt hitted, az meg amazt. Hát mit hisztek, a fene egye meg? Én csak úgy a levegőbe beszélek? Pocsékolom a szavakat, mint egy szóakrobata? Amit mondtam, megmondtam, azt úgy is gondoltam, és nem másképp. Nem adok tán föl rejtvényeket? „Fejtsétek meg, mit gondolok!” Így gondolom, és kész, függetlenül attól, hogy ki mit hisz.

HÁZIASSZONY Csöndesebben! Mit ordítasz?

ÉPÍTŐMESTER *(fölkölt a beszéd alatt)* Jól van, szomszéd. Megyek is már, ha úgy akarod. Nem kell énrám kiabálni, mondhattad volna egyszerűbben is! *(Indul az ajtó felé, de fele úton megáll, várja, hogy visszaszólítsák. Mivel azonban senki sem tartóztatja, visszafordul)* Nem vártam volna azért, hogy szó nélkül hagysz ki menni.

HÁZIGAZDA *(lassan elmosolyodik)* Nem is hagyta volna, de tudtam, hogy úgysem mész. *(Nevet)* Vagyunk mi már olyan barátok, hogy ilyesmiért ne hagyjuk ott egymást.

ÉPÍTŐMESTER *(ő is mosolyog)* Nézd a ravaszát!

HÁZIASSZONY Üljön csak le, szomszéd! Ne nézzen erre a morgólódásra, majd megnyugszik már! *(Férjéhez)* Tartsd magad féken egy kicsit. Ül le te is, és ne lamentálj. *(Végignézi a férje és az Építőmes-*

ter letelepedését, majd az utca felé indul) Beszélgessetek csak! Én elszaladok, körülnézek az utcán, hátha hallok valamit. *(El)*

ÉPÍTŐMESTER Könnyen mérgelődsz.

HÁZIGAZDA Sok a bajom. *(Sóhaj)* Tudod úgyis, hogy mennyi minden gyötör. Ne haragudj!

ÉPÍTŐMESTER *(legyint)* Nem megyünk? *(A Házigazda megrezzen)* Tartjuk magunkat a megegyezésünkhöz?

HÁZIGAZDA A lányom se megy. Szerinte is a legjobb, ha hagyjuk a fiút, hadd vívja meg a maga harcát.

ÉPÍTŐMESTER Tudod, szinte szeretném, ha sikerülne neki meggyőznie a mieinket. De ebben nem hiszek. A legszívesebben nem is gondolok erre, és mégis minduntalan ez jár az eszemben.

HÁZIGAZDA Én is így vagyok. Az asszonyoknak azonban előérzetei vannak, zavar, hogy menjek a fiúval. A lányom viszont azt tanácsolja, hogy maradjak itthon. Nem tudom, mit csináljak.

ÉPÍTŐMESTER És mit szól a fiú?

HÁZIGAZDA Ő semmit. Valószínűleg a lányomnak van igaza. A fiú megsértődne, ha vele akarnánk menni. *(Bizalmasan)* Mennyit törttem ezen a fejem én is! Ezer variáció, legalább ezer fordult meg bennem, de egyet sem találtam minden szempontból kielégítőnek. Még csak félig sem voltak jók. S mi a vége? Az, hogy egyáltalán nem tudom már, hogyan is kellene viselkednem, mit kellene tennem, és azon túl már azzal sem vagyok tisztában, kinek az álláspontja helyes.

ÉPÍTŐMESTER *(megértően nézi)* Igen, pont így van. A legjobb megvárni, mit tesz a többi. Más nincs hátra.

(Beszalad a Lány. Utána komoly, a szokottnál valamivel sápadtabb arccal a Fiatalember. Tiszta munkaruha van rajta.)

LÁNY *(meglátja az Építőmestert)* Jó napot! *(Boldogan ránevet az apjára)* Úgy készülődik, mint egy vőlegény.

FIATALEMBER Jó napot! Nem lehet azt olyan egyszerűen. Nem vagyok megszokva, hogy mindenki engem bámuljon.

HÁZIGAZDA Neked jó reggelt kellene kívánni, hiszen csak most bújtál ki.

ÉPÍTŐMESTER *(tréfálkozva)* Az ám, mekkora tömeg gyűlt már össze miattad, te meg ilyen lustán kászálódsz. Lódulj, és mondj nekik egy pár jó dolgot, hadd örüljenek! Nehogy meghalljam, hogy valaki panaszkodik, hogy nem volt érdemes elmennie a szószéked elé!

FIATALEMBER *(elkomolyodik)* Nehéz lesz jó dolgokat mondani. Reggel óta nem is jut semmi az eszembe. Ma van a nagy építés napja, és én befejeztem a házamat, örökké csak ezt ismételve, nem tudom elhessegetni magamtól. *(Ránéz az Építőmesterre, majd a Lányra)* Csakugyan annyian vannak?

LÁNY *(boldogan — ő élvezi az eseményeket, és biztosabb a fiú győzelmében, mint az maga)* Csakugyan, ha mondom. Rengetegen összegyűltek. Az egész tömeg téged akar látni. Meg akarnak ismerni, alig várják, hogy kilépj elébük.

ÉPÍTŐMESTER (*bólogat*) Jó lesz, ha valóban sietsz. Már a feleségem is elég régen eltotyogott. Nem bírta ki, hogy itthon üljön.

FIATALEMBER (*zavartan álldogál, egyszer csak felfedezi a korsót az asztalon*) De miért nem isznak a szerből? (*Szégyenlősen nevet*) Gondoltam, elhozom, ne vesszen kárba. (*A férfiak nem mozdulnak*) Iszogassák bátran, maguknak hoztam! (*Az Építőmester megköszörüli a torkát, de pillantása találkozik a Házigazdával, és csöndben marad*) Csak ne szégyelljék magukat, fogjanak hozzá!

HÁZIGAZDA (*megunja az unszolást*) Öntsél inkább magadnak! Én most nem kívánom a szert. A magam részét elfogyasztottam, s az untig elég.

ÉPÍTŐMESTER (*sietve*) Ami engem illet, én sem kívánom. (*Kutató pillantást vet a Házigazdára.*)

FIATALEMBER Nem is rossz ötlet. Csakugyan töltök magamnak egy pohárával. (*A Lányhoz*) Te sem akarsz?

LÁNY Nem, nem. De azért te ihatsz.

FIATALEMBER Persze. (*Egy tele pohárral tölt magának*) Hátha használ, és több bátorságot kapok tőle. (*Egy hajtásra megissza. A többiek kíváncsian nézik, az Építőmester sóvárogva figyel*) Brr! Egy kis „építőház”!

ÉPÍTŐMESTER (*nyel egyet*) Jó?

FIATALEMBER Ühüm. Erős. Akar?

ÉPÍTŐMESTER (*a Házigazdát nézi*) Nem, nem. Csak kérdeztelek, hogy neked mennyire ízlik.

FIATALEMBER Remélem, van annyi hatása, amennyit elvárok tőle. Az íze nem fontos. (*Nézegeti a poharat*) De azért nem iszok többet. Tiszta kell, hogy legyen az agyam, ha beszélek az embereknek. Más-képp nem tudom meggyőzni őket. (*A Lányhoz lép. Halkan*) Félek, hogy így sem.

LÁNY Ugyan már, ne légy borúlátó! Hiszen a házat is sikerült egyedül befejezned.

FIATALEMBER De ez nem olyan egyszerű. Oda csak szaktudás és erő kellett, némi ügyesség.

HÁZIGAZDA Itt is ügyesség kell.

FIATALEMBER (*ránéz*) Nem tudom, mit mondjak. Egész reggel ezen gondolkodtam, és nem találtam elég meggyőző szavakat.

HÁZIGAZDA Mit is mondhatná?

FIATALEMBER (*feldühösíti ez a lemondó hang*) Hát azért van mit mondani. Úgy, főbb vonalakban előttem is áll a terv. Az alkotásról kell beszélni, a megalkotott művekről. A torzók és a művek, az elvetélt és a kiérlelt művek közötti különbségekről kell beszélnem.

LÁNY (*bizakodva*) Tudsz te mit mondani.

FIATALEMBER Rá kell bíznom magam az ihletemre. Kiállok, és amit érzek meg gondolok, azt elmondom. Felelek arra, amit kérdeznék. Majd csak lesz valahogy.

ÉPÍTŐMESTER Nem innál még egy pohárával?

FIATALEMBER Nem, köszönöm. A befejezett munka öröméről kell beszélnem. Az elégedettségéről, a beteljesedésről, az elkövetett hibák vállalásáról, a kísérletezés természetes és nem erőltetett szükségességéről, az emberek szükségégeiről, főleg erről.

LÁNY Menni fog.

FIATALEMBER Nem tudom. Nehezen szánom rá magam az indulásra. *(A Lányhoz)* Tudod, az örömről, a beteljesedésről, a befejezettségről nehezebb beszélni, a csalódásról, az újrakezdésről, az újnak kipróbálásáról sokkal könnyebb. A csalódásnak például annyi változata van, annyi szó arra a sok változatra, hogy az ember nem is gondolkodik, csak tódulnak szájára a kész mondatok. De az örömről, még a bevégzett munka örömről is, nagyon nehéz szólni. Az ember inkább magáról a munkáról beszélne. Sőt csakis arról meg a hibákról. *(Magának)* Mégis meg kell próbálnom valahogy.

HÁZIGAZDA Csak bátran!

FIATALEMBER Kiállok elébük, és elmondom: *(Beleéli magát a helyzetbe)* Ez az én munkám. Azért csináltam, hogy megmutassam és megmagyarázzam. A mai nap, a nagy építés napja a legjobb alkalom arra, hogy szóljak. Mert úgy érzem, szólnom kell, nemcsak a munkámért, hanem a közösség munkájáért, fáradságáért, minden izzadságcöppjéért. Azokért szólok, és azokért kérem, hogy hallgassanak meg figyelmesen. *(Hirtelen visszazökken a valóságba)* Majd csak megy valahogy.

LÁNY *(el van ragadtatva, elképzeli, hogy a szeretett fiú mindezt a kíváncsi tömeg előtt mondja el)* Csak folytasd! Mondd tovább!

ÉPÍTŐMESTER Hallgatjuk.

HÁZIGAZDA Térj a lényegre!

FIATALEMBER Nem is tudom, hogy mi a lényeg. Azt hiszem, kergetnem kell egy darabig, mire úgy-ahogy ki tudom mondani, mit érzek. Valahogy be kell bizonyítanom ezeknek az embereknek, hogy a befejezett munka öröme magába foglalja a közben elkövetett hibák tudatát is, azok vállalását is magába foglalja, és nemhogy gyengülne, hanem éppen erősödik ezáltal, hiszen így lesz csak igazi lehetőség új és szebb, hibátlanabb, egészen tökéletes művek alkotására. Meg kell magyaráznom, hogy azért építettem azt a házat, mert meg akarom mutatni nekik, vállalom az összes hibáit, látom őket ugyanúgy, ahogy ők, és mégis eltölt az alkotó öröme, mert kész a ház. Aki állandóan be nem fejezett, végig nem csinált munkát végez, nem teljesíti be alkotásait, nem harcolja végig harcát, az tulajdonképpen szökik saját maga elől, szalad saját maga beteljesedése elől, az maga is torzó marad, mint műve.

HÁZIGAZDA Itt vigyázz!

FIATALEMBER *(ránéz)* Igen. Nagyon kell vigyáznom, hogy meg ne sértsek senkit. Ha megsértem az ittenieket, akkor nem csináltam semmit. Majd megpróbálok az asszonyokra is hatni. Elmesélem, milyen szép lakásokat kapnának, milyen bútorokat, s hogy a jól berendezett otthonról szövögetett minden álmuk teljesülne, ha befejeznék az épületeket.

HÁZIGAZDA *(indulatosan)* Az csakugyan hatásos! Ezt már kipróbáltad.

FATALEMBER *(meglepődik — azt hitte, az asszony nem mondta el beszélgetésüket férjének)* Elmesélte?

HÁZIGAZDA *(bólint)* A feleségem azóta rágja a nyakamat.

ÉPÍTŐMESTER *(kíváncsian)* És a pálinkáról beszél-sz-e nekik?

FIATALEMBER (*mosolyog*) Nem. Az most mellékes.

ÉPÍTŐMESTER Szerintem az nem is olyan mellékes dolog. Ha őszinte vagy, el kellene mondanod nekik, hogy be akarod tiltani a szer fogyasztását. Hogy igazságosan tudjanak ítélni.

HÁZIGAZDA Hagyd már abba ezt a fecsegést! (*Az Építőmester sértődötten elfordul*) És ne sértődj meg, ha rád szól az ember! Mintha nem tudnád, hogy ez nem döntő dolog, és csak fölösleges vitát idézne elő. (*Még mondana valamit, de jön a felesége.*)

HÁZIASSZONY (*a Fiatalemberhez*) Te még itthon vagy? Azt hittem, elkerültük egymást.

FIATALEMBER (*határozatlanul*) Még... nem indultam el.

LÁNY Mit láttál, anya?

HÁZIASSZONY (*lelkessedve számol be a látottakról — ő is büszke rá, hogy a náluk lakó idegen keltett ekkora érdeklődést*) Tódul a nép a házad felé. Tele vannak az utak. Rengetegen lesznek. Jól ki kell nyitnod a torkodat, hogy meghalljanak. Hanem azt hiszem, ideje is már, hogy elindulj. (*Férje felé fordul, de a Fiatalembertől kérdezi*) Nem akarod, hogy veled menjen valaki?

FIATALEMBER (*a Házigazda dermedten ül, az Építőmester sem moccan*) Nem, nem! Jobb lesz, ha egyedül megyek. Félek, hogy nagyobb lesz a lámpalázam, ha a házbeliek közül ott van valaki. (*A Lányhoz*) Te sem jössz el, jó? Majd én aztán mindent részletesen elmesélek.

LÁNY (*boldogan enged*) Eredj csak! Majd itt várlak az ajtó előtt.

FIATALEMBER (*jólesik neki a kedvesség*) Nagyszerű lesz! (*Körül néz*) Hát akkor indulok. (*Határozatlanul*) Csakugyan annyian vannak?

LÁNY (*sietve, az anyja helyett*) Nagyon sokan. De nem félsz tán tőlük? Minél többen meghallgatnak, annál jobb.

HÁZIASSZONY (*közbevéág*) Nem lehet megszámlolni őket, annyian vannak. Rajtunk kívül talán ott van minden ráérő ember. Pedig ma nem dolgoznak, ma igazán biztos lehetsz benne, hogy az itteniek többsége téged les.

FIATALEMBER Igen, igen. Igazuk van. Minél többen hallják az igazságot, annál jobb. (*Az ajtó felé indul, de ott visszafordul. Az asszony és a lánya egészen az ajtóig kísérik*) Viszontlátásra. Majd előkerülök nagy izzadtan a beszéd után. (*Kényszeredetten nevet izgalomában.*)

ÉPÍTŐMESTER Sok szerencsét!

HÁZIGAZDA Indulj bátran, fiam! Várunk.

(*A fiú elmegy. Az asszony és a Lány is visszatérnek a szoba belsejébe. A Lány az apja mellé ül.*)

HÁZIASSZONY Legjobb lenne óvatosan utána menni. (*A Házigazda a fejét rázza*) Tudom, hogy te nem akarsz. (*Az Építőmesterre néz*) Maga, szomszéd, nem próbálná meg?

HÁZIGAZDA (*fölmordul*) A fiú határozottan kért bennünket: ne menjünk oda. Mit szervezkepsz itt? Nem kívánunk sem védőangyalokat, sem amatőr detektíveket játszani.

(A Lány az apjára néz. Látszik rajta, nem tudja, mit te-
gyen.)

ÉPÍTŐMESTER *(gyámoltalanul)* Tényleg, olyasmit mondott... Ha már ő akarta, hogy maradjak, akkor maradok.

HÁZIASSZONY Gyávák! Az a szegény gyerek olyan izgalomban van, hogy igazán nem tudhatja, mit akar, vagy jobban mondva nem tudja, hogy mi válik hasznára.

HÁZIGAZDA *(gúnyosan)* És ezt pont te akarod most megállapítani?

HÁZIASSZONY *(mindjobban felháborodik azon, hogy javaslatát nem vették komolyan)* Lehet, hogy jobban megállapítom, mint ő, de biztosan jobban, mint ti, akik belekergettétek ebbe a vállalkozásba meg ebbe az izgalomba.

HÁZIGAZDA *(komolyan kezd vitázni)* Hogy érted ezt?

HÁZIASSZONY Ahogy mondom. Talán nem ti lovaltátok bele? Nem ti vitáztatok vele mindenről, amit megállapított, ahelyett, hogy rá-
hagyátok volna?

HÁZIGAZDA Azt állítod, hogy mi ültettük fejébe a bogarait a mi közösségünk megváltásáról, az építkezés átszervezéséről, az itteni szókások megváltoztatásáról meg a többiről? Tán mi tanácsoltuk neki, hogy ezt csinálja?

HÁZIASSZONY Majdnem.

HÁZIGAZDA *(főlpattan)* Hogyhogy majdnem? Egyáltalán nem! Semmit sem. Ezek az ő saját bogarai voltak.

HÁZIASSZONY És ti pedig szentek vagytok, angyalok valósággal. Nem is ti vezettétek addig, hogy belefogjon az építkezésbe egyedül, hogy megpróbálja a lehetetlent! Á, ti ártatlanok vagytok, mint a ma született báránycok.

HÁZIGAZDA Vedd tudomásul, hogy abban, amit fölsoroltál, és amit a mi számlánkra akarsz írni, ártatlanok vagyunk!

HÁZIASSZONY Nem is tettetek semmit?

HÁZIGAZDA *(ordít)* Nem! Hallod? Nem!

ÉPÍTŐMESTER *(szeretné kibékíteni a veszekedőket)* Nem érdemes ezen összekapni. Majd, ha hazajön a fiú, akkor meglátjuk a tennivalókat. Előre nem kell törni a fejünket. Azt hiszem, legokosabban tesz-
szük, ha csöndben megvárjuk.

LÁNY *(eddig feszülten figyelte az eseményeket)* De még mennyire érdemes ezt megvitatni. Kell is! Még aztán is, ha csakugyan megvárjuk, amíg hazajön. Ezekben a percekben elég sok bajunk van, de aztán még több lesz, ha nem tisztázzuk kinek-kinek az állásfoglalását és szerepét. Várjuk most meg, míg hazajön!

HÁZIASSZONY *(halkan)* Ha egyáltalán hazajön. (Az Építőmester és a Lány meglepetten néznek rá, de férje nem hallja.)

HÁZIGAZDA *(még mindig az előbbit folytatja)* Csak azt tettük, ami természetes volt. Ha ő meg akarta semmisíteni eddigi céljainkat, el-
veinket, bátran mondhatjuk: életünket, akkor mi védekeztünk. Ez csak természetes. Hogy ezen a határon nem mentünk túl, azt ő is bizonyít-
hatja, ha hazajön.

HÁZIASSZONY *(hangosabban, egyenesen férjének)* Ha hazajön.

HÁZIGAZDA (ránéz) Gyerekség! Már megint az előérzeteid. Mi baja történhetne?

HÁZIASSZONY Nem az előérzeteimről van szó. Arra nem gondoltál, hogyha vereséget szenved a sokaságtól, akkor mi lesz vele? Nem a testével, hanem a lelkével. Egy biztos: ide többé nem jön. Még az árnyékunkat is elkerüli, hiszen elég nagy ez a „romrengeteg”, ahogy ő mondta, ahhoz, hogy eltűnjön a szemünk elől mindörökre. Haza is utazhat rögtön.

LÁNY (ez a lehetőség fölrázta, erre eddig nem gondolt — felugrik, és az ajtó felé szalad) Megyek, megnézem, mit csinál.

HÁZIGAZDA (utánna siet) Várj! Megállj! Ezek anyád rémképei, ne ugorj mindjárt be neki!

LÁNY Ezek nem rémképek. Ez a valóság, nagyon jól tudod. (Visszafordul) Vagy te talán elfogadtad az ő nézeteit, hogy olyan biztos vagy benne, mindenki elfogadja a beszéde után? Nem hiszem, mert akkor most ott állnátok mellette te is meg a szomszéd is.

HÁZIGAZDA Te talán elfogadtad a nézeteit teljes egészükben?

LÁNY Nem arról van szó. Nem énrólam van szó, hanem terólad. Amikor elindultam, meg most, hogy rögtön elindulok majd, most van rólam szó. És én tudom is, mit kell tennem. Azért megyek. (Indul.)

HÁZIGAZDA Ne! Ne menj!

LÁNY Miért ne? (Visszanéz.)

HÁZIGAZDA (kétségbeesve) Parancsolom, hogy maradj!

LÁNY (visszafordul) A szülő parancsol gyermekének? (Legyint) Ezen már túlvagyunk.

HÁZIGAZDA Nem úgy gondoltam . . .

ÉPÍTŐMESTER (barátja segítségére siet) Apád csak jót akar. Nem kell elhamarkodnod a dolgot. El is kerülheted a fiút odafelé. Hátha hamarosan megérkezik. (Az asszonyhoz fordul) Mondja maga is, szomszédasszony, hogy ne cselekedjen meggondolatlanul!

HÁZIASSZONY Lehet, hogy jobb, ha elmegy. Legtöbbet ő segíthet a fiúnak. S ha úgy érzi, hogy mennie kell, én nem állnék elébe.

ÉPÍTŐMESTER Ne tanácsolja még maga is ezt!

HÁZIASSZONY Őszintén mondtam.

LÁNY Én csakugyan úgy érzem . . . (Lesüti a szemét. Mikor felemeli, határozottan néz az apjára) El kell mennem. Nem hagyhatom magára.

HÁZIGAZDA Nem állok utadba, ha őszintén egyetértesz vele mindenben; ha szerinted is úgy kell építeni, alkotni, élni, ahogy ő mondja.

LÁNY Hogy döntsek én, ha te, aki nálam okosabb, tapasztaltabb vagy, nem tudtál dönteni?

HÁZIGAZDA Azért kérdem, mert egész életedet tönkretetheted. Ha ilyen alapvető dolgokban sem értesz vele egyet, másokban még kevésbé fogsz. Vigyázz!

LÁNY Ne félj! Ha igaza van, előbb-utóbb ő győz, s a többiekkel együtt vele tartok. Ha nincs igaza, megpróbálok bebizonyítani neki. A többiek is segítenek majd ebben. Azért jött ide, hogy tanuljon.

HÁZIGAZDA A többiek gúnyolni fogják, nem segítenek neki. Arra ne várj!

LÁNY Te segítettél talán? Semmit sem tettél érte, igaza van anyának.

HÁZIGAZDA Mit tehettem volna? *(Lánya magatartása lassan meg-
töri)* Magam sem tudom, mit gondoljak. *(Elfordul a Lányától, dereka
kissé meggörnyed, mintha testileg is gyöngült volna)* Nem térített el
nézeteimtől, de nem is erősített meg bennük a vele való vita. Nem
tudom, hogyan kell építeni, hogy volna jobb — ez vált nyilvánvalóvá
az egészből, s ez vált bizonyossá számomra. Nem hiszem, hogy egész
eddig életem céljátévesztett volt, de teljes értékűnek sem mondha-
tom. Nem tudom, hogy be kell-e fejezni az alkotásokat, és hogyan.

ÉPÍTŐMESTER *(meggyőződéssel)* Nem lehet teljesen befejezni sem-
mit.

HÁZIGAZDA *(ránéz)* Nem tudom. *(A Lányára pillant)* Meg kell
várni, hogy mit mondanak a többiek.

LÁNY *(az indulattól szinte fölsikolt)* Ha a többiekre vársz, akkor ne
tartóztass tovább! Én nem várok senkire. Mennem kell! *(Az ajtó felé
fordul.)*

HÁZIGAZDA Ne! *(Kiáltva)* Ne menj!

LÁNY *(néhány lépést tesz)* Ne kiabálj utánam! Engedj utamra! Én
látom az utam, és azon akarok menni.

HÁZIGAZDA Ne menj! Várj még!

*(Az utca felőli ajtón kopogás hallatszik. Dermedt csönd
támad. Az asszony szólal meg, rekedten.)*

HÁZIASSZONY Szabad!

*(Újra kopognak. A kinn levő feltehetőleg nem hallotta a
felszólítást. Az asszony az ajtóhoz siet, és kitárja.)*

HÁZIASSZONY Gyere be!

*(Belép a harmadik felvonásbeli Suhanc. Gyámoltalanul
megáll néhány lépés után, sapkáját leveszi és a kezében
forgatja.)*

SUHANC Jó napot kívánok!

HÁZIGAZDA No, mi az?

SUHANC *(zavartan)* Kérem, engem küldtek, hogy jelentsem...

*(Hirtelen feloldódik a hangulat, mindenki kíváncsi lesz.
Körülfogják a Suhancot.)*

HÁZIASSZONY Nyögd ki már, minek küldtek!

ÉPÍTŐMESTER Ki küldött?

SUHANC Hát... az emberek mondták, hogy jöjjenek el...

LÁNY Minek? Mi történt?

SUHANC Az az idegen, aki itt lakott...

HÁZIGAZDA Ne kertelj! Mi van vele?

SUHANC Meg kell mondanom, kérem... Összeroncsolódott...

*(A Lány fölsikolt. Az anyja hozzásiet, a Házigazda elkapja
a Suhanc kabátját.)*

HÁZIGAZDA *(szinte hörög)* Ki bántotta? Bántották? Ki tette ezt
vele?

SUHANC Nem bántották. Én ott se voltam. Csak aztán láttam...

HÁZIGAZDA *(maga elé)* Nem bántották. *(A Suhanchoz)* Mi történt vele?

SUHANC Rázuhant a fal. Nem jó helyen ment. Biztosan el akarta kerülni az embereket. Így mondják. Arra már három éve abbahagyták az építkezést. Omlik szüntelenül.

LÁNY *(közbekíált)* Nem igaz!

SUHANC Igaz, kérem, állandóan omlik. Azt mondják, nem tudta, hogy ott az utca közepén kell járni. Aláment, és betemette a fal, majdnem teljesen.

LÁNY *(suttogja)* Nem igaz!

SUHANC Igaz, kérem. Összenyomta. Már hozzák bizonyosan, egy meszetalicskára tették. Láttam.

LÁNY *(fölsikolt)* Nem igaz! *(Kiszalad.)*

HÁZIASSZONY Vele kellett volna menni, akkor talán elkerülte volna...

HÁZIGAZDA Elhallgass!

(Néhány pillanatnyi csönd. A Házigazda és felesége farkaszemet néznek egymással. Az Építőmester halkán visszaiül az asztalhoz, a Suhanc gyámoltalanul forgatja sapkáját, időnként kíváncsian körülnéz.)

HÁZIASSZONY *(elfordul)* Kimegyek, megnézem, hozzák-e. *(Még egyszer a férjére néz, majd el.)*

HÁZIGAZDA *(az asszony után bámul, aztán megpillantja a Suhancot — durván)* Hát te? *(Elszégyelli magát)* Köszönjük az értesítést. *(Keserűen)* Jobbat is hozhattál volna, de mégis...

SUHANC Igen. *(Álldogál még, majd egy utolsó körülnézés után elhatározza magát a távozásra)* Viszontlátásra. *(El.)*

(A Házigazda megfog egy széket, és előrehúzza, maga elé. Leül. Csönd. Az Építőmesternek kellemetlen a helyzet, enyhíteni próbálja.)

ÉPÍTŐMESTER Szegény fiú! *(A Házigazda hallgat)* Jó gyerek volt. *(Csönd)* Ki tudja, hogy igaza volt-e? *(Szünet. Ezután is darabosan beszél, egyik-másik mondat között szünetet tart)* Ki tudja, mit szoltak volna a többiek az ő elméletéhez? Nem lehet befejezni semmit. Vagy lehet? Ha neki volt igaza, akkor egész életünkben rosszul tettük, amit tettünk. Egyetlen befejezett alkotás, egyetlen kész mű, egyetlen végigdolgozott munka, egyetlen teljes épület sincs mögöttem. Egy se. Semmi. Neki lett volna igaza?

HÁZIGAZDA *(rekedten és megtörtén, halkán szólal meg)* Innék!

ÉPÍTŐMESTER Hogy? *(Nem érti)* Mit mondtál?

HÁZIGAZDA *(hangosabban, de rekedten)* Innék!

ÉPÍTŐMESTER Mit? *(Értelmetlenül bámulja az asztalon levő üvegeket.)*

HÁZIGAZDA *(félhangosan kiáltja)* Hát megvan még a négyszeres adag, nem?!

ÉPÍTŐMESTER *(a korsóra téved a tekintete, és összerezzen)* Meg.

HÁZIGAZDA *(valamivel nyugodtabban)* Na!

ÉPÍTŐMESTER *(bátortalanul)* Töltsek?

HÁZIGAZDA *(nyugodtan)* Töltsél! Innék.

(Az Építőmester reszketve áll föl, és remegő kezétől a korsó száján kibuggyanó folyadék a pohár mellé, az asztalra csorog.)

Függöny

VERSEK A VERSRŐL

Gál László

1.

furcsa álmokat álmodom estelente
éberem még csak csukott szemem álmodik
fekete céda szüzeket fekete rózsáligetben
kósza gondolataimat terelem ilyenkor
s dühös álompuli kapkod a lába után
a kóbor gondolat-gondnak holnap
vajon a holnap megbocsátja-e hogy nem hiszek már
a tegnapi rajongó nagy gyereknek aki a szemét
csukja-lecsukja fény ne érje többé csalóka
délibáb a tikkadt pusztaságban ne vezesse

2.

siratom az esőt amely csak hull hull
hetek óta gátat és ideget lazít és kenyeret
lop a dagadt mezőkről és a méhek is
a húséges dolgosok nem lelnek mézre a virágban
csúful rohad a napvilágtalan virág és a világ
a virágtalan borús mint az ég a viharra szürkülő
hát vihogj vihar bolond e szürkülő és szürkülő
tavaszban holnap már itt a nyár amely örömet
ígért a hazug

3.

himes szép szavakat hímezni derűs
fehér papírra simogató puha fehér
szavakat melyek mint nagybegyű büszke galambok
kényesen lépkednének a kővön a szobor előtt
és kukoricát kenyérmorzsát kapnék a jószívű
szívtelenektől talán akkor nekem is hullana
öröm és pattogatnám a meleg kályha fölött
a piros kukoricát boldog selyem szitán
és puffók gyerekek habos fehér szavaimat ropogtatnák

S Z É G Y E N F Á N

Torok Csaba

„S mert boldogtalanságomat végtelenen
felfokoztam, a fintorgás megszabadtott
tőle: alázatba vettem magamat, hogy
kitérjek a megaláztatás alól.”

Jean-Paul Sartre: A szavak

KÉSDOBÁLÓ

a cél csontokkal
körülvonva
a kés belekoppán
a csontba

mit nem találhatsz
az önkezü körben
csak az a tiéd
a késheggyel el
ha jól veszed a lépést
s a táv megfelel
csak lukat a körben
azt út a pengéd
mit nem találhatsz

a cél késekkel
körülvésve
a csont belereccsen
a késbe

Sós-tó, őszelő

RIADOZÓ

„Never seek to tell thy love . . .”

William Blake

tagjaimon kövek közt
kapkodó hitű őrhely
hús-~~valahol~~
utak alatt
jólesik teli tüdővel
a föld

HOZO DŽEVAD (Jugoszlávia)

Vörös turbán, 1964

Honnan e csönd?

és feszülhet a vállnak
a kiút kár ha kacér
remeghet csak
víg-fölöttem
vakondtúrások utánam
nem maradnak

Honnan e halk?

s talán döbbsenten összerezzen
a felszíni barikád
zavartan dadogni kezd
mikor süllyesztő talajvíz
alatta fél méterre átáramlok
s mikor ott túlhan
védett övezetben
száradó köldökénél fogva
azt az ártatlan második gömbakácot
szoptató anyjának méhébe
kisujjammal visszarántom
szakadjon sikoltson törjön
elsiette a lombot

Honnan e hangok?

s mikor azt a színes bérházat fél kézzel
onnan a sarokról
(nem csak addig
s nem akartam andalogni)
penészes pincéjénél fogva
magamhoz tépem
a biztonságos erkélyek
illedelmes lőréssein át
a rengő kihalt utcára bombát dobjatok
(a golyó a szemközti
ablaknak pattan)
polipok pókok csápjai kúsznak
az utak alatti salakbən

a hajam
átüt a kövön
a szilánkok
arcomon
lecsorognak

Újvidék, 63 július

VÉGTAGOK
TANAKODNAK
A SZÉGYENFÁN

megcsodált feje	ceruzacsinálta
zeng mint lomb	vékonydongájú
szép termékeny	lánykoholmány
éjszaka szinte	törvényt szülte
korán ítélkező	ébenfa kaloda
nyitott szemek előtt	vihogó isten emelte
kihúlt helye az agynak	mefisztó kedve szerint
de szája hasad a szélben	fényképét operatőr lopta
és ont színes szavakat	időzsarolta képkeretbe
miért takargassam	miért fitogtassam
s feledjem	bilincseim
miért	miért

két foszladozó tenyeremben kulcsa
a nyakamra kattintott nevelő zárnak
a fekete fán ülő nagy csontos madarak
kopácsolását csobogó szemmel csitítom
s bolyhos halántékom hosszasan elnézi
amint domború begyük tovaszárnnyelva
az áradó vizet hiába végigszántja

HAJNALI

magamról
csak elkezdeni tudom
a verset
míg el nem fogy az ünnepély
a dőlyf a szó
írok
azután zuhogva hullik szét
cséplőgépbbe hajított
kéveként
a kompozíció
csak a magot lesem
a toklásztalant
s nem kísért
dús vízió
mit megfejthetnék
s nincs fönt s nincs alant
szoptatgatja a közép
a szótalant

65 május

TÜRELMEK

a beton
hiába hever a napon
a sápadtság átüt rajta

repülőtér az arcom
a gépek radarja
megneszeli
mosolyomon
rajtaveszthet
az utasok a jegyért
visszakérnék
a pénzt vagy életet
ezért
csak a verebek
s többszörös legyenek
pihennek meg
arcomon
aztán elröppennek
s foltos marad
a beton

TÜRELMETLEN

lazíts a szíjakon agy
oldd el kutyáidat
házőrző ebeid
futtasd ki a szádon
nagyon elszaporodtak
a kertedet dézsmáló tyúkok
földre hizott madarak

VESZÉLYEZTETETT

nem volna szabad úgy írnom
a versem
túl megfontolt így minden sora
tokot kovácsol élére a kora
fegyelem

NYUGTALAN

a költőnek nincsen
nyugodalmas szobája
hol nyugodtan írhatna
a szoba
és nyugalma
ellen

ESENDŐ

hiába bóg nyúszít s nyerít
hiába sír
Európa-szerte valamennyi háziállat
jászolhoz fűhöz tálhoz kötötte
ha te nem írsz

HIÁBAVALÓ

ajtómaglyák lopakodó
összehordói tüzetek
ráér titkos reménytek
a gyalogtúráról
álmodozó fáé
nem beszélhetek
kulcsról kilincsről
a falon át igyekvőknek

ÜRES

csak mennek egyre
mind messzebbre
kik itt sem voltak
a fordulónál integetnek
távozóban visszaszólnak
s itt sem vagyok
s itt sem voltam
settenkedj csak
vissza gyorsan
alagútmagadba
ne tudják meg
hogyan nem is láttak

ők sincsenek
én se vagyok
csak menjenek
úgyis mindegy

ELŐÉLET

erényesen vaskos
egyetemista lányok
a találka és a fogdosós mozi helyett
olvassák a szögletükben
nekidühödten
kis maguk-készítette
hangulaternyővel egyéniesített
lámpájuk alatt
Radnótit Machadót Lorcát
lilapillás szögletekben
éppen könnybe lábadt szemmel
csak úgy maguk elé mondják
a verset fiatalon és hülyén
Zsigi szerint
(kit mindig sértegetnek)
szerintem mindössze szókén
inkább tintás a lepedőjük mint
mindegy mi meg az aforizmákat olvassuk róluk
(a nyárspolgárok azok a többiek)
de ha választani kell megint
csak őket választjuk
létszámfölbőttnék

KÜLSŐ SAROK

mulatnak a bírák
remeg a törvényszék
végtelen cellákban
hullik a vakolat

BELSŐ SAROK

mindig a sarokba vájtán
a sarokba zártan írjuk
a sarokban siratjuk
akire éppen nem gondolunk
aki nincs jelen
se kívül se benn

Újvidék, este tizenegykor

A KÖMAJCOM IMÁJA

A KERESZT ELŐTT

Mióta két lábra álltunk,
nem az égnek —
egymásnak
fordítunk hátat.

magasztos a külsőd
és a lecsorgó vér
immár a fa ereiben
fohászfakasztó estem
szimatra ingerlőn
süppednek a szegek
széttárt kezű jövőm
ringó tavaszjátékom
benned mosolyra ébred
a megsejtett alkalom

köztünk vannak a fák
szülő-haló éjben
gyökerük panaszát
a föld színét félem
az ágról lehullik
érett gyümölcs éitem
tenyered fehérlik
talpad feketéllik
lombtalan meztelen
holt fa ura isten

add tenyered szegeit
hogy kezed a fáról
hogy talpam a földre
én hozzád te hozzám
röptöd zuhanásom

két szabadulásunk
tehozzád énhozzám
a tétlent letörje
földünk szép fájáról
begyűjtse hiteit

imígyen fohászkodik
félálomban hallom
a repedt fejű kórmajom
a vértócsát szaglássza
a kereszt alatt
összekapart
porban vacogó
szája előtt imára
kulcsolva két emberszabású tenyere
de lehet hogy csak
banánt majszol
és nem gondol semmire

Újvidék, 65 május

GULYÁS JÓZSEF VERSEI

ITTHON

Nincs kedvem hazajönni,
iszonyodom itt mindentől.
(Holnap elurcolkodom,
holnap vagy hoinapután.)

Hűvös szobámban megkeményedtek
a kocsonyás bútorok.
Lebegek súlytalanul,
mint a halál,
s jéghideg testekhez ütődöm...
Bennem végtelen rétegek,
szobák mögött szobák
felnyíló hosszú sora.
Oly mérhetetlen vagyok befelé,
mint kifelé a világ.
Tagjaimban fekvő halottak,
csontjaim mélyén
megbúvó régi szél.
Alámerülök magamba,
egy nyár csontvázát ásom ki
és szépen megtisztogatom...
leány bukkan elő
két évvel ezelőtt egy napon,
nyakán csigákként
alvó hajfűrtjei,
ölében szép, kegyetlen históriák.
Éneke fonyadt, sánga virág
egy vázában,
gyertyaként ég asztalomon,
függönyökbe,
elzárt ruháimba fölszívódott
bőrének narancs illata,
e pohárból ő ivott utoljára,
most a csend
ökölként szorul bele,
két éve vár itt egy levél,
nincs erőm felbontani,
nincs erőm elolvasni,
mióta kikísértem az estéli vonatra

és megköszöntem,
hogy életem nem kellett néki...

Nincs kedvem hazajönni,
iszonyodom itt mindentől.
(Holnap elhurcolkodom,
holnap vagy holnapután.)

S Z Ö L Ö H E G Y E N

Furulyaszó emelkedik föl lépteim alól
s kígyóként lebeg,
akár a kis fehér ösvény fonala,
amelyen kötél táncosként
egyensúlyozva menekülök
följebb, följebb, egyre magasabbra.
Szívemről a csend lefejtí
az iszap rákövesedett szirmai.
Szívem pehely,
emel a nap, magához emel,
mint a halál...
Itt fönt hangosan beszélhetek.
Minden perc föl pattanó titok.
O, milyen közel kerültem
istenhez és önmagamhoz!
Itt *vagyok*. Ez vagyok én.
Látom magam, s az önmutogatás megett
látom egész életemet...
Az ájult délben
kettétörök a szüretelő asszonyok éneke.
Tárgyak húsában percegve öröl
az idő óraszerkezete
s porló tókéék hamuja füstölög,
duzzadt fűrtőkben sétál a nap.
Roskadó számartövisek tartják az eget,
fenekén alvó madár
könnyű sajkája lebeg,
a folyó elkíséri vékonyodó szalagjával
föl a horizont álla alá.
Hervadt kacagások a virágok,
imbolygó tűz az ezüstös nyírfá,
pirosra érett dereka
egy halott cigánylány hegedűje,
két erdő közt
kifeszült húr a röppenő madár füttye...
Ujjaimban finom idegek árama
kering, s érintésem nyomán átiramlik
a halnikészülő fák ágaiba.
Végtelen mélységbe merülök,
s hagyom,
hogy a szél kavargassa érett tincseimet,
hallgatom, hallgatom
a dolgok érthetetlen, titkos imáját...

Messziről idevillogó éles pengék
 a hajlongó lányok combjai,
 hegyes vonatfűttyként
 szűrődnek bele lüktető nyakamba.
 Ó, ha tudnák, ki vagyok!
 Alkonyatkor kézen fognának,
 s lépkednének visszafelé,
 egyre mélyebbre,
 egyre lejjebb és lejjebb ereszkednének
 orgonáló, ködös fák közt kanyarogva
 az elveszett úton...
 Mindent elfelejtenék, kialudnék
 s úgy ébrednék föl, mint régen
 anyám ölében, csókkal a számon,
 agyamban homállyal,
 amely mögött az élet egy rémitő álom.

K Ö N Y Ö R G É S M A G A M H O Z

Oldozz fel a méltó, emberi halál bilincсібől.
 Milyen idegesek a madarak,
 a lovak, falvak és városok csecsemői,
 nagy zümmögés közeleg,
 jön felém egy erdő húsevő fekete madár,
 vagy a férgek halálzenéje ez?
 Eszik a szívemet.
 Hiába bújok,
 nincs egyetlen biztos hely a nap alatt.
 Fölszakadt bordáival hanyattfordulva,
 legcsúnyább, de legszentebb arccal szemben
 halkán, zokogva kiáltozom:
 oldozz fel már,
 s engedd, hogy meneküljek...
 A szép meleg virágok lassan kihűlnek
 oldalt a kezeimnél.
 Oldozz fel a méltó, emberi halál bilincсібől.

A Z Ő S Z B E T Ő R É S E

Nagy sötét nyájakat hajt a délután
 aklába az éjnek.
 Ropognak az égő kerek erdők...
 betört az ősz
 a négy világtáj felől,
 duzzadó felhők lógnak,
 a házak, dögöltt, felpuffadt borjak,
 ringnak az ég alatt.

Itt-ott kalapácsok koppannak,
 javítják már a kalyibákat.
 Istenfák fölött álmodó varjak szállnak.

Az ész egy pillanatra megütközött
és hallgat, hallgat.
Úgy állok itt, mint kipróbált bolond,
fogom a földet.
Ősi forgással hull a lomb,
Ősz, őszöm, hát nem szóltál,
hogy itt van már a te időd?
én nem gondoltam,
védtelen vagyok és készületlen,
csak ez fáj
és a sok befejezetlen élet...
Mért szólítod meg bennem a sírást?
Ó, őszi eretnek-ének!
Ki a felelős ezért? Te és a világ,
az eltűnt madarakért is,
a koldusokért, a csavargókért,
s hogy visszaszöktem mégis
kísírni magam,
én, a percnyi hajótörött,
ki egyszer, eldobva minden fegyvert,
üres kézzel és igaz szóval a számban
elindultam az emberek között
újra fölfedezni az embert.

Kín feszül saroktól sarokig.
Félelmes albatrosz madár az éj.
Én arccal a világnak,
háttal a háborúnak
s it mindennek az alján
kemény homlokomra ütök:
igaz, fiatal álmok a szívemben...
Ó, ősz, acélosítsd a lekem,
tégy erőssé a bukásokra
átkozott szigeten,
hol az élet hiába harcol
és indulok újra
a nép lelkéből s legtisztább magamból
a világért a világ ellen.

LEGYEK

Gera György

Áron aranykoszorús ötvösmester, tavaly hetven éve szerezte meg a segédlevelet. Hálni jár belé a lélek, olyan magateheteten, hogy a tolószékét is Vili, az unokája taszigálja. Ilyenkor nyáron legkevesebb vele a gond. Vili szülei a félhatossal utaznak be Pestre, a 18,10-sel érnek haza, a gyerek kirakja a vénembert reggel a verandára, estig alig néz felé. Áron megvan egyedül is. Betúrja elkékült fejét a vadszóló levelek közé, meg-megmorzsol egyet, szagolgatja.

Keze még most is roppant ügyes. Hártyabőrű, feketeeres, reszketeg ez a kéz, a bütyök rég lekopott róla, egy ideje ropog is, fürgesége azonban páratlan. Fogatlan szája mosolyra reped, valahányszor felfedez egy-egy legyet. Semmi egy legyet megfogni, fő, hogy a légy csakugyan légy legyen — előfordult, hogy madárürüléket meg kicsepepent szilvalekvárt kapott el.

— Egyéi, mért nem eszel? — mammogja a térdén sátéltatott, szárnya-fosztott légynek. S ráköp egy kockacukorra, hadd boldoguljon a szívókájával.

A veranda hús, a vadszóló elfogja a világot, baracklekvár-illat s a tyúkketrec felől savanyú baromfiól-szag csap néha idáig. Csend van, errefelé mindig csend van, a pesti nyaralók távolabb zsi bonganak, tengelytörést pedig senki sem kockáztat a vízmosásszerű, horpadt útesten.

Vili az utcai szobában sakkozik Gedővel, a szomszédos pallér fiával. Úgy surrantak be a kertkapun, hogy Áron észre ne vegye őket. Jó szolgálatot tesz ez a kertkapu, így elkerülheti a vénembert. Örökké nyámmog, pöröl, számtalanszor lebógte már a fiúk előtt.

Áron óvatosan betoloncolja a legyet a gyufaskatulyába, rést tágit a vadszóló levelek között, nézi a cserepes földet. Hány napja is nem esett? Összerázkódik, visszahúzza a fejét.

— Vili! Vili! — Reszel a torka, mire a gyerek előbúvik.

Tizenkét éves vasgyúró, tiroli bőrnadrágja zsíros, térde csupa heg, barátja két évvel fiatalabb, szalmaszőke, nyápic legény, orra körül szeplőkoszorú.

— Hányszor kell téged hívni? Igazítsd meg a plédemet, fázom.

Vili kedves, értelmes arca elfintorodik, rávésődik valami a vénember sértettségéből. „Csak egyszer legyenek tizennégy éves, gondolja, beállok málnaszedőnek, akkor egész nyáron nem látsz.” Megigazítja a vénember plédjét, betúri.

— Hát te? — kérdi eközben Áron. — Téged hogy hívnak?

— Hisz tetszik ismerni, ő a Gedő — mondja Vili.

A vénember hitetlenkedve ide-odacsavarja múmia fejét, gyanakszik, mindig gyanakszik valamire.

— Na, és legyet fogni tudsz-e? — kérdi.

— Tudok — mondja illedelmesen Gedő.

— Jó velük pecázni — magyarázza Vili.

— Azért gilisztával jobb.

— Gilisztával? Miért nem rögtön gyalogsági gránáttal?

A vénember már csak Vili miatt sem akar szégyenben maradni. Repedésnyire szűkíti szemét, hártavékony bőrét remegések borzolják. Egyszerre olyan nyugtalanság búvik belé, hogy Vili újra begyűrheti a plédjét — a párkányon felfedezett egy legyet. Letép egy vadszőlőlevelet, de az izgalom elgyámoltalanítja: mielőtt összemorzsolhatná, leejti.

— Tetszik még valami? — kérdi Vili.

Áron se lát, se hall. A légy ott kényeskedik a párkányon. Kis légy, sovány, bizonyára fiatal is, ezeket lehet a legnehezebben megfogni, szüntelen cifrázzák a szárnyukkal. „De most emberedre létel”, gondolja a vénember, s begörbíti ujjait. Élettelen csapda a keze, nesztelenül settenkedik, nem súrolja a fát, nem vet árnyékot.

— Na, ezt én is megnézem magamnak — mondja Gedő. Kissé eltátja a száját, elöl egy foga hiányzik.

— Akár írhatod is a végrendeletét — hetvenkedik a vénember. — Tőlem még légy nem menekült. Tudod, hány van ebben a skatulyámban?

— Három — mondja Gedő.

— Három az eszed tokja! Huszonkettő! Igaz, Vili?

— Igaz.

— Számolni tetszik őket? — Gedő vigyorog. — Oltári tag a nagyfaterod — mondja Vilinek.

— Az — hagyja rá Vili. Hozzáfűzi: — Egyszer megmutatom a nyakperecet, amivel díjat nyert.

Gedő szája a füléig ér.

— Cirkuszt kéne csinálni velük — ajánlja. — Ha bolhákkal lehet, miért ne lehetne legyekkel is? Huszonkettő? Azt tetszett mondani: huszonkettő van a skatulyában?

— Volt már ötvenkettő is! Igaz, Vili?

— Igaz.

Gedő röhög.

— Hatodik bé! — kiáltja. — Ratkó osztály! Tanítani kéne őket! Csinálnék nekik egy bordásfalat gyufaszáלבól...

— Hülye vagy — mondja Vili. — Gyere, játszunk inkább egy sakkot.

— Miért? Szerinted miért ne lehetne? — csimspaszkodik Gedő ötletébe a vénember. — A légy is van olyan intelligens, mint a bolha.

— Azért ötvenkettő, az sok — mondja Gedő. — Nehéz rendet tartani köztük. — A hasát fogja, úgy röhög. — Huszonkettő is elég. Több be se fér a skatulyába.

— Az eszed tokja nem fér be! — nevet a vénember. Rég volt ilyen jókedve, egészen fiatalosan nevet. — Ötvenkettő is befér, ha mondom!

— Nem kell összezsúfolni őket — ellenkezik Gedő. — Huszonkettő épp megteszi. — Már fáj a hasa a röhögéstől. Alig bírja kinyögni: — El...repült... a huszonhar...madik... el...repült...

Áron arca most mozdulatlan. Egysíkú és áttetsző, mintha hólyagpapírból vágták volna ki. Tekintete tapogatózik, szemüvege párás. Nem nézi a párkányt, rálógatja fénytelen múmia-pillantását. Kétség nem fér hozzá: a légy csakugyan elszállt.

— Te zavartad el! Éreztem, hogy ráfújtál! — Áron átlátszó fülét vörösre festi a düh. — Elzavartad! A barátod zavarta el! — rikácsolja. — Ilyen barátod van, Vili! Irigyel tőlem egy girhes legyet is! — Hadonászik, kicsavarodik a plédből, lába toporzékol a tolószék számlóján.

— Mit idegesíti magát, apó — mondja Vili. — Tudhatja, hogy nem szabad... — Majd a föld alá süllyed szégyenében. — Elég bizonyítvány magának hat aranyérem.

— Ő zavarta el! — nyámmogja a vénember. — Nem akarta, hogy megfogjam! Cirkusz, meg bordásfal! ráfújt a légyre, éreztem!

— Mit számít egy légy? — emeli meg a hangját Vili. — Elszállt, hát elszállt, jön helyette másik.

— Jön, persze, hogy jön! — lihegi a vénember. — De ha nem fúj rá, ezt is megfogom! — Egészen magán kívül van, szemüvegét is lekapja. — Huszonkét légy van a skatulyámban, reggel óta huszonkettőt fogtam, nem hiszed? — Kotorászik a zsebében, nem találja a skatulyát. — Ezzel a kezemmel fogtam mindet, ezzel ni! — Hadonászik. — Mert én megsuggerálok a legyeket — jelenti ki váratlanul. — A kezemmel tudok szuggerálni. De nemcsak legyet ám...

— Kézze! szuggerálni? — álmélkodik Gedő. — Ilyet még nem halottam.

— Sok mindent nem hallottál te még! — A vénember jubilál. Hö-rög, de már nem annyira a dühtől. — Elfújni egy legyet, azt persze egy borjú is tud. De kézzel szuggerálni! Megparancsolni: ide gyere! ezt csináld! ehhez belső tűz kell... — Már alig jön ki hang a torkán, mégis folytatja: — Egyszer csak érzem, hogy perzsel a lelkemben valami, mint az olvasztott ezüst, úgy perzsel, aztán kígyózni kezd a tűz, elharapózik, vakarózni volna kedvem, úgy égeti a bőröm, s terjed, terjed, míg az ujjam bögyéig nem ér... — Összedörgöli a kezét, zörög a tenyere. — Na, te híres! Próbáljuk meg? Mit szuggeráljak belőled? Kuttyát? Ribiszkebokrot?

Gedő riadtan Vilire pislog. Vili azonban hátat fordít a barátjának, Áronhoz lép, ismét bebugyolálja.

— Mit izgatja magát? — korholja a vénembert. — Tudja, hogy nem szabad.

Áron rá sem hederít.

— Na, te híres! — kiáltja Gedőnek. — Inadba szállt a bátorság? Nézz a kezemre!

Gedő hátán hangyák szaladgálnak, rengeteg hangya, be sem férne mind a gyufaskatulyába. A világ semmi kincséért sem emelné tekintetét a vénember kezére, csak a lihegését hallja, de attól is remeg.

— Vili a bácsi unokája — bukik ki belőle — tessék őt megsziggerálni.

— Engem? — csattan fel Vili. — Teszerinted nem lehet!

— Én csak azt mondtam, hogy kézzel... hogy ilyet még nem halottam...

Poszméh fúrja be magát a verandára, akár egy csellóhúr, úgy bong. Áron ráréved, megfedekezik Gedőről. Letép egy vadszőlő levelet, megmorzsolja, utána kibuktatja a farácson túlra.

— Na, jössz? — mondja.

Gedő majolika-sápadt, Vili cserbenhagyta, egyedül áll szemközt a vénemberrel. Viszket a teste, akárha bene is tűz terjedne. „És, ha az öreg elfelejti, hogy kell visszacsinálni?”, hasít belé. „Ribiszkebokornak maradni egy életen át...?”

— Tessék engem békén hagyni — biggyed le a szája. — Tessék Vilit megsziggerálni.

— Persze — diadalmaskodik a vénember. — Inadba szállt a bátorság! Most már szánod, bánod... „Tessék Vilit megsziggerálni”. — Az unokájához fordul: — Látod, ilyen barátod van, Vili, ilyen alattomos

Fogatlan szája mosolyra reped. Ugyanolyan elégedetten mosolyog, mint amikor egy legyet fedez fel. Kezét fölemeli, ujjait szétterpeszti, aztán lassan, görcsösen összecsupkja. Némán, dermedten magába merül. Karja vízszintesen előrenyúl, csigavonalakat ír le.

— Na, gyere — kántálja —, már éled bennem a tűz...

Gedő parancsnak engedelmeskedik, amikor előrelép. Fölszegi a fejét, de csak egy idomtalan, reszkető, szürke foltot lát. Térde foszlós, mint a spongya, toroka dagadt. Tompán, megbabonázottan bámul a vénemberre.

— Hadd... majd engem...

Vilit is sírás fojtogatja. Többé nem marad kettesbe a vénemberrel, még ma este megmondja: inkább világgá megy.

— Ereggy innét! — kiabálja. A vénemberhez fordul. — Nem érdemli meg Gedő, hogy apó sziggerálja.

Áron bólint.

— A kezemre nézz! — suttogja. Eksztatikusan forgatja a szemét, lehunyja, tágra mereszti. — Terjed a tűz... lángokban áll a szívem... tisztán, fényesen lángol... Érzed, milyen meleg?

— Érzem — mondja Vili.

— Rögtön kicsap... rögtön a te szívedig is elér... Nézz a kezemre, és ne gondold semmire... Ne félj... az igazakat nem süti... Olyan lesz, mint a színezüst... Hajolj ide... el akarlak érni a kezemmel...

Vili letérdel. Potyognak a könnyei. Amikor Áron hideg keze a homlokához ér, megborzong.

— Engedelmeskedj a kezemnek — mammogja a vénember. — Hatalmas a kezem, mindennek lelket ad... lelket és formát... új fazont kapsz tőlem... légygő zsugorítalak... nagyvá teszek, akár egy mozdony... Gőzmozdony, ez az! — ujjong fel. — Az leszel, gőzmozdony!

— Gőzmozdony? — szalad ki Gedő száján.

— Gőzmozdony! — parancsolja ellentmondást nem tűrőn a vénember. S már gajdol is tovább: — Ne félj... oltalmazni fog a kezem... nem siklasz ki, nem robbansz fel... Indulj! Nem szabad késned! Tizenhárom kocsi vontatsz, háromszáz utassal!

Vili négykézlábra ereszkedik, fűjtat, köröz a jobbkarjával. Aztán nekilődül, ügetőre fogja. A talpfa-csattogást is utánozza, a döccenést is a váltókon. Átdörömböl az asztal alagútján, liheg, zakatol. Térdén sajognak a frissen behegedt sebek, jajgatás helyett fütyül. Amint elroboz Gedő mellett, belerüg.

— Lassíts! Vedd le a gőzt! — dirigálja Áron. Ragyog, fénylik a boldogságtól. — Mehetsz, jól van! Zöld a szemafor! A kezemre nézz! Ide! Tűzet adok neked! De most tovább! Kapcsolj rá! Rögtön Miskolcon vagyunk!

— Miskolcon? — hüledezik Gedő.

— Ott! — rikácsolja Áron. — Budapest—Miskolc: három perc! Három perc alatt Miskolcra röptelek! Akarsz te is...?

— Nem... — didergi falfehéren Gedő.

Utolsó pillanatban hőköl vissza, Vili így is a lábára gázol. S már ott pöfög a veranda túlsó szélén, a három üveg kovászos uborka mellett. Liheg, csuromvíz az inge, arca maszatos. Már nem fütyül, nem bír fütyülni, teli a tüdeje apró jégszilánkkal. Támolyog, de így is fel-felnéz a vénemberre, felszólítás nélkül is a kezét lesi, mikor inti le. Ám Áron csukva tartja a szemét és megittasultan, ellágyultan mosolyog.

Valaki kinyitja a kertkaput, nyikorogva becsukja.

— Szőnyeg! — kiáltja egy cigányos női hang. — Gyönyörű szőnyeget adok tojásért, csirkéért, gyümölcsért! Na, mi az? Kipusztultak?

Csend. Senki sem válaszol. Áron felnyitja a szemét, három tétova kört rajzol a levegőbe, tekintete elcsigázott, megtört. Gedő a falhoz lapul, Vili az asztal alatt kushad.

— Nem hallják? Nincs itt senki? — jön közelebb a hang. Aztán a kirakott samottkockákon léptek kopognak, s megdörren a kertkapu.

Csend, újabb csend. De ez nyúlós, sűrű. A veranda és a fásszín között töppedő, kiüregedett barackfáról szotyós puffanással leesik egy gyümölcs. Alszanak a tyúkok, fel sem serkennek tőle.

— Gyere — mammogja a vénember —, bújj vissza belém. Gyere, tűz... Nyújtom neked a kezem...

Feltartja a karját, s lassan, fáradtan lebocsátja.

— Vége van, Vili — jelenti be —, előjöhetsz... Ne félj... levettem rólad a kezem.

— Most már nem mozdony? — lép előre bátortalanul Gedő.

Áron rekedt nevetésben tör ki. Térdét csapkodja elszabadult jókedvében, törzse rángatózik.

— Mondd meg neki te, Vili! — rikácsolja. — Hadd hallja tőled! Mondd meg neki, milyen erő van a kezemben! — Engesztelhetetlenül megboldítja: — Amilyen alattomos, tőlem talán még most se hiszi el.

— Már nem vagyok gőzmozdony — lihegi Vili. Nem néz Gedőre, fél ránézni. Lehorgasztja a fejét, megtörli a homlokát. — Itt a gyufaskatulyája — súgja oda a vénembernek. — Leesett az asztal alá.

Aron kiaszott teste előredől, úgy rémlik, rögtön felpattan. Lábát nekiveti a tolószék zsámolyának, kis híján lehengerbuckázik a földre. Hártavékony bőre megfeszül, vad, fekete erek dobognak alatta. Beszélni akarna, de csak nyámmogó, szélütött hangon gagyarászik. Szorítja a gyufaskatulyát, a melléhez, az arcához szorítja. Aztán elrejt, előkapja, ismét eldugja, kiveszi a zsebéből a megkásálódott kocakacukrot, vakon rámered.

— Egy se mászott ki? — szólal meg nagy valahára. — Megnézted, Vili? Egy se mászott ki a skatulyából?

— Egy se — mondja tompán Vili.

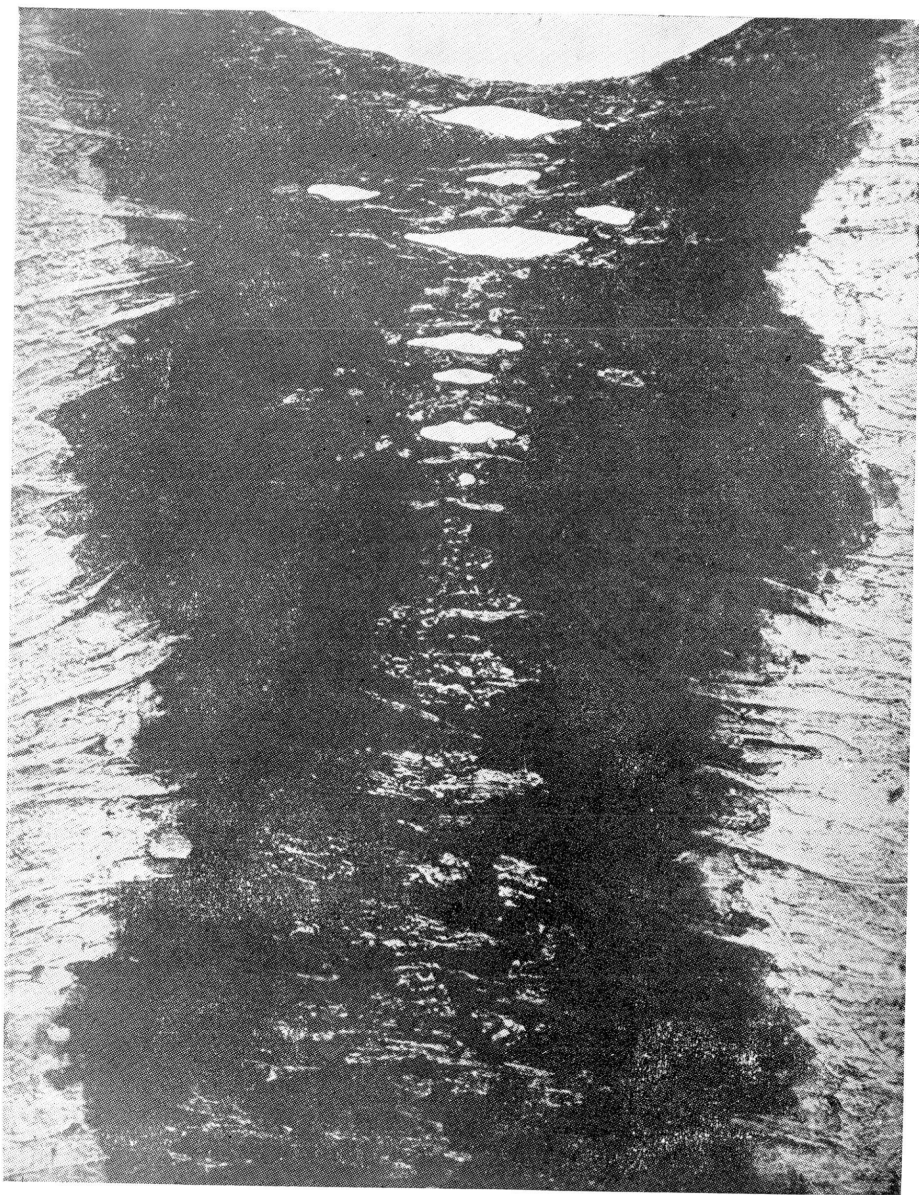
— Mind a huszonkettő megvan?

— Nem nyitottam ki — mondja Vili. — Így volt a skatulya az asztal alatt.

— Így... így... — mammogja a vénember. Vörös, iszonyúan vörös, nem néz a gyerekekre, tapogatózó tekintete a kezére téved, azt nézi, a remegő kezét nézi, amelyről rég lekopot a bütyök, s egy ideje roppog is.

— Köszönöm — mondja aztán —, köszönöm, Vili... — Kezét az ölébe ejti, ő maga mozdulatlan, arca egysíkú és áttetsző, mintha hólyagpapírból vágták volna ki. — Nem kell már semmi... Hadd, jó az a pléd, nem fázom... nincs szükségem semmire, bemehettek játszani...

Befúrja fejét a vadszólólevelek közé, letép egyet, megmorzsolja. Hány napja is nem esett? Három-négy? Cserepes a föld, s az égen sehol egy felhő...

JAMES — GUITET (Franciaország)

„Az anyag álmódosása” I., 1964

LEVELEK A SZIGETRŐL. MISZTIKUS KÖZJÁTÉK

Tolnai Ottó

(„Olyan ismerősöm, akihez leveleimet intézhetném,
nincsen.” Németh László, *Levelek a hipertóniáról.*)

ELSŐ LEVEL

„Művész lévén, mindig igyekeztem,
hogy a megfelelő évszakba vagy kör-
nyezetbe helyezzem bele bűnéimet.”

Chesterton

Kedves Józsué,

lassan már egy éve lesz, hogy itt élek a szigeten, a lakatlan szigeten, Józsué, éppen csak egy kicsit húzom félre az ajkam, talán nem is mosolyra, amikor azt írom, a lakatlan, a teljesen lakatlan szigeten, és azt hiszem, most már végső ideje egy-két megjegyzést tennem könyvedre. A lakatlan szigetről írt könyvedre. Nem mintha egy csöppet is megváltozott volna a véleményem. Nem. Tudod, mindig mennyire csodáltam intuíción. A kő és a levegő egyensúlyát mondataidban. Persze mindketten jól tudtuk, ez az intuíció (jobb kifejezés híján) inkább csak terhet, szenvedést jelentett. Szervedést? Igen, téged nem került ki ez a divatjamúlt valami. Mindennél jobban szégyelted és gyorsan *gyomoridegnek* keretsztelted el. Mesélted, naponta mind sűrűbben, később már egész napokra, hogy szorítja markába egész lényed. Lábaid rezegni kezdtek, és légzési zavaraid mind többször torkolltak sírásba. (Lót mesélte, amikor meglátogattam második feleségénél, Teánál, az utóbbi időben mind többet sír, ő is.) Még röntgenre is elmentél. Vért és gyomorsavat vettek. Igen, átkozott csigaházat jelentett ez az intuíció, csigaházat, amibe nem húzódhattál vissza, nem bújhattál el, de benne hordtad, eleve benne találtad minden nyavalyád, nyavalyánk. Tulajdonképpen, csak egy-két dologban tévedtél, tévedtünk, Józsué. Milyen szép most egy pillanatra visszagondolni a lázas kutatásokra, a sziget körüli szédületes forgásra, míg egyikünk otthon, a nagy iszapos folyóra néző szobában dolgozott könyveden. Vagy külföldre írt leveleid. És az a téli délelőtt, amikor a postás elhozta szép, vaskos könyved. Érdekes, erről nem beszélgettünk, de én is éppen így képzeltem el borítólapját. Egy fehér körrel, közepétől kicsit lejjebb.

De Józsué, mit jelentsenek azok az utolsó lapok? A pincér? Az a nagy, régimódi pisztoly? Nem merem azt mondani, kérdezni, hogy talán ezeket a lapokat én írtam. Habár a zavaros, egyenlőtlen mondatok erre utalnak. Nem tudom, Józsué.

— Józsné, bocsáss meg most egy pillanatra. Mintha nem tudnám pontosan, kinek is írom ezt a levelet. És így, azt hiszem, nem is lesz erőm összefüggően elmesélni azt, amit annyira szerettem volna, már hirtelen távozásom első napja óta. És máris látom, egy hintához fog hasonlítani levelem. Hintához, aminek mind a két végén én ülök.

Legfeljebb kicsit később, ha mondataim „bejáródnának”, talán elkapatnám magam most is, mint annyiszor. Nem tudom, Józsué.

Persze, egészen mellékes, lényegtelen tévedésekről van szó. De mégsem lenne szabad kikerülnöd őket, ilyen igényű munkában. Józsué, a szigetről nem látni a tengert!

Egyáltalán nem látni a tengert. Az első napokban mást se csináltam, csak körbe-körbe rohantam a fővényes parton. Aztán meg sokáig vártam, hátha csak a szokatlan időjárás miatt van mindez. De nem. Hajót se látni soha. Pedig mi, emlékszel, naponta szinte érintettük hajónkkal. Madár se repül át, nem húz árnyékot szigetünkre. Mindez kezdetben megzavart egy kicsit.

A másik, még lényegtelenebb korrekció, a csapadék teljes hiánya. Tudom, te egyáltalán nem neveznéd mellékes, lényegtelen dolgoknak ezeket. De viszont magad is tudhatod, következményeiket nem hibáztuk el. Legfeljebb egy-két nappal kitöltük őket. Például a hasadás, a kocsonyásodás folyamata is jóval előbb megszűnt.

Hogy el ne felejtsem, volna még egy megjegyzésem. Mottó. Rimbaud afrikai földrajzkutatási jelentését ajánlanám. Azt hiszem, tet-szeni fog neked ez az ötlet.

Józsué, a nap pontosan olyan szörnyen süt, mint ahogy számítottad Barna vagyok. Homlokomban magasabb, tudod, az utóbbi időben egy kicsit megritkult a hajam, és különben is rövidre nyíratkoztam, feketén csillog, akár néha Lóté.

Biztos megijedtél, megrökönyödtél, Józsué. Kiejtetted kezedből levelem, ahogy elolvastad az első mondatom: *lassan már egy éve lesz hogy itt élek a szigeten*, ahogy megtudtad, hogy mégis „kiszálltam”. Az első pillanatban több mint valószínű arra gondoltál, kikerültelek, megloptalak.

A második pillanatban meg, hogy nem lett volna szabad ennyire elkapatni, beleélni magam a fikcióba, fikciónkba. És gyomoridegeddel máris gyorsan ágyba bújtál, ágyba menekültél, és a paplan alól, fél szemmel lesed tovább levelem. Vagy egyszerűen felkiáltottál: te bolond, hiszen az a sziget nem is létezik! és miféle könyv, miféle vas-kos külsejű könyv szól arról a szigetről, lakatlan, teljesen lakatlan szigetről? És máris kétségbeestél, ahogy csak te tudsz kétségbeesni. nyakadat csavargatva, mint egy bélpoklos macska. És nem és nem ér-ted, *mi történt velem*. Miféle szigetre, lakatlan szigetre költöztem, tűn-tem el?

Megijedsz, de tudom biztosan, és ezért is írok, ezért merészkedem írni neked, éppen neked, egyedül csakis neked, mert levelem elolvasása után, nemsokára meg fogod érteni, hogy mégis létezik ez a nem

létező sziget, és biztosan, nemsokára levelem elolvasása után (és ezért is írók éppen és egyedül csakis neked), választ küldesz nekem és megköszönöd könyvedre, a lakatlan, a teljesen lakatlan szigetről írt könyvedre tett megjegyzéseimet, ajánlatom, annak ellenére, hogy azok lényegében mégiscsak mellékesek, mikrokorrekciók. Sőt az is lehet (titkon remélem ezt), felkérsz a második kiadás előszavának megírására. És máris sietek megjegyezni, mennyire örülök ennek a megtiszteltetésnek, és bevallom, levelem éppen az az előszó, amit annyira fogsz várni.

Nemsokára levelem elolvasása után felnevezsz, megérted, éppen azért is írtam egyedül csakis neked, hogy végre és csakis így, megtaláltad a módját, hogyan szabadulj gyomorideged vaskarmai közül.

Most vigyázva haladjunk egy kicsit tovább, kedves Józsué. Egy teljesen idegen elemről szólnék. Ha nem vigyáznánk, barátom, félek, felbillentené, vízbe ejtené egész, hosszú évekig építgetett rendszerünket — szigetünket. Kénytelenek volnánk belátni, tényleg csak fikció az egész. De ha figyelmesen (és ettől a mondattól, azt hiszem, baj lesz szótárommal), hogy úgy mondjam, kellő áhítattal, nem idegeskedve, nem bélpoklos macskaként olvasod levelem, talán megérted, éppen az ellenkezőjéről van szó, éppen az ellenkezőjének kell történnie, ezzel éppen az ellenkezője történt.

Egész operációnk, és most már főleg az én operációm (gondolok itt kiszállásomra, kivettetésemre) beteljesedéséről, gyümölcséről van szó. Elsősorban is, nem kell megijedni attól, Józsué, hogy látomásszerű jelenés, sugallat, talán megvilágosodás csupán. Nem, ettől nem szabad megijedned. (Főleg nem most, amikor már ilyen messze eveztünk, kedves Józsué!)

Igen, valamiről megfeledkeztél. Megalkodtad a szigetet, de tovább egy tapodtat sem tudtál mozdulni.

Egyik reggel kicsit korábban találtam ébredni. Leosontam a parthoz
És a kőasztalon egy tobozt találtam.

Józsué, figyelmeztettelek!

Igen, a szigetre érkezésemkor egy nehéz, kerek kőasztalra bukkan-
tam. Aztán sokáig lestem, figyeltem, vizsgáltam. De már akkor tudtam,
nem szabad semmilyen rendeltetést tulajdonítani neki. Tudtam, úgy
kell viszonyulnom hozzá, mint akármelyik sziklához.

Mi úgy gondoltuk, semmi sincsen a szigeten.

Ráborultam, könnyeimmel súroltam, mint az eső.

A toboz még zöld volt. Friss gyantaillatú. Ez volt az első illat a szigeten, ami kiégetett orlyukaimba hatolt.

Józsué, jól tudod, a szigeten nemcsak hogy fa, még egy szál fű sincs. Most is tudtam, nem szabad megfejtést keresnem. Rögtön félredobtam minden primitív párhuzamot. Abban a pillanatban megállt a hasadás, a kocsonnyásodás. Mintha a levegő lett volna kőből, márványból.

Ez hintánk, hintapalintánk egyik vége. Most rúgjuk el magunkat a másikkal, Józsué.

Lóték kikísértek a hajóra. Úgy követtek, hogy a rendőr, akihez hozzábilincseltek, nem vett észre semmit. Teának a főlzállásnál sikerült zsebembe dugnia egy kis csomagot. Szappan, fogpép, egy pakli kubai dohány és egy vékony, fekete flamaszter volt benne. A szappant és a fogpépet rögtön megérkezésükor elvették. Tényleg, miért is lenne illatosabb a kezem, a szám a többiekénél? Később a dohányt is elvették. Tényleg, hogy is illene kubait pöfékelni itt?

A flamasztert sikerült eldugnom. Később megfeledkeztem róla. Egyszer jegyezni kezdtem észrevételeimet naptáramba. De újból megfeledkeztem róla, egészen mostanáig, míg ezekhez a füzetlapokhoz hozzá nem jutottam. Míg föl nem írtam magamnak, így egyszerűen: Kedves Józsué. Idemásolom azt a két-három feljegyzést is.

Szerda

Ma, kitűnő magaviseletem, szorgalmam miatt áthelyeztek a kötőről a fajanszlemezek csiszolásához.

A rendőrök mosolyogtak és nekem is mosolyognom kellett. Pedig az ujjaim már úgyis odavannak. Hangszeremhez többé már úgysem nyúlhatok. No meg hát a csiszolásnál is ugyanúgy tönkremegy az ember keze. Nagy öröksebek kopnak rajta.

— Távol-keletre szállítjuk ezeket a finom, színes lemezeket. Az ezeregyéjszakába!

Kedd

A napokban elhatároztam, megpróbálom a fordítottját is. A fatáblánál, amikre a munka befejezésével számainkat aggatjuk — csaltam. A vízfordók táblájára akasztottam számom: 31478.

Már két napja velük dolgozom. Nem az ujjaim miatt, nem. Csak a változatosság kedvéért. Meg hogy ne kelljen annyit szomjaznom.

Hétfő

Tegnap rájöttek csalásomra.

Most ismét a kötőrőben dolgozom.

Most már végig.

Vasárnap

Még sohasem omlott így kezem alatt a kő. Ma egy hatalmas, asztal alakú sziklát fejtettem. Játékból. Mielőtt szétvertem volna, a tízes kálapáccsal, sirtam felette.

Most ismét lökjük el magunkat, Józsué.

Ahogy megpillantottam ezt a pompás kis szigetet, hinni kezdtem egyik kísérőm szavainak: itt mindenki meggyógyul. Rögtön szólni is akartam nekik, ne szorítsák annyira karjaimat.

De most már látom. itt meg a sok buja színtől, a tenger és a levegő metszett, hideg kékjétől, a madárrajok csodálatos hangzavarától be-tegszem majd meg.

Valami szoros, kellemetlenül szoros vászonzsákban ülök egy bokor alatt. Papirost és ceruzát adtak. Orvosom (azt mondta, ő is szereti az irodalmat, művészetet) megkért, írjak mindenről, rajzoljak.

Ma majd erről a kerek kőasztalról fogok neki írni. Ezt fogom lerajzolni, valami primitív manírban, hogy még az orvosom is megértse. Itt bukkantam rá a legelső teraszon. Érdekes, a többiek semmilyen figyelmet sem tanúsítanak iránta. Mintha egyáltalán nem is látnák. Igaz, szék, pad nincsen a közelében. Azért ülök én is mindig ide a bokor alá. Csak a fenyők tobozai kopognak rajta.

Egyszer egész ölnyi tobozt szedett nekem . . . És labdáztunk, mint a gyerekek. Mikulás, L. Aztán ő csak a tobozokat gyűjtötte. Mindig egész ölnyi tobozt . . .

Barátomnak meg (ő most egy másik, kinti bokor alatt ül) az egyik hatalmas címer tetszik. A kastély hátsó bejárata előtt. Hatalmas kötök, egy pajzson.

Gyógyintézetünk valamikor kastély volt. A bejáratnál még mindig őrzik a grófnő két kis kerek ágyúját, a folyosón meg bronzsárkányát, a kandallókon nagy, hatalmas cserépbékáit.

Neki akartam dőlni a bokornak és egy méh megcsípte orrom. Éppen csak megrándultam.

Tehát gyógyulok.

Könnyezem csak.

Moccanni sem bírok ebben a zsákban. És bűzlik is. Az ember néha kénytelen belevizelni.

Most ismét lökjük el magunkat Józsué!

Mondom, hintázzunk.

Hintapalintahintapalinta . . .

Kedves Józsué, jól tudod, annyira azért már ismersz, róla készülök mesélni neked. Róla.

Mosolygva futhattál át ezen a pár oldalon és csodálkoztál, mire való ez a sok-sok áttétel. Meglehet, éppen azért írok neked, csakis neked, hogy felbillentsd ezt a hintát. Talán el is várom tőled. Nem tudom. Nem tudom, Józsué.

Egyszer neki is ígértem valami novellát. Azt is megmondtam, melyik mondatlalt fogom majd kezdeni. Emlékszel, abban az időben néha még szellemes is tudtam lenni.

Készítettem is egy vázlatot. Emlékszem még egy-két mondatára. Néhol, most is fel fogom használni őket, annak ellenére, hogy nem találják majd helyüket levelem mérsékelt mondatai között.

Vagy talán csak azért írok neked, mert titkon azt remélem, kezébe kerülnek ezek a lapok és nézni fogja sokáig betűimet. Józsué! Az ő hatalmas szemei... Mindig úgy éreztem, éppen szemei miatt nem fejlődött tovább kis teste. Nagy szemei mint a piócák élösködnek rajta.

Kezei télen egy kicsit megpirosodnak. Még tisztán emlékszem azokra a napokra, amikor először hallottam, hogy egyszer beteg volt, ajkát operálták, amikor először hallottam köhögni... Mindig könyörögtem, mutassa kislánykori fényképét. De azt hiszem, jobb is, hogy erre nem került sor. Akkora örömet már akkor sem bírtam volna elviselni. Már akkor is gyönyörű polipszemei lehettek...

A kőasztalról is (amiről orvosomnak írtam, de neki nem akartam említeni őt, mindjárt megértett volna mindent, mindjárt tudta volna, hogy gyógyítson, tudod az emberek majdnem mindennek tudják az orvosságát) az ő nagy, végtelen asztala jutott az eszembe, tele egyszerű kis kopott dolgaival, ahogy kis üvegeit, képeslapjait rakosgatja rajta. Fürgén ide-oda.

Tulajdonképpen két részből állt a szobája. Az asztalból és ami körülötte volt. Ahogy megpillantottam itt ezt a kőasztalt, felkaptam fejem. Hatalmas bornzcsillárját kerestem. Csillárja hat sarkából, hat fekete bronzleopárd készül a csillárba, az égőkre ugrani. Hat fekete bronzleopárd. De csak a nap tűzött, szúrt, mint egy vékony ezüsttű, cső, amivel gerincvelőt szívatnak az emberből. Majd eldőlttem. A tú csi-golyáim közé szorult.

Mondom, neki is megmondtam, melyik mondattal fogom majd kezdeni. Igaz, évekig hordtam tárcámban azt a darabka papirost, amire feljegyeztem. Félttem, csak halotti maszkot tudok róla venni. Csak gyönyörű halotti maszkja marad kezemben.

Azt is tudta, már akkor, hogy bűnügyi történet lesz.

Hogy valaki meg fog halni.

Akkor még azt hittem, hittük, a nedves tavaszi föld (igen, tavasz volt, az évszak-tavasz) és az ő fejének gyümölcsszerűsége fog segíteni rajtam.

Igen, gyümölcs, vagy néha galamb, ahogy szétválasztja ajkait. Bogár-totemje még most is trikómon van. Ha netalán „bogarat” említenék, biztos erre gondolok. A bogár is segíteni fog nekem — gondoltam. Naponta matematikai bizonyítékokkal halmoztam el. Bizonyítottam, ha találkoztunk, hogy egész nap, minden pillanatban intenzíven csak rá gondolok. A pillanatokat, mint valami pontokat egyenesbe raktam elé és nem hagytam abba, amíg maga is meg nem pillantotta az egyenest: —————.

A velem szembe jövő emberek félve, de mégis kíváncsiskodva lesték, vizsgálták mellemen a nagy ébenfabogarat.

— Sárga ébenfa is van? — kérdezte az egyik.

— Van, de csak egy az egész világon — válaszoltam neki.

Így minden járókelő figyelmeztetett, megerősítette a pontokat, megkettőzte az egyenest: =====.

És Jeremiás, akivel megijedtünk, hogy egyszer majd mi is megöregszünk, ő is segíteni fog nekem — gondoltam, gondoltuk.

Mondom, már régen elhatároztam, ezzel a mondattal fog kezdődni a történet.

A KOCKÁS KAMÁSNIS KISLÁNY A NAPOKBAN SZOMORÚ VOLT ÉS MEG AKART HALNI.

Száraz termést (azt hiszem bakaszivart) dugtam fülem mögé. Nem is emlékeztem, hogy én szedtem, „legeltem”, ahogy ő mondta. Még amikor hó volt (és futottunk, futottunk). Mikulás selyemkendőt lobogtatott. Azt mondta, „olé”. Én voltam a bika. (Abban az időben írtam azt az olés verset, meg a *hűtőszekrényszemfejeset*, amikor Lótéknál voltunk, Lót megmagyarázta, hogy hibáztam, mivel a hűtőszekrénynek nincsen szeme, csak a mosógépnek, elmeséltem neki, hogy Izsák a bűnös, mert ő mondta, hogy *hűtőszekrényszem.*) És ő órák hosszat fényképezett bennünket. „Mintha filmeznék”, ahogy ő mondta. Aztán valami holland levelet mutatott (A holland menyegző fényképeit jóval később mutatta, — már akkor mondtam neki, holland pénzt tesztek nyakláncomra), és elhatároztuk, írunk Lótnak.

Akkor diktáltam neki ezt a mondatot. Egy egérfejű madarat ragszítottunk mellé Izsák zoo-jából. Lót nem tudta, hirtelenében, ki az a *kockás kamásnis kislány*. A mondat és az egérfejű madár tetszett neki.

Valami hangjátékot olvasott, azért volt szomorú. — Tavasszal nem gombolkozik be az ember és többször szomorú — mondta Mikulás, a zongorát pötyögtetve —, és nem egyszer meg is akar halni.

Egyszer az az érdekes vörös fiú (egy kellemes moziateremben láttam utoljára, egy kellemes városban — ha ugyan ő volt az) azt írta neki, „egyszer azt kívántam, bár meghalnál”, azt kívántam, azért könyörögtem, ne bújjon a paplan alá, „hajnalra bukkanj fel”, hogy engedje arcára a napot, mert akkor tudni fogom, hogy nem szomorú és hogy nem akar meghalni, mert én örülök, már csak örülhetek, azért könyörögtem, hogy hajnalban ne bújjon a paplan alá, bukkanjon fel, hogy engedje arcára a napot, mint valami nagy puha bogarat, mert bogár-totemje is nap (hosszú ezüsttű csigolyáim között), és mert már csak örülhettem, ahogy az a vörös fiú (akit egy kellemes moziateremben láttam utoljára — ha ugyan ő volt az) örülhetett, amikor egyszer azt kívánta, *haljon meg*...

Az előbb úgy kellett volna mondanom, hogy az asztalból és a falakból állt a szobája.

A falak festményekkel voltak teleaggatva. Könnyű volt már az első pillantásra megállapítani, hogy egy ember festette mind. Igaz, az elsőt és az utolsót több mint fél évszázad választotta el. A bácsi, ahogy ő mondta, festette mind. Egy keleti miniatúr kivéve, mind gyümölcs-csendélet. Egyformán érett, nagy gyümölcsök. A sötét, már-már fekete tapéta, alig látszott a széles, patinás rámak között. De Mikulás azért még talált egy kis szabad helyet. A villanykapcsoló, a keleti miniatúr és a kéktálás csendélet között és feltűzte Izsák zoo-jának s Vesalius „zongoristájának” első, szürkés levonatát. Több mint valószínű, az is valamelyik kép helye volt már. Egy kampós szeg volt a falba verve.

Mindjárt beleolvadtak a szoba hangulatába.

— A Bácsi. A bácsi mintha meséből lépett volna mellé. Hosszú, hófehér szakállával.

Inkább mesébe kellett volna fognom.

Kedves Józsué, azt hiszem, éppen a bácsi az a pont, a középpont, amin hintám billeg. Meg fogod érteni, kedves Józsué, miért kellemetlen még így is szólnom róla. (Csak azért leszek rövid.)

Mintha egész életén keresztül az ő számára, neki díszítette volna a szobát.

Emlékszem, amikor Tö-Fe virágot küldött neki, még akkor is milyen örömmel vette át, tette neki vázába, magyarázgatta, hogy egészen Franciaországból érkezett a szegfű, milyen sokáig gondozta, cserélgette a vizét.

Mintha valami kis templomot rakott volna neki, hangyaszorgalommal, egész életén keresztül.

Mintha már az első képet is neki festette volna. Mintha már azt is róla mintázta volna. Már az első gyümölcsöt is.

Amikor először láttam őket egymás mellett, visszaugrottam. Valami, embereknél még nem tapasztalt dolgot vettem észre.

A bácsi különlegességében, talán öregségében, aggságában, valami időnkívüliség volt. Jobb találat híján mondhatnám, abban a pillanatban egészen fiatalnak tűnt. Volt rajta valami, ami teljesen önállóan egzisztált, függetlenül az időtől, valami idő nem érintette *maszk*. Egész nap a teraszon ült. Újságlapokkal tömött párnán.

És az ő kis fehér testén, fején, nagy sötét polipszemeiben is volt valami, ami teljesen kívül állt fogalmaimon. Megörültem a két csodálatos, mesebeli törpének. De a következő pillanatban szörnyen megrökönyödtem: semmi különbséget sem láttam köztük. Sok párt láttam már, akikről hihetetlen erővel sugárzott különös vonzásuk, mágneses terük. De náluk ez is valami egészen új, friss volt.

Talán az angyalok között lehet hasonló valami.

Igen, csak az angyalokhoz hasonlíthatom őket.

Ahogy megfogták egymás kezét, valami mindenek feletti kapocs jelent meg szemeim előtt. Drágakövekkel vert kapocs.

Gyorsan körülnéztem, nem vette-e észre valaki más is ezt a szörnyű viszonyt. Szerencsére, az emberek, a barátok nem láttak semmit.

Ahogy beléptek a szobába, mindjárt mintha megbénította volna őket az ablakokkal szemben levő, hatalmas palatető.

A *bácsvival*, mintha számítottak volna rá.

A palatetőn kívül mást nem is lehetett látni az ablakból. Csak a hátsó teraszról lehetett látni a kert egyik sarkát. A kis betonmedencét. Nyaranta ott lubickolt, a nap felé csapkodva. Míg a bácsi a teraszról, újságpapírossal tömött párnájáról nézte. A tető bántó puhasága bélelte az egész szobát.

Tetőn éreztem magam. Állandóan ügyelnem kellett, ki ne essek. A csendéleteken és az ő arcukon is a pala visszfénye uralkodott. Később már nem is lehetett köztük, a gyümölcsök és a *bácsiék* között különbséget tenni.

És felbomlottak a szoba síkjai. Mint valami tükörrendszerben. Nem tudtuk igazából, ki hol van. Ki ki. Már arra is gondoltam, hogy aki egy kicsit tovább él ott a gyümölcsök és a palatető között, a hat fekete bronzleopárd (ezüsttű) alatt: megszeptül, mint valami mesében.

Hosszabb idő után biztosan barna sebeket, foltokat hagyott volna az ember arcán, mint a tenger visszfénye a halászokén. (Nem tudom, mondhatom-e, hogy egy beteg levegőjű szoba volt az? Nem tudom, Józsué.) Arcukból, a csendéletekből valami már-már sértő erotikus vonás ütközött ki.

Parfüm és spermaillat.

Ha festett, mindig a padlásra bújt. Vele. A denevérek közé. Hajnalban lenyírta szakállát, megborotválkozott. Nagy csokorba kötötte sálját.

Mire kész lett a kép, mire lejöttek újból, hosszú ezüstsakála nőtt. De lent is egész nap együtt szorgoskodtak. Naponta kivágták az újságokból az angol nyelvleckéket. Legyet fogtak a békáknak. Egy befőttes üvegben tartották a békákat. Tenyerükön hordozták a verejtékező, kis állatokat, simogatták, csókolgatták őket.

A békához való viszonyulásukban is volt valami, amit a kettőjük közti viszonyról már említettem.

Cérnaszálla kötötték egy üres dióhéjat, rumos krémmel, mazsolával töltötték meg és kiakasztották a madaraknak. Vagy divatlapokat nézegettek egész nap.

Most novellám síkjait is ki kell nyitnom.

Nem tudom a történetek előtt, vagy után írom-e ezeket a sorokat? És még egy maszkot is le kellene vennem.

Szokatlan változásokat vettem észre magamon. Újra festegetek. Az asztalostól új ráamákat rendeltem. (Az utcán láttam barátait. Azt hiszem Mikulásnak, Tő-Fének, Izsáknak hívják őket. Mindig csoportosan mászkálnak. Nem tudni, ki ki.) Még az este vásznat feszítettem.

Veszem az ollóm: csk-csk-csk.

Veszem a borotvám: szszszszszííí.

A fővárosból még írtam neki. Nem tudom miért. Akkor már mindent fordítva kezdtem látni. Betűimet is annyira ehnyújtottam, hogy úgysem olvashatta el senki.

„Kedves,

éppen most vettem meg a kesztyűt. Negyed számmal kisebb. Csak hétésefes volt még ezen kívül. Inkább ezt választottam. Úgyis nyúlni fog negyed számot. A kereskedő is mondta.

És „bezs”!

Az első üzletben csak fehér volt. A többiben meg sárga. Végre eszefelé rábukkantunk egy „bezsre”!

Éjszaka megpróbáltam leírni a novellát, úgy kezdtem, ahogy megígértem:

A kockás kamásnis kislány a napokban szomorú volt és meg akart halni.

Megmutattam Józsuénak. Ő is velem kereste a kesztyűt. Ő az egyik oldalon, én a másikon. Üzletről üzletre. Néha átkiabáltunk:

— Csak „bezs”!

- Csak „bezst”!
 — „Bezst”?
 — „Bezst”!
 — Csak „bezst”!
 — Csak „bezst”!

Boldogok voltunk. (Közben vettünk egy magas nyakú piros pulóvert.) Legalább is én, szörnyen.

Elutazás előtt benéztem az utcádba! Nem is dicsekedtél, hogy kikövezték. Mondtam én mindig, hatalmas, a világ legnagyobb zsákutcája, bulvárja az. Emlékszel, néha meg stanicli-utcának csúfoltam. És te bosszankodtál.

Egyszer beszorult két autóbusz. Egész nap vergődtek. Úgy kellett kiteszkolnunk őket. Kikötő is egyben a te utcád. Biztos még földalattija is van? És a göncölszekér is beszorult. Mondtam én mindig, hogy a te utcád, a világ...

— Miért éppen a bácsit ölted meg — kérdezte Józsué, hirtelen. Zavarba jöttem. De később megnyugtattott.

— Igaz, hogy is vághatnád el egy szép kislány nyakát — mondta.

— Egy angyalét? — kérdeztem újra zavartan.

Csókkollak.”

Kedves Józsué. Több papírom már tényleg nincsen.

Ahogy gondolod.

Fölbillentheted.

Most már nekem is jóval egyszerűbbnek tetszik minden.

Nem bírok kiegyenesedni. Végre én is mondhatom, ha nagy, piros bohóccorral is, *meghajoltam a végtelen előtt*, és akár Balaam, számára közvetítésével, átok helyett én is *áldást mondhatok*.

Tenger.

Már csak egészen homályosan látom az asztalt.

Talán a könnyek?

Vagy az eső.

Ölel: Józsué

MÁSODIK LEVÉL

„A bűnbánás gyötrelmei semmik a bolyongás tudatos örületéhez képest.”

Kierkegaard

Mózes,

meglátogattam Józsuét.

Feltételezem, másnap már tudtad, sőt „nyilvánosságra” is hozhattad: *nem bírtam tovább Józsué nélkül*. Másnap. Első nap, amikor nem jelentem meg asztalunknál, a gályapadon üres volt a helyem, még csak sejtethetél valamit, igaz, már akkor is, mint mindig, fél fejjel előbb, mint a többiek. (Lótékkal magánhasználatra tökéletesített intuíciónrendszerünket az utóbbi időben teljesen magadévá titted. Sőt még egy-két fürge nüansszal tökéletesítetted, tovább is fejlesztetted. Talán csak a színeknél, illatoknál, na és a hangoknál vannak még valami zavarok. De ezek is mellékesek. Mert ettől a, mondjuk, lúdtalptól, azt hiszem, sosem szabadulhatsz. Mert talán éppen ezek a zavarok idézhetik elő azt a fenn említett fürgeséget, amit annak ellenére, hogy, mondom, kacsázó, könnyen motorunkká válhat, könnyen, mivel ezt

magad is jól tudod, mi, Lótékkal kicsit kifáradtunk. Mózes: kicsit kifáradtunk. De mégis nagyon-nagyon bántana, ha egyszer rádöbbenék: neuraszténiád többször mesterségesen fokoztam — úgy jártam el veled, mint egy kislánnyal —, már-már szemtelenül kizsákmányoltam, piszkos, sokszor majdnem büzlő (ahogy fenn neveztem) gályapadunkhoz kötöttem. Gyötörne, ha egyszer rá kellene döbennem — remélem, most még nem ez történt —, én tanítottalak meg a *sors-mímelésre*. Attól függetlenül, hogy a sors-mímelés tudatosítása, az azal való visszaélés persze már közös szabadalmunk.

Igaz, egyelőre még mindig több mint valószínű, mindenben innen vagyunk. És Mózes, most csak motyogok, motyogok. Mózes! De másnap vagy mondjuk ma, harmadnap, már tudtál mindent. Hiszen te visszafelé is olvashatod mítoszaink. Ahogy Joákim mondaná: „te Mózes, te visszafelé is tudod olvasni mítoszaink!”, és halkán, hogy senki se hallja, hozzátenné: „tehát előbb-utóbb megvakulsz.” Tudtad, csak a veled töltött órák — pedig lényegében azok is, fecsegésünk néhai színvonalától függetlenül, csak még jobban felzaklattak, mindjobban kétségbeejtettek — akadályoztak meg abban, hogy már annyiszor újból ne rohanjak az állomásra.

Tudod magad is, nem olyan egyszerű eljutni az állomásig. Most még az a veszély is fennáll, hogy a régi állomásra találsz rohanni.

A múlt héten kísértáltunk Vele a régi állomásra. Jeremiás mindig oda hordta kocsijával a lányokat. Őt is megemléttük az úton. Tudod, ahogy elment, valami hasadás történt nálam, pedig éppen vele sikerült először igazán kvint-körbe zárunk a *Teremtőt*, amikor kint elakadtunk a hóban, s jólesett tolni a kocsit, jólesett elveszni. Tényleg, honnan, miért a hasadás, mikor a fennsíkra is vele jutottunk fel először, lázasan beszélgetve, apró, lilás japán csészékből iszogatva a cukor nélküli teát, Gerry és Mulligant hallgatva? Talán azért, mert Jeremiás sors-mímelés, vagy a sors-mímelés súrolása más, könyörteleőbb, de sportszerűbb, több aranyfedezetű? Nem tudom. Mózes, nem tudom. Bocssáson meg nekem Jeremiás.

Útközben az új épületeket vizsgálva arról meséltem neki, hogy a mi szemünk fele még földszintes vagy egy-két emeletes házakkal tele, hogy a felhőkaristolók még nem tapostak le bennünket, hogy igazán felemelhessenek. Aztán Hlaskót említettem, hogy az épülő új negyedekről, külvárosokról mindig a lengyelek, Hlaskó, meg rövidfilmeik jutnak eszembe. Arról a szekréncypelől két alakról meséltem, akik végül a tengerbe mennek. Ő meg egy hatalmas betoncsövet mutatott. Abban fényképezte le egyszer Lót. Én meg benéztem, hátha még mindig benne van, hátha örökre ottmaradt, mint a fényképen. És ő nevetett. Én meg tovább meséltem a lengyelekről, csak akkor már a Kanális fehér-fekete síkjairól, meg Cibulski szemétdombjáról. Ő meg azt mondta, hogy holnap nazarénus-néninél ebédel. Itthon vannak a fiai Svájból, milyen egészséges, jó kedélyű gyerekek, „egy csöppet sem nyomottak”. Én meg bosszantottam, hogy „kis vallástörténész”, és hogy írja meg városunk templomainak történetét, stb. Nadrágban volt, kis hamupipőkéiben. Akkor barátkoztam először össze kisujjával.

A kisujja...

„Mojszije” (ne haragudj, jobban szeretem szerbül mondani neved), biztos, már azt hiszed, róla készülök írni. Biztos, máris megfejtetted az utolsó „borzalmas napokat”. Nem, Mózes. Vagy talán mégis. Azt mondta: „holnap nem találkozhatunk”. És igaz, honnan is tudhatta volna, hogy én képtelen vagyok egy egész napot nélküle lenni. Egy egész napot nélküle. Nem, Mózes. Talán mégsem csak róla. Kisujjáról...

Habár te tudtad elejétől fogva az egészet, valahonnan Izsák tárlátától. És később egyedül csak te nem csodálkoztál, honnan ez a ragaszkodás. No de hogy hová vezet, azt is csak te sejtetted. Mindezt úgy, hogy mégiscsak detaille-szerepet tanúsítottál az egésznek. Tragikus kis kőnek, fekete márvány kockacukorkának, fekete angyalból pattintott márvány kockacukorkának nevezted őt.

A régi állomás teljesen üres volt. A síneket még nem szedték fel. Egy-két hiányos bordájú vagon vesztegelt. Csend volt, csak a rozsdá hullott. A neoncsöveket leszerelték, csak egy repedtet hagytak kinn a harmadik peronon, és az tényleg néha halvány fényt is kapott a holdtól...

És akkor, nosztalgiam hirtelen felszakadt, mint valami langyos gejzír. Úgy kellett elszaladnunk, nehogy valami történjen velünk. Csak bent a város valamelyik kávéházában mertünk újra megszólalni. Azt mondtam, miért nem hagyták meg legalább a vendéglőt, *régi állomáshoz címzett vendéglőnek* neveznénk, és ahogy te mondanád: „apró komplexusokon botlott nagy utazók üldögnének ott”, mondtam.

Egyszer, amikor Elíhú (,,az ember csak magának árt panaszkodásával” — mondogatta, tudod, mindig) szöktettük Agrámba, Lót hirtelen megállt, megkérdezte asztmásan kapkodva levegőjét, nem érezük-e, hogy valami fog, húz bennünket? „Vagy talán a szél?”, tanakodtunk.

Otthon, kis szobámban Vesalius „zongoristájának” még nyomdafestékes nagy kliséje alatt ültem. Nem is ültem, az ágyra szédültem egy pillanatra.

Emlékszel (két napja, hogy itt vagyok, de máris milyen jólesik azt mondanom: emlékszel, emlékszel, emlékszel — igen, ha valami majd egyszer meggyógyíthat, az biztos ez lesz, hogy ezután már mindig mondhatom: emlékszel, emlékszel, emlékszel), valami kis képeskönyvből nagyítottuk fel Vesalius barátunkat. Elizeus, vagy Ishár szerezte a könyvet. Mózes, én szerettem, tudod, mennyire szerettem, és ezért sokszor marakodtam is veled, Elizeust és Ishárt. Mózes, én sajnálom Elizeust és Ishárt. Izsák fekete utazótáskája mindig tele volt nagy, nyomdafestékes klisékkel. Azokkal mászkált körbe-körbe a városban. (Néha ugrattuk: talán még halott csecsemő is lehet abban a táskában.) Szerettük a kliséket. Szobáink falai tele voltak ilyen fordított figurákkal. De mégis Vesalius „zongoristáját”, háta mögött azzal a két csenevész fával, szerettük legjobban.

Nagyon fáradt voltam. Már-már beteg. Jól tudtam előre, ezen az éjszakán sem fogok aludni. Pirulám meg már mind felettem. Dávid meg nem „ád”. Nekik is kell. Kell nekik is nagyon, tudod, Mózes, nem „ád”.

Amikor valahogy, valamiről Jákob jutott az eszembe. Jákob! Jákob lajtorjáját dugta be valaki szűk, volt fürdőszobaablakomon. És egy kis angyal ereszkedett le hozzám. Egy kis angyal, kezében palacsintasütővel.

Megértettem. Megértettem, Józsuéhez kell utaznom. Azonnal. Megértettem, tovább nem halogathatom.

Józsué mesélte el Jákob esetét.

Hajnalba mászott haza. Már mindenki elment hazulról. Bebújt az ágyba. De alighogy elaludt, valaki szörnyen dörömbölni kezdett az ajtón. Jákob fejére húzta a paplant, és elhatározta, semmi esetre sem fog kimenni. Úgy látszott, egyáltalán nem szádékoznak abbagyni. Végül mégis kénytelen volt felkelni, és úgy vakarózva, alsónadrágban, kitámolygott. Az ajtó előtt nem volt senki. De alighogy újból betakarózott, újból döngetni kezdték az ajtót. Elhatározta megint, most már tényleg semmiképpen sem fog felkelni. Hosszan, órákon át kitaratóan verték. Azt hitte, rádől a ház. Kiment, most sem volt senki a kapuban. Le se feküdt, az ágy szélére ült. Amikor újból kirohant, egy kis szőke, tojásfejű, szeplős gyermek állt előtte, félszegen mosolyogva, minden bizonnyal nagyon örült, hogy végre sikerült valakit kicsalni. Jákob megdörzsölte a szemét. Nem értette az egész ügyet.

„Jákob bácsi, adja ide a *palacsintasütőt*”, mondta a kisfiú.

Jákob most meg fülét piszkálta meg.

„Jákob bácsi, legyen szíves, adja ide a *palacsintasütőt*”, ismételte a kis öreg.

Jákob hirtelen teljes erejéből faron billentette, és beszaladt, ágyba bújt. De nem bírt elaludni, akármilyen fáradt is volt. Jól emlékezett, talán életében még sosem evett palacsintát. Palacsintasütőt meg még nem is látott. *Palacsintasütő*, teljesen feldúlta, megzavarta ez a szó. Félni kezdett, talán az idegeivel van baj. Talán a kisfiú nem is létezik.

Másnap, amikor Józsuének mesélte, már maga is észrevette, hogy a kicsi szavaiban valami csodálatos küldetésű *haiku* rejlik:

adja ide a palacsintasütőt.

Hajnalba, ahogy a vonatban felébredtem, az utasok már mind az ablakban csüngtek, meglepődve vagy szájtátva bámulták a hirtelen eléjük táruló, perzselő-kék tengert. Gyorsan behunytam a szemem, és sokáig azon tanakodtam, az első állomáson visszafordulok, és ha ezután jövök, gyalog közelítem meg, egyedül.

Igen, Mózes, meglátogattam Józsué.

Csodálkozol, miért ez a levél, hiszen akármilyen körülmények között léptem is meg, egy-két nap múlva úgymint munkahelyemen kell lennem. Kollégáim, meg Máté, Eleázár máris zúgolódhatnak. És különben is a kéziratoknak egy része fiókomba van zárva. Igaz, ezt te is jól tudod, nem nagy kár lenne, ha örökre ott is maradnának. Egyedül talán Ezekiasét sajnálnám. *Az esszé a lepkefogó gyerekről.*

Én is nemegyszer megfigyeltem a kisgyerekeket, milyen könnyörtenül, egyben milyen ártatlanul vetik magukat a pillangóra. *Körülötük olyankor erősebb a fény.*

Mózes, nem könnyű megfogni egy pillangót. Ma egész nap egy kis okkert üldöztem a sziget nagy, kerek kőosztala körül.

Mózes, mikor próbáltál utoljára lepkét fogni!?

Az orvos sokáig faggatott, hogyan is történt az a kis lepkefogós bemutató gyerekkoromban. Részletesen akarta az egészet.

Apám nem adott pénzt lepkefogóra. A többi szereplők közösen vásárolták a kész lepkefogó hálót. Nekem egyik hivatalnokkal valami rozsdás drótból, seprűnyélből meg rongyos halászhalóból csináltatott. Igaz, ez még nem is lett volna baj. Hiszen az emelvényről nem is igen látszott. Mindegyik lepkefogó fiú előtt egy lepkelányka ment körbe énekelve. Nekünk finoman fejük fölé kellett tartanunk a hálót, és akkor történt az az orvosom számára annyira lényeges dolog. A rozsdás drót beleakadt a lányka hajába, és sehogyan sem tudtam leemelni fejéről a hálót. Végül persze le kellett mennünk a színpadról.

De mondom, figyeld meg, a gyerekek csodálatosan tudják a módját.

Ezt már mosolyogva mondom: így lesz a csecsemő oroszlánná.

Mózes, félek. Egész idő alatt, míg okker pillangóm kergettem az asztal körül, valami nagy nehéz malomkő körül, az egyik bokorból valami vászonzsákba varrt, ferde orrú alak lesett, idiotikusan mosolyogva, térdén egy összevissza repedezett palatáblát tartva, minden bizonnyal pillangókat rajzolgatva hosszú, tühegyes palavesszőjével, valahogy így: V V V.

Persze, végső esetben fel is törhetnétek fiókom. Csak nehogy elemelje valaki közületek a flamaszterom. Ne firkáljatok vele. Tudod, mennyire nem szeretem, ha bántják.

Mózes, tulajdonképpen azért írok ilyen gyorsan, mert valahogy nagyon hasonlít nekem ez a sziget Mann Davosára. Ha nem hangzana kicsit erőltetetten, nyugodtan nevezhetnénk *varázsszigetnek* is.

Előbb Júdának, aztán Rúthnak, majd Asának készültem írni.

És kicsit meggörnyedtem kínomban, amikor rádöbbsentem, nem is tudok már kinek írni. Tudod, sem Esrómnak, sem Eliákimnak nem írhatok.

Talán még csak neked, Mózes. Amikor felírtam így egyszerűen: *Mózes*, már sejtettem, sietek téged is megbántani, hogy a kör tényleg bezárulhasson. Most már nem visszakozhatom. Tehát ugrok.

Talán még csak neked, de nem mintha te is megláthatnád a hold sötét oldalát. Nem.

Mondom, inkább elszomorodtam így, egy pillanatra távolról nézve, vizsgálgatva életed, hátam a tengernek támasztva, mint valami hatalmas kék díványnak, elszomorodtam, hogy lassan már téged is csak az abszolút életforma érdekelhet. És mind csak az az egy-két apró komplexusból enye neuraszténiává nőtt nyugtalanság, visszketegség miatt.

Mózes, nem láttam Józsuet.

Józsueának sem írhatok.

Nem írhatok Jonathánnak, Absolonnak és Johannának, Jezreélnak sem.

A kis hajón, ami behozott bennünket a szigetre, majdnem rosszul lettem.

Délelőtt esett az eső. Dél körül, amikor indult a hajó, hirtelen kisütött a nap.

Már a mólón kellemetlenül éreztem magam. A nap egy kicsit erősebben sütött, mint eső után gondolná az ember.

Szerettem volna gyorsan levetni öltönyöm. Éjszaka indultam, és nem is tudom, miért, sötétszürke ruhámban találtam eljönni. Orvosom nem egyezik velem, őt csak a lepkék érdeklik, csak a lepkék, de én tudom, az öltöny... Szerettem volna gyorsan összedarabolni. Nagy utazótáskám is terhemre volt. Most is belepakoltam minden vackot. Egy rakás klisé, két feszületet, Bőregér francia mókusát, manikűr harapófogóját, egy nagy rakás zsebkendőt, alsónadrágot, egy köteg meghívót Izsák tárlatáról. Gyorsan beleengedtem a vízbe. Mint valami nehéz kő, süllyedt alá. Talán csak az alsónadrágomat sajnáltam. Igaz, az orvos is mondta, most már késő ennyire gondozni teknősbéka-vezetékem.

Két fehér ruhás asszony jött elébem.

„Emlékeznék?!”, fordultam illedelmesen hozzájuk, „asszonyom, tesszik emlékezni!”, fordultam a fiatalabbikhoz, „éppen ilyen út volt az is, két oldalt hársal!”

„Asszonyom, hárs! Hallja? Hárs!

Törhetnék egy ágat?”

Elmosolyodtam, a sétány kereszteződésénél egy táblát vettem észre:

FÁKAT TÉPNI SZIGORÚAN TILOS

Mind hangosabban nevettem. Körém sereglettek a sziget lakói. Követtek a hársak alá.

Mind hangosabban nevettem.

Talán még Józsué is hallott.

Ölel: Ábrahám

POST SCRIPTUM

Mózes, nem látni a tengert.

Csak szuszog.

Néha felhúszom magam a rácsokra, de akkor is csak a fehér, poros sziklákat látom.

Néha benézek az ágy alá.

Egy malomkő van még ezenkívül cellámban. Sohasem tudtam, hol készítik a malomkövet.

Száraz hársfavirág van rajta. Olyan, mint egy lepke. Napokig üldöztem. Aztán sírtam. És most mintha friss lenne virágom.

A nehéz kalapácsok zuhogását figyelem. Nemsokára biztos én is mehetek munkára.

Ja. Azért írom ezt a *post scriptumot*, mert elhagytam egy mondatot mottómban. Egész idő alatt azon tanakodtam, hozzáírom-e. Nem írtam hozzá, de most mégis lejegyzem neked. Éppen a te kis rózsaszínű könyvedben olvastam utoljára. A könyv, azt hiszem, ott is maradt az asztalomon. Ha netalán szükséged lesz rá, menj el a házínémhez. Különben is jó lenne, ha magadhoz vennéd Vesaliust meg a feszületet Meg Celine papagájos fényképét is.

Az én kis rózsaszínű könyvem Agrámban maradt.

Borzalmas tél volt. Az egyik ismerősöm megkért, hogy nálam aludhasson. Mondtam neki, minden további nélkül, csak én nem fűtök, és az ágyam sem valami kényelmes, tiszta.

Bokáig érő fehér köpenyben járt. Ahogy levetette köpenyét és nadrágját, csak egy egészen kicsi klott fürdőnadrág maradt rajta. Didergett. Egyáltalán nem is bírt elaludni. Könyvesládámból kikereszte azt a kis rózsaszínű könyvet, s reggel kölcsönkérte.

Két nap múlva váratlanul, akkor is, a tenger felé kellett hátrálnom.

Íme a mondat:

„*Am az a büntetés is valami esztétikum.*”

Már régóta szerettem volna megkérdezni, mit jelentsenek Lót utolsó leveleinek utolsó mondatai. Igaz, nagyon régi dolog már, még az események előtti, de akkor sem értettem: „Írjál, Izsák. Ábrahámmal biztos valami baj van, csak nem merre elmesélni. Szeressétek egymást.”

Izsákékkal akkor Lótéknál egész nap Európa térképét tanulmányoztuk, minden pillanatban felkapva fejünket, a térképpel a teraszra szaladva. Még nem mertük elhinni, hogy az ablak alatt az a kék, az a tenger.

Ha definiálni próbáltuk magunkat, a tenger volt mindig egyik központi kategóriánk.

„De”, mondta Lót, „akár József strucca, sivatagszomjasan futottunk vályúnak.”

„Pedig, az nem jó”, mondta Izsák, „könnyen gyomorfekélyt kaphat az ember.”

„*Sella*”, mondta csodálatosan Lót felesége, „*A sivatag egyre nő. Jaj*” „Jaj”, mondtuk mindannyian vele, „*annak, ki sivatagokat rejteget. Sella*” „Sella”, mondtuk mindannyian vele.

Á.

H A R M A D I K L E V É L

„Egyedül, mert ilyen a győzelem.”

Mihalic

Kedves Ábrahám,

biztos megbocsátasz, hogy ilyen sokára válaszolok. Tudod, míg leveled hazaért, aztán míg valamelyik barátunk vagy talán éppen Asa újra címezte és utánam küldte vissza ide a szigetre...

Érdekes olvasni. Mintha onnan hazulról írták volna.

Azután meg ingadoztam is. Úgy gondoltam, még korai lenne válaszolni.

Még nagy és forró a hirtelen magadra maradás élménye. Kár lenne ezt a szép, számunkra szokatlan szigetet megzavarni.

És láttalak is egyszer, éppen, amikor azt az okker lepkét üldözted a kerek kőasztal körül. Láttalak. És biztos te is láthattad, tudhattad, hogy a bokor alól leső, vászonzsákba varrt, palatáblás alak: Józsué.

Józsuénk. Érdekes, ennyire nem ismerjük egymást.

Kedves Ábrahám, különös leveled.

Lukács festményeit, grandiózus „történelmi ütközeteit” juttatta eszembe.

Nem tudom, meséltem-e már Lukácsról, Jákob barátjáról.

Egyedül él omladozó házikójában. Valahogy Cosimához hasonlóan. Senkit sem enged magához. Kecsketejjel táplálkozik. Hatalmas elhanyagolt kertje van. A fákon rohadnak a gyümölcsök.

Egész nap fest.

Ideges, borzasztóan energikus gesztusai vannak, mint valami hadvezérnek.

Nagy, gyűrött, sárga csomagolópapirosokon dolgozik.

Jákob mondja, szemétdombokról szedi őket.

Egyetlen motívum érdekli csak. Egész életében azzal viaskodik.

Egy nagy történelmi ütközetet készül megörökíteni.

Szobáiban már mázsaszámra áll a papiros. De mindegyikre, Jákob egyszer leellenőrizte, csak Jákobot engedi néha közel, csak a csatatermek választott völgykatlant körülvevő hegyek sötét fenyveseit maszatolta, kaparta fel. Az ütközet helye mindegyiken üres, valami piszkos felület.

Ne haragudj, kedves Ábrahám, de nekem mindig is Lukácsra hasonlítottál egy kicsit. Talán mert Lukácsnak is minden egyes papírja fölött látomásai voltak. „Ott! Ott a!”, kiabálja egész nap az üres szobákban.

No de hagyjuk.

Ütközben meglátogattam Lótékát Lassan már szép kis fészük lesz: terasszal a tengerre.

És a munkahelye is csodálatos. Itt küldök neked egy kis színes filmkockát. Lót a gyerekekkel. Egy padon a tenger előtt. Sokkal érdekesebb így, mintha kidolgoznánk.

Mesélte vadmacskásdid. Hogy elsírtad magad, amikor az a kis japán lányka megment a fasiszta muzsikussal.

Előző nap sürgönyöztél Ognak, hogy felakasztod magad, ha nem küld egy kicsit komolyabb összeget.

Az utolsó pillanatban szaladtál fel a bárból.

„Miért rezegnek így az ujjaid”, kérdezte a kis japán.

„A tőke megtörte testem”, próbáltad nevetve lefordítani neki.

És a kocsijuk orrára ugrottál. Öklöddel verni kezdted az üveget. A lány meg belülről. Az öreg gázt adott, szédületes gyorsasággal forgott egész hajnalig. Az utcamosók fecskendöztek le a kocsiról. Már megtelt a tér.

Ábrahám, ha valakiről szólni, beszélgetnünk kellene, az, tudod, Ursula.

Mindig tudtam, két, nem is kettő, három, négy szék közé fogsz ülni. El kellett volna utaznod hozzá.

Főnt az erdőkben találtak rá. A fenyőtűkkel terített földön feküdt. Megegyeztetek, hogy a sziget kis, elhagyott templomában fogtok es-
küdni. Két nagy bőrruhás sofőr lesz csak jelen.

Most hallottam, állást is talált már neked. Földrajzot és testnevelést taníhattál volna az egyik faluban.

Kedves Ábrahám, a fenyőtűk lassan kiegyenesednek talpad alatt.

A tobozok fejedén kopognak.

Látalak, amikor a malomköre borultál.

A napokban azon kaptam magam, hogy a víznek hátat fordítva olvasok.

Ugyanaznap este éjfél körül öt halász érkezett a szigetre, köztük egy nő is, s gyönyörű vörös rákokat mutattak.

Velük mentem.

Egy szót se hallattunk egész éjszaka. Az árbóchoz lapulva, dideregve lestem, hogyan szedik a fekete vízből a csillogó ezüst halakat. Egyik hozzámütődött. Megrezzentem. Hajnalodott.

Közéjük fogadtak.

Az a nő: szép.

Tegnap egy százéves polipot szúrtunk szigonyra. Hatalmas volt. Megettük salátaként.

Ölel (pikkelyes karjaival):

Mózes

P. S.

Lealacsonyító önmagammal foglalkozni.

Indulóban vagyok a parton. A víz nagykorúsodott.

M.

NEGYEDIK LEVÉL

„P. a vendéglőben ebédelt, amikor hozzálépett a főpincér, s kegyetlenül végigmérte. „Az, ami az ön tányérján van, nem található az étlapon”, mondta alacsony, titokzatos hangon”.

Michaux

Lót!

Meglátogattak a gyerekek. Ábrahám, Mózes, Józsué.

Jó volt újból a gyerekekkel lenni.

De Lót, valami történetet velük. Lót! valami borzalmas dolog történetet velük.

Teljesen üresek, hidegek a szemek.

És látomásaik vannak.

Apró gyermekkori élményeiket mesélgetik. Magyarázzák, *egy-egy pillanatra erősebb volt körülöttük a fény.*

Azután meg ezzel a kerek kőasztallal kergültek meg.

És sírnak!

Mint valami szent tehének, andalogtak szanaszét, körbe-körbe a szigeten. Sosem tudtam összeszedni őket. Pedig éjszakára senkinek sem szabad a szigeten maradni. Nincsen rendőrség. Tudod, hogy ne romboljuk le a külföldi turisták paradicsom-illúzióját.

Így van ez, öreg Lót.

A gyerekek mintha összeroppantak volna.

Végül sikerült rábeszelnem az igazgatót, hogy itt aludhassanak a zenészekkel. A padlón, a hangszerek között.

Mózes kint aludt az egyik régi zongorában. Összehasogatták hátát a húrok.

Nem tudom, meséltem-e már, hogy itt minden két-három évben új zongorát kell vásárolniok. A sós levegő tönkreteszi a hangszereket. Új zongoránk van. De ezt is havonta hangoltatnunk kell.

Bemutattam őket sorban az igazgatónak.

Józsué minden bevezető nélkül Böhme-idézetet szegezett neki:

„A csillagok erői a természet. — Minden ebben a világban a csillagokból ered. Ezt bebizonyítom neked, ha csak nem vagy fatuskó, s van egy kis eszed.”

Szerdán szabad napom lesz. Több mint valószínű, átugrok hozzád.
Őszre Németországba megyek. Kétéves szerződésem van.
Tennünk kellene valamit a gyerekekért.
Sajnálom Mózeset, Ábrahámot és nagyon-nagyon sajnálom Józsuét.

Csókol: Sol

TÚL A FELHŐKÖN

Varga Zoltán

Napok óta voltunk már úton. Már messze a felhők fölött jártunk, amikor a csoport nem volt hajlandó tovább követni a csúcs felé. Pedig ragyogó tiszta idő volt, szél is alig fújt, s a tarajos, vakító hólepelbe burkolt, de helyenként csupasz, rideg sziklákat nyújtóztató csúcs, már nem is túl magasan fölöttünk, tisztán, élesen rajzolódott a szinte sötétkék ég háttérére. Tagjaimban még erőt éreztem, de a többiek szédülésre, fülzúgásra panaszkodtak. Kimerülten nyújtóztak el a behavazott sziklákon. Amitől tartottam, bekövetkezett: már korábban is mind több elégedetlen hangot hallottam, s most egyszerre végleg megmakacsolták magukat. Hiába beszéltem; egyre azt követelték, forduljunk vissza. Olyasmit is mondtak, hogy a csúcs megmászhatatlan. Különösen Vörös hajtogatta ezt, ő bujtogatta a többit. Lehet, ha ő nincs velünk... Már mikor a csoportot szerveztem, gondoltam, ki kellene hagynom, de aztán mégis bevettem. Úgy gondoltam, erőteljes, kitartó, tapasztalt hegymászó, sok hasznát vehetjük... Ma már tudom, ez hiba volt; nélküle minden rendben ment volna. Es nem lett volna szabad megfélekednem egykori viszályunkról, bármilyen régen volt is. Ő nem felejtette el. Mintha mindjárt kezdetben bizonyos gyönyörűséget talált volna az ellenkezésben. Mintha állandóan valami diadalmas mosoly bujkált volna a szája szögletében. Mintha csak ezt mondta volna: „Én előre tudtam, hogy így lesz, csak nem akartam a kedvedet szegni”. Leplezetlenül élvezte kudarcomat.

— Hát most torpanjunk meg? — érveltem kétségbeesetten. Izgalomban hevesen hadonásztam, hangom rekedtté vált, torkomból sípolva tört elő a ritka, utolsó atomnyi oxigéntől is megfosztott levegő. — Azért jöttünk fel ideáig, hogy néhány száz méterre a cél előtt visszaforduljunk?

Vörös ásitott; mintha szándékosan még túlozta volna is bágyadságát:

— Vannak elérhetetlen célok is. — Valamennyiük nevében ő beszélt, mintha valami most kirobbant, titokban szőtt összeesküvés vezére lenne.

— Különösen, ha annak hisszük őket — feleltem keskenyre feszülő szájjal, idegesen megránduló arccal.

Vörös annál nyugodtabb volt: — Vannak dolgok, amelyeket jobb előre elhinni, mint meggyőződni róluk.

— És a kudarc tudata, amiről különben meg sem győződünk még? Az előre belenyugvás? Az önkéntes megadás szégyene?

— Mindnyájunkat egyformán sújt... Viszont csak egymás tanúi vagyunk, senki sem lát bennünket. Ha akarjuk, odalenn azt is mondhatjuk, hogy fent voltunk. Ez esetben csakis magunk előtt kell szégyenkeznünk.

— És neked az persze semmit sem számít?

— Kevesebbet, mint az életem. Vagy akár a többiek élete. Még a tied is, ha úgy tetszik.

— Velem ne törődj. És a többiek nevében se beszélj! Nem tudok arról, hogy felkértek volna erre! — Bár tudtam már, hogy hiába, még mindig nem egészen kihunyó reménnyel a másik háromra néztem. Fáradtnak látszottak: elnehezült szemhéjjal pislogtak rám, szemük fehérijét halványpiros vérerek hálózata márványozta be; Sápadt előregörnyedve, térdére könyökölve egy sziklán ült, Szeplős és Piszte a földön nyúlt el. Csak Vörös állt: csípőjével jégcsákányára támaszkodott, magabiztosan hintáztatta magát. Néhány másodpercig hallgattak. Aztán Sápadt szólalt meg. Kissé mentegetőzve beszélt:

— Nem kértük fel, de igazat kell neki adnunk... És semmi okunk a szégyenkezésre. Mindent megtettünk... Küzdöttünk, amíg lehetséges volt.

— Az is szégyen, ha csak azt tesszük, ami „lehetséges”. — Tudtam, hogy nincs igazam, de azért csak beszéltem. A düh, a dacos kétségbeesés ösztökélt.

Most újra Vörös válaszolt: — Nem nagyobb, mint ostobaságot elkövetni.

Arcom lángra lobbant: — Gyávák vagytok! Pipogya fráterek!

— Mondj akármit, úgymint visszamegyünk.

Vörös vérlázító nyugalmát gyűlölete fűtötte: láthatólag a végsőkig ki akarta élvezni diadalát. Vicsorgón, sakálszerűen mosolygott, sárgás fogai húsbomba vágtak: nyersen, cinikusan villantak felém, szinte kirepültek szájából s a torkomnak ugrottak. Ekkor világosodott meg bennem, hogy ő semmit sem felejtett el. Ma már tudom, hiba volt bevenni a csoportba; nélküle minden rendben lett volna.

— Hát jó — mondtam lassan. — Senkit sem kényszeríthetek. Aki mégis velem tartana, jelentkezzen.

Senki sem szólt. Senki sem mozdult.

— Tehát senki?

Sápadt mintha alig észrevehetően megrezdült volna; mindig benne éreztem a legtöbb lelkesedést, úgyhogy pár pillanatig remélni kezdtem. De aztán, mikor Vörös ránézett, lehajtotta fejét.

— Akkor hát egyedül megyek.

Kis ideig még ezután sem szólt senki. Vörös szándékoltan félrenézett, látszólag onttan a lába elé bámult, a vékony, keményre fagyott hóréteg alól mindenütt kilátszó csupasz kődarabokat szemlélte. De a másik három szemét továbbra is rám függesztette. Döbbenet néztek

rám, de egy kicsit — nyilván önmaguknak sem vallva be — még talán csodáltak is. Ha nincs ott Vörös, valamit talán még építhetek is erre a csodálatra. De így... Aztán Sápadt szólalt meg végre:

— Képtelenség... Azt nem teheted meg.

— Majd látni fogjátok, hogy nem képtelenség.

— Jobb, ha nem győződünk meg az ellenkezőjéről. — Kissé úgy mondta ezt, mintha Vörös beszédmódját utánozná; láthatólag a hatása alatt volt. De ennek ellenére őszintén ijedtnek tűnt. Aztán egyszerre hangot váltott. Beszéde kérlelő színezetet öltött: — Miért vagy ilyen konok? ... Tudhatod jól, hogy egyedül nem vállalkozhatsz erre...

— Márpedig én vállalkozom.

— A biztos halálba mész.

— Jogom van választani élet és halál között. És jogom van oda is eljutni, ahová ti nem követhettek.

— De mi ezt mégsem engedhetjük meg. Felelősek vagyunk érted. — Mintegy támogatást keresve társaira nézett. Szeplős és Piske bólogatott; lehet, hogy túl fáradtak voltak a beszédhez. De Vörös továbbra is más irányba nézett.

— Nem akadályozhatjátok meg, hogy tovább menjek.

— Ha kell, erőszakkal is levonszolhatunk.

— Legfeljebb holtan, de az sem valószínű. Különben legalább egyet közületek magammal rántok valami szakadékba.

— Ember, legyen eszed!

Vörös váratlanul fordult meg és ütötte fel a fejét. Hangja egyszerre türelmetlen és ingerült lett:

— Hagyd! Mit nyavalyogsz vele? Ha megőrült, menjen.

— Ha újtára engedjük, halálra ítéljük — mondta Sápadt.

— Ő maga ítéli el magát. — Vörös hangja pattogó volt, ellentmondást nem tűrő, mint azé, aki tudatában van, hogy valami megdönthetetlen igazságot mond. Ennek ellenére mégsem bizonyos, hogy már ekkor a vesztemet akarta. Meglehet, csak azért mondta ezt, hogy ezzel is más elhatározásra bírjon.

Lehajoltam, s a hátizsákomért nyúltam: — Hát akkor a viszontlátásra...

— Lenn a völgyben — toldotta meg Vörös.

Egy pillanatra meghökkenedtem. — Hogyhogy, lenn a völgyben? — kérdeztem hirtelen. Erre semmiképp nem számítottam.

— Nagyon tévedsz, ha azt hiszed, hogy itt megvárunk. Mi most azonnal útnak indulunk lefelé.

— Rendben van. Így is lehet.

— Hát egészen megkergültél?

— Lehet, hogy igen... Különben pedig, most én mondom: mondj akármit, úgyszólván felmegyek.

Megfordultam, és elindultam. Már inkább csak a dac hajtott előre. Még mindig hittem ugyan, hogy képes leszek feljutni a csúcsra, de valahol mélyen mégis úgy éreztem, örületségre vállalkozom, s az egyedüli értelmes dolog az lenne, ha a többieket követve visszafordulnék, de Vörös arca ottragadt a tekintetemben, s elképzelttem, miként áradna szét képén vereségem beismerésekor a diadalmosoly. Nem, ezt soha. Néhány lépés után hátrafordulva még egy pillantást vetettem társaim

arcára: talán az elmeógyógyintézetek újonnan felvett ápoltságainak hozzá tartozói nézhetnek így szeretett rokonukra, ha becsukódik mögötte a cella ajtaja. De ugyanakkor valami sértettség is kihajolt a tekintetükből: szemrehányás, vád, tiltakozás az arcátlanság ellen, hogy olyasmire merek vállalkozni, ami meghaladja képességeiket. És ez a nézés megacélozott, még inkább izzásba hozta elszántságomat.

Első lépéseimet még ez a lobogóra szított dac irányította, de mikor társaim végleg eltűntek mögülem s egyedül maradtam a jeges-havas, egethasító sziklák között, lassan mindjobban bekerített a félelem. Teljes magány vett körül, sehol egyetlen élőlény, sehol egy hang, még madárkiáltás sem; csak saját nyögésemet, zihálásomat hallottam: miközben utolsó erőtartalékomat is bevetve, minden egyes izmomot patanáig feszítve, egyik szikláról a másikra kapaszkodtam, halk biztató szavakat mormolva igyekeztem összefogni maradék bátorságomat és akaraterőmet. De már nem bíztam vállalkozásom sikerében, s egyre inkább csak a pillanatot vártam, amikor erőm végleg elapad, elfuladva kidőlök, vagy pedig egyensúlyomat veszítve a mélységbe zuhanok. Némely pillanatban már szinte kíváncsi voltam, milyen is lesz ez az elkerülhetetlennek vélt esemény, valósággal már siettettem volna, de aztán mégsem következett be. Tüdőm önmagát multa felül, minden milligrammnyi levegőből képes volt oxigént kisajtolni, emberfeletti teljesítményre sarkantyúzott szívem mindig friss vérrel teltette izmaimat. Már egészen közel jártam a csúcshoz, mikor újra reménykedni kezdtem. Csak ekkor fogott el ismét igazán a lelkesedés. Mégis megmutatom, tört fel belőlem sípolva, azért is nekem lesz igazam. Előre elképzeltem társaim arcát, ha újra elébük kerülök. Különösen Vörös arca bomlott ki előttem elevenen.

Magán a csúcson mindössze két-három percig tartózkodtam. A kilátás nem olyan volt, mint képzeltem: a völgyekben ködök pihentek, sok mindent elfedtek szemem elől. Csak néhány felvételt készítettem, hogy igazolhassam, valóban fent jártam. Aztán visszaindultam. Ahol lehetett, jégcsákányomra ülve csúsztam lefelé.

Csak később jutott eszembe, hogy társaim esetleg valóban nem vártak meg, s talán már rég nélkülem lefelé indultak. Ez kissé megremített: a végtelen, csupasz körengetően, majd a sűrű fenyveseken át botorkálni egyedül az első emberlakta területig, riasztólag hatott rám. Annál nagyobb volt örömöm, amikor négy parányi hangyának tetszőn mégis megpillantottam őket. Egy kis köves fennsíkön ütöttek sátrát. Alig félszáz méternyire a helytől, ahol hagyta őket.

Tőlem telhetően sietve igyekeztem feljűk. Majdnem könnyű szökött a szemembe a hálától, hogy mégis megvártak. Sőt, kicsit úgy éreztem, az előbb igazágtalan voltam velük szemben: olyasmért hibáztattam őket, amiről nem tehetnek. Nem hibásak, amiért gyengébbek nálam s képtelenek arra, amit csak én tudok véghezvinni. De közben azért a diadalérzet is ott feszült bennem. Azt vártam, lelkesen éljenezni fognak.

Felálltak, és elém jöttek. Csodálkoztak, de nem mutattak különösebb örömet. Előbbi ellenséges tekintetükből még mindig ott vibrált szemükben egy kevés. Különösen Vörös ellenszenve volt még most is

jól tapintható. Talán csak Sápadt mosolyodott el kissé. De ő sem egészen.

— Na látjátok, nem haltam meg — mondtam vidáman, diadalmasan, levegőért kapkodva.

— Látjuk — szolt Vörös szárazon. A másik három semmit sem mondott. A földet nézték. Közönyük újra ingerültséget mozdított meg bennem.

— Na és mit szóltok hozzá? — kérdeztem kihívóan.

Újra csak Vörös beszélt: — Semmit. Szerencséd volt.

— Az irigység, ha el akarja kerülni a kijáró elismerés megadását, rendszerint a szerencséről kezd beszélni.

— Hogy kijár-e neked az elismerés, azt nem te döntöd el — vágott vissza Vörös. Szeplos és Piszé némán bólintott. Általában nemigen beszéltek, csak bólogattak. Sápadt zsebre dugott kézzel állt, a földet nézte.

— De igenis én döntöm el! — kiáltottam. Hirtelen fejembe tódult a vér. — Már el is döntöttem!

— Ne hetvenkedj! Inkább köszönd meg Sápadtnak, hogy megvartunk. Ha ő nem kér rá bennünket, már rég lementünk volna.

— Nem kértem, hogy várjatok meg! És csak azért beszéltek így, mert fölétek kerekedtem! — Agyam egészen elborult. Talán túlságosan fáradt voltam.

Vörös fenyegetően előrelépett: — Nincs jogod ilyen hangon beszélni velünk!

— De van! Mert nekem lett igazam!

Most egyikük sem szolt. Csak a szemükbe ült ki a gyűlölet. Egyszerre megéreztem gyűlöletük forrását: ennyire csak azt lehet gyűlölni, akinek igaza van. De mindez még dacosabbá tett.

— Vagy talán kételkedtek abban, hogy igazam van. Tagadjátok, hogy olyasmit tettem, amire ti nem vagytok képesek?

— Hallgass — szolt Vörös. Hangja félelmetesen halk volt. Keze öklöbe szorult.

Valamennyien kissé előbbre léptek. Csak Sápadt maradt le alig észrevehetően. Félkörben vettek körül. Némán, fenyegetően tekintettek rám. Vörös arcbőre vörösebb volt, mint bármikor, de a többiek arca is lángolt.

Egyszerre rémület fogott el. És kezdtem úgy érezni, nincs is igazam. Nincs igazam, mert ők többen vannak. Külön-külön mind kevesebbek nálam, de együtt... Mert az igazság az erővel azonos...

Aztán Vörös egyszerre szélesen elmosolyodott. Mintha hirtelen világosság gyúlt volna agyában. — Egyáltalán nem vagyunk bizonyosak abban, hogy igazad van — szolt nyugodtan.

— Szeretném tudni, miért?

— Hátha fenn sem voltál? Hátha csak egy sziklahasadékban kuporgtál mostanáig?

— Ha majd előhívom a felvételeimet, magatok is láthatjátok.

— Add csak ide a fényképezőgépedet.

Bensőm hirtelen megrándult. Egyetlen pillanat alatt tisztába jöttem Vörös szándékával. Egy lépést tettem hátrafelé.

— Nem adom!

— Azt mondtam, add ide! — Újabb lépést tettek felém. A többiek most is némák voltak, arcuk mozdulatlan, csak Sápadt szájszöglete rándult meg alig észrevehetően. Píse kissé felemelte jégcsákányát.

Hirtelen hátraugrottam, aztán megfordultam, és futásnak eredtem. Pár lépés után, mivel nem hallottam, hogy üldöznének, hátrapillantottam. Előbbi helyükön álltak, nyilván tudták, úgyis csak a fennsík pereméig szaladhatok. Vörös épp ebben a pillanatban hajolt le egy köért. Kétségtelenül ő dobott először. Tudom, nem kellett volna bevenni a csoportba; nélküle minden simán ment volna. Ezután egymás után zúgtak el a kisebb-nagyobb kődarabok a fülem mellett. A velem szembeni, hozzám mind közelebb kerülő sziklafalon csattantak. Az első találat, félig oldalról érkező, éppen csak súrolta a homlokomat, de vérem rögtön kiserkent, s bő patakban, több ágra szakadva lefelé folyt az arcomon. Aztán Vörös hangját hallottam: — Mit állsz, mint egy faszent? Azt hiszed, te mindenkől kihúzhatod magad? — Nem néztem hátra, de így is tudom, ez Sápadtnak szólt. Ekkor már éreztem, hogy elvesztem. Vörös korábbi mondata jutott eszembe: „Csak egymás tanúi vagyunk”. A következő kődarab a tarkómat találta; azt hiszem, Sápadt dobása volt. Arcra buktam, néhány pillanatig még hallottam a körülöttem lehulló, ugrálva tovaguruló kövek koppanását. Aztán kihunyt bennem a fény. De azt hiszem, nagyon sokáig dobáltak még, amíg teljesen megszűntem élni.

Odalenn úgy tudják, sohasem tértem vissza a csücsről.

1965.

UTOLSÓ FEJEZET AZ APÁMRÓL

Danilo Kiš

Hogy bebizonyítsa mindenkinek: valóban megjavult az után a borzalmas nap után, amikor keresztre akarták feszíteni, mint Jézust, apám egyszerre olyan dolgokkal kezdett foglalkozni, amit sohasem vártak volna el tőle. Leveleket írt régen elfeledett barátainak és rokonainak, bocsánatot kért hűgától, akivel néhány évvel ezelőtt csúnyán összeveszett, rendezgette herbáriumait és jegyzeteit. Sőt igen alázatosan megkérte Rebeka nénit, engedje, hogy a muskátlijait locsolgassa teraszán!

Egy napon, amikor már egészen megszoktuk a koplalást, és amikor már örömmel állapítottuk meg, hogy „átvészeltük a válságot” (természetesen apámat idézem), és hogy most már hosszabb ideig is kibírjuk élelem nélkül, „a kalóriáknak azt az aranytartalékát fogyasztva, amit a szervezet gyűjtött nemcsak az utóbbi években, hanem egész életünk alatt, tudatában ennek, jobban mondva felkészülve az ilyen kínos meglepetésekre”, apámnak egy valóban lírai kirohanása volt. Nagy elszántságot és eltökéltséget sugárzó arccal kezébe vette botját, elballagott a kertbe, és vágni kezdte a csalánt. Botjával hajtogatta félre az orgonát rokonaink kertjében, s ha csalánra bukkant, tövében eltörte, ügyetlenül csapdosva a bokrot.

— Sohasem láttam még, hogy valaki egyszerre ennyi csalánt szedett volna — mondtam látszólag álmétkodva, mert bosszantani akartam.

Apám egy pillanatra felegyenesedett. Azt hittem, hogy most valami igen tanulságos és hasznos szentenciával fog válaszolni. De pillantására sem méltatott, csak meglazította nyakkendőjét, és behunyva szemét tovább verdeste az orgonát.

— Nagyon ügyetlenül csinálod — mondtam, csak hogy bosszantsam. — Ugyanannyi orgonát törtél le, mint amennyi csalánt.

— Fiatalember! — mondta apám, és egy pillanatra teljes magasságában felegyenesedett.

— Nagyon ügyetlenül csinálod — mondtam még egyszer.

Szemmel láthatóan zavarba hozta a protokoll szabályait semmibe vevő viselkedésem.

— Sohasem voltál megértő apád iránt — válaszolta dühösen. — Számomra teljesen érthetetlen módon véleményt kezdesz formálni apádról, holmi külső, teljesen lényegtelen és nem jellemző tények alapján, egyes eljárásaim alapján, amelyeket magasabb rendű követelmények vezérelnek, mély, számodra felfoghatatlan okokból. Mindez pedig a nyomorúságos kisvárosi, paraszti környezet hatása, ami igen egészségtelen jellemed kialakításának szempontjából. Megérttem, mert én mindent megérték: sajnos, te is, fiam, Brutus, apád ellen szövetkezel ezekkel a kisvárosi széltolókkal, az igentisztelt Rebeka asszony, állítólagos unokahúgom fiaival; Ottó úr hatása alá kerültél, és a főmagaságú idős hölgy... azt hiszem, tudod, kire gondolok... meg mindazok hatása alá, akik elhatározták, hogy kompromittálnak saját gyermekeim és az egész világ előtt...” Aztán időt sem hagyva, hogy válaszoljak és védekezzek, hirtelen sarkon fordult, és vaktában ütni kezdte az orgonabokrot, majd még egyszer, egészen váratlanul felegyenesedett és felém fordult, mintha csak a következtetést kellene megdönthetetlen érveihez fűznie. Láttam, hogy ez a gesztusa nem tartozik az általa játszott patetikus szerephez: őszinte és kétségbeesett kísérlet volt ez, hogy bennem tanút találjon mártíromságára: — Tudod-e, Andi, mióta dohányzik apád? Mondd csak: tudod-e?

— Tudom — mondtam elégedetten, hogy végre beszélni kezdett velem. — Már Bem hadseregében is cigarettáztál.

— Na látod, fiatalember. Nyolcvanat szívtam naponta. Ezzel erősítettem lelkemet és álmatlansággal meg munkával gyötört nyomorúságos testemet.

— Szimfóniát szívtál. Nyolcvanat naponta. Talán többet is.

— Nyolcvanat, néha százhuszat, fiatalember! Azt hiszem, nem kell többet mondanom. Eléggé érett vagy ahhoz, hogy ebből önállóan megszemenő következtetéseket vonj le, hogy figyeld szerencsétlen apádat és legalább ennek az egyetlen egy ténynek az alapján alkoss róla ítéletet, mellőzve azt a sok többi tényt, amely dicsfényként övezné eljárásaimat. Tudod-e te, fiatalember, mit jelent az, hogy ha valaki, aki naponta százhusz Szimfóniát szívott, egyszerre, filozófiailag úgyszólván teljesen felkészületlenül, egyetlen egy szippantás nélkül marad?

— Mindezt megértem — mondtam naivul. — De engedj meg, nem értem, mire kell nekem ez a rengeteg csalán?

— Jól van — mondta apám egy pillanatra megfélemlítve a csalánról. — Jóllehet a jelen helyzetben egyáltalán nincs kedvem közelebbi magyarázatot fűzni eljárásaimhoz — túlságosan kényes dolgok ezek —, mégis megmondom, mire kell nekem ez a sok csalán. Csak ígérd meg, hogy teljesen megértő leszel. Mert ha valaki, aki naponta nyolcvan cigarettát szívott el...

— Százhuszat apám!

— ... (szóval) százhuszat naponta, s egyetlen egy szippantás nélkül marad, e nagyszerű illúzió nélkül, akkor, el kell ismerned, fiatalember, nem képes válaszaiba és eljárásaiba beleadni teljes intellektuális erejét és belevinni bizonyítékait. Ezzel, fiatalember, tisztában kell lenned.

— Rendben van — mondtam. — Tulajdonképpen én is valami módon ideges vagyok, és így mindenkit meg tudok érteni.

Igazán sajnáltam. Az utóbbi időben teljesen tönkrement. Hirtelen abbahagyta az ivást, mert többé már nem adtak hitelt neki a kávéházakban, a megyében többé már egyetlen kávéház-tulajdonosnőt sem tudott elbájozni, s a hársfalevél és kutyatejgyökér keverékét sem bírta szivni, amivel korábban áltatta magát, erősítgetve és bizonygatva, hogy ebben a keverékben jókora adag mérgező sav van, amelynek a hatása a nikotinéhez hasonló. Kaucsukgallérja teljesen meglazult vékony libanyakán, s a széle egészen sárga volt.

— Többé semmit sem kérdezek tőled — mondtam békülékenyen. — Engedélyeddel, apám, itt maradok egészen a végéig, hogy lássam, mit csinálsz ebből a csalánból. Mert ahogyan én a dohányzáshoz értem...

— Levest csinállok belőle — egyenesedett fel olyan hirtelen, hogy hallottam megkínzott öreg csontjainak ropogását.

— Ahogyan én tudom — mondtam őszintén csodálkozva —, a csalánt dísznőknak szokták adni.

Magam is éreztem, hogy túlzok. Láttam, hogy óriási, emberfeletti erőfeszítésébe került, hogy fel ne ordítson. Nyelt egyet, és madármellhez hasonló ádámcsutkája idegesen megremegett. Aztán látszólag nyugodt, de fojtott feszültséggel teli hangon megszólalt:

— Csodálkozással és sajnálkozással kell beismernem, *csodálkozással és sajnálkozással*, hogy egészen kispolgári és paraszti szokásokat vettél fel, kezdesz mindent az úgynevezett egészséges ész pimasz logikájával mérlegelni, ami nem más, (fiatalember), mint a magasabb rendű dolgok legnyomorúságosabb lefitymálása. Bizonyítéku pedig ezt a napnál is világosabb és megdönthetetlen tényt hozom fel: *a csalán, fiatalember, egyike volt az ételkülönlegességeknek Eszterházy gróf udvarán!* Még mindig azt állítod, hogy a csalánt *csak dísznőknak adják?!*

— Mindegy. Az életemre fogadom, hogy én ettől csalánkiütést vagy valami mást kapnék.

— Neveletlen viselkedésed és a tények semmibevevése mélyen sért és félelemmel tölt el — folytatta. — Mert ez bizonyítéku szolgál számomra, ez egy bizonyítéku több, mekkora hatással volt rád ez a paraszti milieu, ez a magasabb rendű, magaszos céloktól és fogalmaktól megfosztott beteges környezet, ez a földszinti logika, amely a közönségességen túl nem lát semmit, ez az élet és ezek a szokások, amelyekben nincs merészség és kockázat. Ismétlem, a *csalánt*, ezt egyszer könyvekben ellenőrizheted, *annak idején Európa egyik legtekintélyesebb családjának udvarán ették.* Eszményi élelem volt ez a szellemi, művészi tevékenység serkentésére. Ilyen csalánleves — *potage d'ortie* — mellett muzsikáltak és komponáltak, tőle nemesedett a szellem, finomodott a hallás.

Ezután fájdalmas fintorokat vágva pusztá kézzel kezdte tépdetni a csalánleveleket, s fekete kalapjába gyömöszölte. Hóna alá vette ezt a bűbajos kalapot, és lassan megindult hazafelé, mint egy peripatetikus, amikor valami éles elméjű válaszon tűnődik, ami a filozófia egyik alapja, a szónoklás, és élelemjűség egyik virága lesz.

Tudtam, hogy a teraszon lesz majd valaki rokonaink közül, akikkel apa megint haragban volt, s ezért zsebrevágtam a kezem, feltettem a pléhpfót és fűtyürészve megindultam utána.

Tényleg, ha látták volna apámat, hogyan lépked rokonaink teraszán mellett, szélesen hadonászva botjával, teljesen lenyűgözve gondolatainak súlyától, egy pillanatra sem jutott volna eszükbe, hogy hóna alatt a kalapban csalánt visz, amiből szilárd eltökélése szerint olyan levest főz, amilyent Európa egyik legtekintélyesebb családjának udvarán ettek.

Jól tudtuk, hogy ez a mese a csalánról bevezetés egy nagy játékba, valami katasztrófa előjele. Mert apám úgy szedte a csalánt, mint ahogyan a kutya rágja a füvet vihar előtt: dühösen tehetetlenségében, hogy nem szíthat tüzet. Vártunk tehát, mintha lesben állnánk. Úgy tűnt azonban, legalábbis az első pillanatban, hogy a szélcsend hosszabb ideig fog tartani. Előttünk továbbra is szórta a hamut fejére és írta leveleit, hosszú leveleit hűgáinak és barátainak, néha bölcs és tanulságos, néha meg olyan komor leveleket, mint a végrendelet. Akkor azután egy napon ismét feltette félcilinderét és elindult Pestre, miután előbb összecsókolgt mindannyiunkat, sőt még rokonainkat is, akikkel haragban volt, s akik nem leplezték csodálkozásukat és bizalmatlanságukat e gesztus láttán. — Fokozni kell éberségünket — mondta Ottó bácsi, amint apám hátat fordított nekik —, mert még dinamitot vagy valami pokolgépet hoz Pestről. — Ekkor a ház elé érkezett a kocsi, amiben apám jelentőségteljesen helyet foglalt, majd odahívott és megkért, hogy kísérem ki az állomásra. Anyám szemével intett, hogy kövessem, és sakotmondó, figyelmeztető tekintettel nézett utánam.

A kocsiban apám és Horgos úr, a fuvaros és fiákeros között ültem, s egész úton egy szót sem szoltunk. Apámra hagytam a kezdeményezést, hallgatásommal bosszantani akartam és arra késztetni, hogy nyilatkozzon, tárulkozzon fel előttem. Csak a vasúti étteremben szólalt meg, ahol megivott egy cikóriát, amit hosszú, kínos szünet után rendelt meg. Láttam, hogy töri magát, visszafojtja fohászát az alkoholért, s ezt áldozatnak, jó jelnek tekintettem.

— Felhasználom az éleslátásnak és a kölcsönös bizalomnak ezt a pillanatát, hogy néhány szót mondjak neked — kezdte. — Mert a hazug látszat ellenére is hiszem, te vagy az egyetlen, aki még megértéssel van irántam, s aki képes minden gyengeségemet (látod, én beismerem gyengeségeimet is) valami mélyebb nézőpontból, megértéssel szemlélni. . . Tudom, tudom, nem tudod megbocsátani önzésemet, a világgal való összeférhetlenségemet. Lehet, hogy igazad van, de most már a vezeklésre és a magyarázkodásra is egyaránt késő van. Érted: most már késő van, fiatalember. . . De engedd meg, hogy még néhány szót szóljak. Szerepem, az áldozat szerepe, amelyet több-kevesebb sikerrel egész életemben játszottam — mert az ember tulajdonképpen megjátssza életét, sorsát —, szóval ez a szerep lassan a vége felé közeledik. Nem lehet, fiatalember, és ezt egyszer s mindenkorra védj eszedbe, nem lehet egy egész életen át az áldozat szerepét játszani anélkül, hogy az ember végül maga is áldozattá ne váljék. És látod, itt most már semmit sem lehet tenni, kénytelen leszek arra törekedni, hogy

méltóképpen és mindvégig eljátsszam ezt a szerepet. Ezzel fogom kiáltani magam, ez lesz a megbocsátás részletekről.

Be kell ismernem, nem értettem meg éppen. De éreztem, hogy szokásos oktávjánál valamivel mélyebb oktávból beszél, az őszinteség oktávjából, ami már rég elhalt benne, s ezért szokatlanul, megindítóan hangzott. A vidéki vasútállomás kis éttermében ültünk, majdnem egyedül, *tête-à-tête* a piszkos kockás abrosz fölött. Késő nyári délután volt, és a legyek saját röptüktől és a melegtől kábultan hullottak a levegőből. A gulyás és a padlókenőcs szaga terjengett. A sarokban egy cimbalom állt posztóval borítva, mint valami koporsó. A légyfogó alig észrevehetően himbálózott, lustán mérve a perceket. Az üvegek a polcokon délutáni álmukat aludták, napsugárral és saját súlyukkal telítve, mint a rügyek vagy a gránátok.

— Vannak emberek — folytatta apám —, akik azért születtek, hogy szerencsétlenek legyenek, és másoknak is szerencsétlenséget okozzanak, akik valami égi, számunkra érthetetlen mesterkedések áldozatai, a mennyei gépezet kísérleti nyulai, lázadók, akiknek a lázadó szerepét adták, de akik a mennyei komédia kegyetlen logikája folytán szárnyaszegetten születtek. Titánok ezek, titáni erő nélkül, kis csenevész titánocskák, akiknek a nagyságból csak egy kegyetlen adag érzékenység adatott, amelyben, mint az alkoholban, feloldódik hitvány erejük. Saját csillaguk után mennek, beteges érzékenységük után, titáni tervektől és szándékoktól hajtva, és azután megtörnek, mint a hullámok a közönségesség köszirtjein. A kegyetlenség tetőfoka pedig az éleslátás, saját határaiknak felismerése, a távok gyötrő tudata. Én magamat abban a szerepben nézem, amit az ég és a sors kényszerített rám, minden pillanatban tudatában vagyok szerepemnek, de ugyanakkor teljesen tehetetlen is, hogy szembeszegüljek vele a logika vagy akarat erejével... Szerencsére, mint ahogyan mondtam, ez az én szerepem közeledik a vége felé...

Az őszinteség és éleslátás eme ritka pillanatát megzavarta a vonat érkezése. Apám császári borralalót hagyott hátra, és titkát magával vitte a sírba.

Pestről visszatérve — alig három-négy napot töltött ott — egy lombfűrészkészletet hozott nekem, mint ahogyan megígérte azon a napon, amikor elutazása előtt az állomáson beszélgetünk. Volt ebben a gesztusában valami megható őszinteség. Begyesen járkált le-föl a házban, látszólag közömbösen, mint aki már megszokta, hogy ajándékokat hozzon, és kegyes cselekedeteket végezzen, de mi jól tudtuk, mekkora áldozat volt ez számára, és mekkora, ha akarják, bizonyítéka jószívűségének, mert kétségtelenül óriási erőfeszítésébe került, hogy ezt a kívánságomat, amit inkább a rend kedvéért mondtam ki, eleve kételkedve abban, hogy teljesíti, eszében tartsa egy ilyen, mindenképpen misszionáriusi utazás alatt. Ez a lombfűrészkészlet pedig, ez a miniatűr ácsműhely csak része volt egy réges-régi álmomnak, kiteljesedése hajlamomnak, eszköze az ácsmesterség iránti, velem születet tehetőségemnek; ez a tehetségem leghevesebb vallási révületem és kamaszkor előtti válságaim idején jutott a csúcspontra: amióta katekizmu-

som egy címiratán egy rézkarcon (A negyedik parancsolatról című fejezet fölött) megláttam a gyermek Jézust, kezében vésővel és kalapáccsal, még inkább erősödött bennem a hajlam az ácsmesterség iránt. A rézkarc alatt égő kurzívval ez állt: *Szüleinek szófogadó gyermeke volt*, amit közvetlen kapcsolatba hoztam az ácsmesterséggel, mert úgy véltem, hogy háromlábú faszékeket csinálni a szülőkhöz és az istenhez való hűség tetőpontja, imádsághoz vagy a nagybőjthöz hasonló jelkép.

Ottó bácsi, aki még mindig bizalmatlan volt apám iránt, kihasználta apám egyik délutáni peripatetikus sétáját, és azzal a kifogással, hogy nagyon érdeklő apám ajándéka, kezdte szétszerelni a szerszámokat, nyilvánvalóan azzal a szándékkal, hogy megtalálja a gyutacsot. Visszafojtott lélegzettel, messze eltartva szemétől óvatosan csavarta le a fűrő fogóját és megpróbált bekukkantani minden gépezet titkaiba, hogy megvizsgálja belsejüket, hogy ártatlan külsejük mögött felfedje pokoli visszajukat. Homlokán nagy izzadságcseppek gyöngyöztek.

Természetesen ez Ottó bácsi túlzása, beteges élet- és vagyonszűrés volt, mert apám minden gyanakvásunk és kételkedésünk ellenére is megjavult. Ez már nem volt többé színészkedés. Sőt. Abba a fenséges *lucida intervalla*-ba jutott, amibe csak a nagy elmék jutnak, nyugodtan szembenézve a halállal, mondhatnám filozófiailag felkészülve rá.

Anyám szótlánul készítette apám aktatáskáját, lehajtott fejjel, teljes tisztelettel. Nyilvánvalóan mindent megbocsátott neki. De azért semmit sem akart mondani, nem akarta megzavarni fenséges, tisztelget érdemlő nyugalmát. Az aktatáskába ennek az isteni bohócnak a híres ruháit csomagolta, aki nyugdíjba vonult, magával cipelve famózus kellékeit. A csikos pizsama mellett, amelyben néhányszor a családot védő apa és a védelmező apa szerepében jelent meg (amikor a pogrom idején vasvégű botjával az ajtót nyomta, miközben kívülről veszettül verték az ajtót), e csikos pizsama mellett, amely hasonló volt azokhoz, amiket az elmeógyógyintézetekben és szanatóriumokban viselt, kikeményített, elnyűtt fehér ingei feküdtek, mellettük pedig, mint virágjuk és koronájuk, egy köteg magas kaucsukgallér, gumival összeszorítva, fényes és kemény, nikotintól sárga gallérok; egy köteg fekete nyakkendő, olyan hosszú nyakkendők, mint a vízitők szára; egy pár álezüst, monogramos királyi gyűrűhöz hasonló manzsettagomb.

Ki merte volna hát apámat egy kereskedelmi utazóval összehasonlítani?

Amikor útnak indult, gyönyörű nyári nap volt. A nagy Római úton ment, lendületesen, szélesen hadonászva botjával, s mi két lépésről kísértük, tisztelve nyugalmát. De amikor a Római útról a poros falusi ösvényre kellett áttérnünk, apám rohamosan veszíteni kezdte erejét, lankadni kezdett, egész súlyával botjára nehezedett, ami azt bizonyította, hogy lúdtalpa megtagadta az engedelmességet, és hogy belső tüze hamvadni kezdett. Természetesen ezt ő sohasem ismerte volna be, és soha életében nem szánta volna magát arra a lépésre, amire

anyám: megállította a cigánytaligát, és megkérte a cigányokat, hogy vegyék fel az urat, mert az úr lúdtalpú, az úr nem bírja ki gyalog Baksáig. Cserébe odaadja nekik a muszlinkendőjét. Apa felmászott a kocsiba, úgy, mintha ellenkezne, mintha ezt a többiek kedvéért tenné. De amikor az elülső ülésen a fiatal cigánylány mellé került (mi a kocsi után lépkedtünk), egyszerre megint a régi, nagy, egyenes tartású, gáláns, gazdagságot megvető Eduard Sam lett.

A kocsit két kis rühes öszvér húzza, baktatnak a poros, falusi úton, a taligában pedig, a szakadozott sátor alatt, nyivákolnak a lurkók, mint a kismacskák, zötyögnek a lábasok és teknők, a fiatal, bajszos cigány pedig egy szippantást kínál apámnak pipájából. Így ül apám a taligában a fiatal, duzzadt mellű cigánylány mellett, ül, mint a walesi herceg, vagy ha akarják, mint valami krupié vagy *maitre d'hôtel* (mint valami bűvész, cirkuszi menedzser, oroszlánszelídítő, kém, antropológus, fizetőpincér, csempész, kvekker-misszionárius, mint valami inkognitóban utazó uralkodó, mint valami tanfelügyelő, falusi orvos, és végül, mint valami nyugat-európai borotvapenge-cég kereskedelmi utazója), egyenes tartással ül, büszkén, fenségesen olimpiai nyugalmában, félcilinderjének sötét koronája alatt, amelyre virágporként ülepedik az út pora.

Ez idő alatt Rheinweinék házában:

Rheinwein úr, kis kopasz, rövid kezű, csenevész kereskedő, csigaszerű orral, vállá közé húzott fejjel görnyedten áll a széken, és apró szemével nézelődik ezekről a falábakról, amelyek felemelték, és egyúttal mások szeme elé helyezték úgy, hogy zavarodottan egy kissé meg kell görnyednie, be kell húzódnia púpjába, mint saját héjába, amiből csak rekedt hangja hallatszik. Kezében hatalmas kettős könyvelési füzetet tart, úgy tartja, mint Mózes a kötábláit a Sínai hegyen és kiabál:

— Eine Singermaschine!

— Ja.

— Egy nagy kétszárnyas tükör.

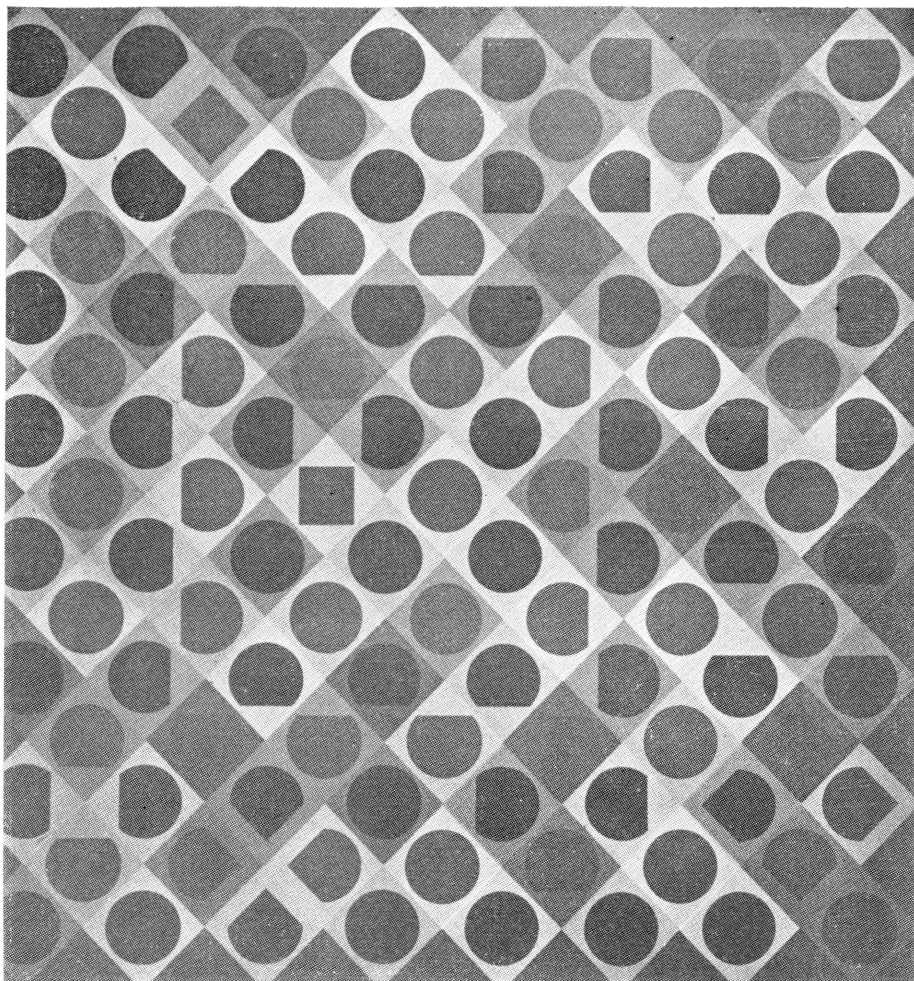
(Szünet)

— Egy nagy kétszárnyas tükör!

A szolga (németül): „Nem találjuk, uram”.

Pillanatnyi zavar. A munkások és szolgák ide-oda csellengenek a bútorok között az udvaron és a szobákban, Rheinwein úr türelmesen pislog apró szemével, s madártávlatából tükrét keresi, ami elhányódott ebben a nagy népvándorlásban, ebben az özönvíz előtti zürzavarral teli történelmi órában. Rheinwein asszony, ez a terebélyes, szőrös hölgy, fején régimódi nagy karimájú kalappal, a földön utána húzódó uszályokkal, a félig üres szalonokban forgolódik teljesen elveszve, megfosztva kulisszáitól, amelyek között leélte kispolgári életét; meghatóan ügyetlen értelmetlen császkálásában, kis, pergamenfehérségű, egészségtől duzzadó kezében az abszurd és anakronisztikus legyezővel.

De minden rendben van. A tükröt előhúzták a sötétségből (perzsa szőnyeg volt ráborítva), s a munkások most óvatosan emelik a szekérre. A hatalmas zsibvásár fölé emelt tükörben egy idillikus nyári tájkép

VASARELY VICTOR (Franciaország)

Planetáris folklór, 1961

tükröződik minden zöld színével és napfényével együtt, egy tenyérnyi világoskék éggel, amelyen tiszta felhők úsznak, mint a flamand festők képein. Noé utódjai úgy mennek a halálba, mint a fáraók fenséges piramisaik nyugalmaiba, s naivul magukkal viszik minden e világi javukat. Szőnyegek, gobelinek, mosdótálak, porcelánkadak, szekreterek, tükrös kredencek, márványasztalok, régi, drága bőrkötésű könyvek, trónhoz hasonló biedermeier fotelek, díványok, szekrények, edények, üvegholmi, kristály, cserepes fikuszok, cserepes oleanderek, muskátlik, japán narancsok, citromfák, párbajpisztolydobozhoz hasonló ezüst evőeszköz-készlet-dobozok, belülről vörös posztóval borítva, pianinó, hegedűtok, mint valami kis gyermekkoporsó, irattartók, barokk-keretes családi fényképek, megbolygatva poros nyugalmaikban, megfosztva vertikális örökkévalóságuktól, lealázó, istenkáromló perspektívákba helyezve, fejjel lefelé, vagy lehetetlen rövidülésekben, amikor eltűnik az arckifejezés és a jellem ereje, oltárhoz hasonló faliórák arany ingalappokkal, és apró aranyalmához hasonló cizellált vekkerek, nagy fekete esernyők, mint összecsavart gyászszászlok, tarka, divatjamúlt, babos női esernyők, hosszú, aranyozott fogókkal, habkönnyűek, mint a csipkészszerű selyemkombinék, mérlegek, a merkantilizmus történelmének egész múzeuma a bronzkorszaktól napjainkig, cinkből készült mérleg-súlyok dobozokban, nagyságuk rangsora szerint sorakoztatva, szövet-, cic- és moarésselyemvégek, amelyekről mint kitüntetések lógnak az aranyozott reklámkartondarabok az árral, a számmal és a cég védjegyével valami ártatlan báránka vagy margaréta formájában, rejtélyes ládák hatalmas lakatokkal, előkelő sárga kofferek és neszesszerek, amelyek még a cserzett bőr szagát árasztják, duzzadtan, degeszre tömve, csillogó, nikkelezett kapsokkal, keresztcsíjakkal összefogva, vaskályhák, amelyekből korom hullik, csöveik ütegének kíséretében. biliárdasztal, egy rétet ábrázoló kulissza, ami nagy nehezen fér keresztül az ajtón, a munkások kiabálása és káromkodása közepette, milliméterről milliméterre halad átkozódásoktól és káromkodásoktól kísérvé, mint Keopsz piramisának valamelyik átkozott szikladarabja; aztán egy hordár kihozza a biliárdgolyókat, óvatosan tartva a tenyerén, mint a most megtojt, még meleg kacsatójásokat.

— *Ein Lüster!*

— *Noch ein Lüster!*

— *Ein Halbzylinder!*

— *Ein Frack!*

— *Noch ein Frack!*

— *Ein Frack. Mondtam: ein Frack!*

Kézről kézre jár ez a hatalmas ócskasághalmaz, ez az egykori gazdagság, egyszerre megfosztva értelmétől és céljától. A szekrények sötét múzeumi mélyéről és a bódék, szalonok meg raktárak sötét sarkaiából, a padlásról és penészszagú pincékből kikerülve egyszerre devalválódni, bomlani kezd a napfényvel érintkezve, sötétedni, mint a lakmusz, rothadni, mállani, árnyékká, pókhálóvá, *reliquiae reliquiarum*-má, porrá és hamuvá változni.

A szekér pedig hihetetlen ügyességgel telik, a holmi a szekér, a karosszéria részévé válik, beépítik a holmit a szekérbe, mint szerves részét, mint félemeletét, a szekér ettől növekszik, többemeletessé vá-

lik, a magasba emelkedik mint állványok, amelyeket zseniális építésszek bölcsességével, de *ad hoc* tervek alapján építettek, valami sohasem isméltlődő sugallat szerint. Még csak egy tú kell az egyik vagy a másik oldalra, és szétesik ez a zseniális architektúra, amely egyedül az egyensúly törvényei vagy az ekvilibrisztika titkos formulái segítségével tartja magát a levegőben. Valóban: ez az utolsó dolog: egy messzing csapot, amit az imént csavartak le, s ami még csöpög, egy felfordított szék lábai közé tettek — az utolsó milligrammos súlyt pedig a jobboldali serpenyőbe. Az egyensúly, mint valami patikusmérleg láthatatlan mutatója, egy vonalban van a kocsirúddal, pontosan a lovak füle között. Abszolút egyensúly.

Hopp!

Egy szürke macska felugrott a szekérre, és a hegedűtok oldalára ült. Fülel. Köteleket dobna át a szekéren, mint a koporsón.

A másik szekérbe liszttel és búzával telt zsákokat raknak, a nullás liszt lebeg a levegőben, mint puder régi dobozokból; kukoricás-, búzás-, krumplicsások, kávésdobozok, rizzsel, fűszerekkel és pirosaprikával telt dobozok: babiloni illatzavar. A kocsisok lapáttal türelmesen takarítják a friss lócitromokat a nehézkes steierlovak alól, amelyek teljesen megzavarodva ettől az emberi zürzavartól, kapálnak.

Ezután hozzák ki az üvegeket és a szlatkóval meg gyümölcssízzel telt befőttesüvegeket, rajtuk címkék, amelyeken dátumok és a gyümölcs neve áll, sonkákat és hosszú kolbászfüzéreket, malomkő nagyságú sajtokat, a munkások sörös- és boroshordókat görgetnek, cipelik a zsírral és olajjal telt kannákat, hatalmas bádoggannákat, amelyeken az európai monopol nagyjainak nevei hivalkodnak: sötét, félgót betűkkel, mint amilyen a sírfeliratokon és címereken van. Csengnek az üvegek a ládákban mint az ágyúgolyók, a pezsgőt olyan óvatosan viszik, mintha nitroglicerint lenne, az ásványvíz pedig, amellyel a hordárok frissítik fel magukat, halkán pukkan, s alig nedvesíti be Ferenc József szakállát a *Ferenc József keserűvíz* feliratú címkén.

Az özönvíz előtti kitelepülés e nyomorúságos parafrázisát, Noé bárkájának ezt a szárazföldi, e világi reprízét, a bibliai isteni komédia e megismétlését következetesen végigjártasszák. Noé utódjai a tapasztalatokon okulva magukkal viszik (a negyedik, ötödik és hatodik szekérben) a szarvasmarha és baromfi példányokat is, a tyúkok eszeveszetteen kotkodácsolnak, a libák ki-kidugják fejüket a drótháló minden szemén, mintha kötnének, sziszegnek ostoba tehetetlenségükben és zavarukban, a kanárik ugrándoznak és öngyilkosok módjára repülnek neki a drótnak, a papagáj az általános kavarodástól zavartan egyetlen egy emberi szóra sem tud visszaemlékezni, még egyetlen egy káromkodásra sem, hanem csak papagájnyelvén rikácsol, a kutyák pedig morognak és ugatnak, méltóságteljesen mint az oroszlanok, aztán üvöltöni kezdenek, mint tűzvész előtt szoktak, miközben a borjak könyörgő fájdalmas, szinte emberi hangon hívják tejanyjukat...

Ebben a pillanatban Rheinwein úr megpillantotta apámat, ahogyan lelépett a cigánytaligáról.

— Hé, Sam! — kiáltott Rheinwein úr a szekérről. — És hol az ön holmija, Sam?

Apám égnek emelte arcát és színpadiasan leemelte kalapját:

— *Omnia mea mecum porto!* — mondta és felemelte aktatáskáját, majd leejtette a porba, fennkölten, mintha gyermekeket dobálna a tűzbe.

Eduard Sam, az én fenséges apám, a kocsi tetejéről légies csókokat küldött nekünk tenyerébe fújva, mintha szappanbuborékokat fakasztana. Természetesen ez az ő lírai bohócmaszkjá, egyike az utolsóknak, nem a bábész, kisszámú közönség felvidítésére szolgált, hanem leplezni akarta vele a pillanat fennkölségét, elsősorban pedig gúnyolódni akart Rheinwein úrral, aki ezt az utazást nyilvánvalóan egészen tragikusan, fáraói komolysággal vette. Mivel nem volt mersze egészen nyíltan szembeszállni vele, arcába nevetni (mert mégis ennyi belátása volt, hisz Rheinwein úr vitte őt a kocsiján), apám megpróbálta diszkréten devalválni Rheinwein úr magasztos viselkedését, s ezért a vándorszínész és vásári bohóc alakját magára öltve egyszerre gúnyolni kezdte Noé utódjainak fenséges szerepét is, epés megjegyzéseket tett az olyan szent dolgokra, mint például az igazak, az Őszövettség, isten választottjai, s e megjegyzéseit istenkáromlóan keverte a steierlovakra és a tehének tejelésére tett megjegyzéseivel. Félcilinderét térdén tartotta, s ezzel a gesztussal világosan tudtunkra adta, hogy szándékában áll egészen leereszkedni a rezonőr szintjére ebben az olcsó bohózatban, vagy pedig, egyszerűen nem tudta kalapját, ezt a patetikus koronát, ezt a konfekció-töviskoszorút enyhe kárörömmel telített, valójában igazi fennkölségtől mentes szerepébe illeszteni.

— Értem egyáltalán ne aggódjatok — mondta félarccal felénk fordulva, míg a kocsi mellett lépkedtünk —, mondom, egyáltalán ne aggódjatok, mert lám, Rheinwein úr testvéri bőkezűséggel oltalmába fogadott, és ezekkel a pegazusokkal — apám a nehéz steierlovakra mutatott — épen és egészségesen jutunk el a piramisokig, isten kezétől és igazságosságától vezérelve. A jóságos Rheinweni úr kincsével, rajnai borával meg halhatatlanságot vásárolunk, mint a farizeusok, vagy legalábbis mint Júdás, és Gilgameshoz hasonlóan diadalmasan bevonulunk a halhatatlanság tájaira, a piramis őreit aranyakkal megvesztegetve és az örökkévalóság kapujánál álló öröket rajnai borral lerészegítve. — Apám ismét szájához emelte tenyerét, és a levegőbe dobott egy csókot, hogy eloszlasson minden esetleges kételkedést szavainak értelmét illetően.

Lassan lemaradunk a kocsi mögött, lankadtan és fehéren a portól, és már csak a távolból halljuk apám handabandázását, ami ismét valami világ arcába dobott fenséges szolilokviummá változik. Már alig vesszük ki a szavait, amelyeket a kocsi csikongása fed, meg az állatok bibliai nyüzsgése; az állatok cirkuszi ketreceikben fájdalmasan, elvezetetten vonítanak, maguk mögött hagyva a zöld, napsütötte tájakat, amelyek valami, majdnem emberi, nosztalgiát ébresztenek bennük, és valami felfoghatatlan rettenést, mert ösztönösen érzik (bibliai tapasztalat) valami nagy apokaliptikus özönvíz előszelét. A két határ mezsgyéjén, amikor már elhalt a borjak fájdalmas harsonázása, a kutyák ugatása és a kacsák hápogása, apám ismét feltette kalapját és lehaj-

totta fenséges fejét, mert nem tudta mindvégig megtartani arcán a rezonőr olcsó maszkját ebben az életdrámában.

— A szerencsétlen — mondta anyám —, azt hittem, elsírja magát.

A kocsi lassan veszett bele a messzeségbe, porral borítva, mint valami rongyokba bugyolált, értékes doboz.

(Részlet a *Kert, hamu* című regényből)

Hornyik György fordítása

LEVELEK Z. ASSZONYHOZ

Kazimierz Brandys

Valamelyik nap a csemegeüzletben jártam, ahol hosszú sorban vártuk, amíg az egyetlen elárúsítónő elé kerülünk; a vevő kiszolgálása néhány percet vett igénybe. A sor a hatalmas kirakat mentén haladt előre. Az utcán időnként meg-megállt valaki, hogy megnézzze a kirakatot. A sorban állók jól láthatták az illetőt, ő azonban nem látott bennünket. Fény és üveg kérdése az egész. Az üzletben várakozó emberek ilyenkor nézőkké alakultak át, tekintetüket magához vonzotta a kirakat előtt ácsorgó járókelő. Az pedig ki volt állítva, ki volt téve a mi fürkésző pillantásainknak anélkül, hogy erről sejtelme lett volna. A kirakatüveg olyan volt, mint valami mozivászon, melyen néhány percenként új meg új arc jelent meg leplezetlenül feltárva önmagát. A nézőtér álcázásában volt valami arepirító indiszkréción.

Egyszer csak egy ismerősöm állt meg a kirakat előtt. A derékszögű, csillogó üveg közepén megjelent jól ismert arca. Az első pillanatban oda akartam sietni hozzá, hogy üdvözljem. De valami visszatartott. Ha kimennék hozzá, oda kéne állnom melléje a kirakat elé, s az üzletben levő emberek mindkettőnköt végigmustrálhatnának. Az én helyzetem kissé kényessé válna: ő nem tudja, hogy figyelik, én igen. Azután meg alighogy megállt, a konzervek láttán megnyalta a szája szélét. Ezt mindenki észrevette anélkül, hogy bárki is megjegyazést tett volna rá. Ha tehát most odamennék hozzá, hogy üdvözljem, azt kéne mondanom: — Az előbb megnyalta a szája szélét, kérem ne tegye ezt többé, mert belülről mindent látni. — Nem könnyű dolog.

Az üveg mögötti magányos arccal szemben a sorban állók valami nagyobb biztonságérzetet nyújtó kollektív testületet jelentettek, akár a nézőtér a színpadhoz viszonyítva. Senkinek sincs kedve ahhoz, hogy az előadás alatt az ötödik sorban felálljon és átbújjon a rámpán a túlsó oldalra. Ez teljesen érthető. Nemcsak azért maradtam inkább az

üzletben, mert nem akartam az üveg másik oldalán szerepelni, hanem azért is, mivel nem akartam elszakadni a sorban állóktól. Már a hatodik vagy hetedik arcot figyeltük közösen, olyan véleményező bizottság-félét alakítottunk, bár egy szót se szóltunk egymáshoz. Felelősséget éreztem ismerősömről, arcjátékáért s tekintetért, elvörösödéséért és bizonytalan pillantásaiért, de ugyanakkor nem volt jogom ahhoz, hogy elriasszam: miért nem riasztottam vissza akkor az elődeit?

Nagyon lassan haladtunk előre a sorban, és ő különösen sokáig álldogált a kirakat előtt. Észrevettem, hogy az arca piros volt, de egyúttal ványadt is, s az utóbbi időben alaposan megöszült. Fején baszk sapka volt. Különös módon viselte, mintha valami gyapjúharisnyát húzott volna a bal fülére. Úgy tett, mintha a konzerveket nézegetné, de ha szép nő haladt el mellette, utánafordult, s azután körülnézett, nem látta-e valaki. Azt gondoltam, hogy tulajdonképpen kissé mindig képmutató volt, s alapjában véve sohasem volt határozott véleménye semmiről. Bizonyos értelemben pórere vetkőzve állt most előttem. Újjával óvatosan benyúlt a szemüvege alá, s megdörzsölte a szemét. A sorban állók némán méregették, ostobán éreztem magam. Nagy kedvem lett volna rövid beszédet intézni hozzájuk: — Uraim, ez az ember minden kedvezőtlen látszat ellenére lövészárkokban harcolt, s biztosíthatom Önöket, hogy mindig ott találják a hétköznapi szürke hősei között. — Alighogy ezt végiggondoltam, ismét megnyalta a szája szélét. Ezúttal másként, lefelé, szinte szomorúan, s arra gondoltam, hátha nem tellik neki erre a konzervre. Zavarba jöttem de akaratlanul is gyors számvetést végeztem felbecsülhető jövedelméről. Igazán nem valami fényes. Ráadásul bonyolult családi ügyek, második feleség, három gyerek az első házasságból, az egyik meglehetősen későn született. Emlékezetembe idéztem mindazt, amit még tudtam róla, s hirtelen rádöbbentem, hogy már hosszabb idő óta a legutálatosabb módon kémlelem ezt az embert. Valamit mormoltam, s hamar kimentem az üzletből. Oda akartam menni hozzá, hogy megkérdezzem, mi újság. Valahogy ilyenformán akartam megszólítani: — „Már jó néhány perce figyelem az üvegen át... — Ő azonban akkorra már eltűnt.

Nem írnék Önnek erről, Asszonyom, ha néhány hét múlva nem láttam volna ugyanezt az embert egészen más körülmények közt. Igaz, ismét üveg mögött, de ezzel aztán meg is szűnt minden hasonlóság. A változás szembetűnő volt. Először is jóval kisebb vetítőfelület, másrészt viszont sokkal több néző. Mintegy kétmillió ember figyelte minden mozdulatát, s ő ezt nagyon jól tudta. Az egész dologban ez a döntő.

Amikor a televízió arra vállalkozik, Asszonyom, hogy az embert „élő adásban” mutassa be, gondoskodik arról, hogy ne érje meglepetés. Két millió láthatatlan néző tekintetét kell állnia, s mindent megtesznek, hogy ebben segítségére legyenek. Ez nagyon is érthető. A

televízió-felvevőgép elé idézett embernek valami biztosítékot kell nyújtani már csak azért is, mert olyan elenyésző kisebbségben vannak. Nem szabad őket túlságosan zavarba hozni. Ha valakit váratlanul megkérdeznek, boldog volt-e gyerekkorában, joga van arra, hogy elsrja magát. Meg kell hogy kíméljük ettől abban a pillanatban, mikor a nemzet tizenötöd része tekint rá. A televízió tehát kezeskedik arról, hogy nem hangzik el ilyen kérdés, vagy ha mégis, meglesz rá az előre elkészített válasz. A televíziókészülék domború üvege inkább közéleti arcélét mutatja, semmint privát arcát. Tehát a kész embert, jól átgondolt nézeteivel és kipróbált taglejtéseivel, azzal, amit önmagáról gondol, vagy amit önmagáról szeretne közölni. A televízió felelősséget vállal ennek az arcképnek a társadalomhoz való eljuttatásáért. Persze senki sem olyan naiv, hogy azt higgye: ez a teljes igazság. A kép mégis emlékezetünkbe vésődik.

Most nem arról van szó, hogy sötét öltönyt és pompásan vasalt fehér inget viselt, vagy hogy bizonyára bepúdereztek, mert matt bőre szinte természetellenesen hatott, hanem arról, hogy nem volt ugyanaz az ember, akit néhány héttel ezelőtt láttam. Nem ugyanaz biopszichikai értelemben, ez fontosabb minden nyakkendőváltásnál. A hatás megdöbbentő.

Fotelben ült, könnyedén nekitámaszkodva a karfának, jobb lábát hanyag eleganciával, s csöppet sem mesterkélten előrenyújtotta, szája körül intelligens mosoly bujkált. Ebben a pillanatban egy voltam a százezer televíziós néző közül, s ő egyedül ült az üveg mögött a mi kollektív tekintetünk piederztálján, s onnan azt csinálta velünk, amit akart. Nem volt itt már szó semmiféle szájnyalogatásról vagy szemdörzsölgetésről. Szabatos válaszokat adott a szakmájába vágó kérdésekre, s mialatt gondolkozott, alig észrevehetően oldalt hajtotta a fejét. Mindez olyan jellegzetesnek, olyan felelősségteljesnek látszott, s bizalmat ébresztett az emberben, jóllehet néhány másodperc múlva már könnyen holmi unalmas pedantériának tűnhetett volna. Megnyugtathatom, Asszonyom, neki erre is volt gondja. Mikor megkérdezték tőle, az ő szakmája valamikor hozzáférhető lesz-e a nagy tömegek számára, a dévajágnak és józan észnek valami elbűvölő elegyítésével azt válaszolta: — A világon minden az érdeklődés fokától függ... Látszólag oda se pillantva, mesteri lövéssel a célba talált. Kővé meredten figyeltem. Senkinek se jutott eszébe, hogy e harmonikus lénynek valamiről esetleg nincs meg a véleménye, vagy szájtátva megbámulhat egy doboz konzervet. Komoly, tréfás kedvű és bölcs, a négyzetes keretbe foglalt és ötszázezer nézővel beszorzott arcát mutatta nekünk. Minden készülék előtt ott ült a statisztikai négy személy — jelenkori kultúránk és civilizációnk fogyasztói.

Néhány héten belül ugyanannak az embernek két arcát láttam, s nem tudtam összeilleszteni. Sehogy se álltak össze. Hiányzott a kö-

zépső szelvény, mely összekapcsolta volna. Nem volt alapvető elképzelésem erről a valakiről, aki két ennyire eltérő helyzetben jelent meg előttem. Ugyanakkor tisztában voltam azzal, hogy ebben nincs semmi rendkívüli, s ugyanúgy elképzelhető az ellenkező eset is, azaz én az ő helyében két ennyire szélsőséges beállításban egyetlen hónap leforgása alatt. Tulajdonképpen én sem tudtam róla többet, mint ő rólam. Egyikünk se volt a másik számára pontosan körvonalazva: nem ismertük egymás arcélét. Olyan ez, mintha valaki mindkettőnket hevenyében és kontár módra lerajzolna, és utána megmutatná az össze nem illő, kiálló részeket.

Hirtelen nagyon nyugtalan lettem. Hol található a lényeg, a legjellemzőbb vonás, és hogyan lehet megragadni? Tulajdonképpen ki az én ismerősöm? Nincs más lehetőség a megismerésre, csak a titokban való leskelődés, vagy a nyilvános szereplés? Hol van a középút, hol van az igazi arca?

*
* *

A kultúra célja az, hogy a természettől elragadja az embert, hogy csökkentse a természet birtokállományát. Minden kultúra azáltal, hogy megteremti az emberről való elképzelések rendszerét, egyúttal a másik, a biológián túli léttel ajándékozza meg. Ha arra kerül a sor, hogy egyes embereket értékeljünk, ebbe a rendszerbe illesztjük be őket, ezen keresztül látjuk őket. Talán leginkább a különböző modellek és típusok könyvéhez hasonlítható, ahol mindegyik típusnak megvan a maga oldala. Természetesen ennek a könyvnek évszázadok óta bevált, igen népszerű bestsellernek kell lennie, s minden újabb kiadását tökéletesíteni kell.

Így harcol az ember a természettel. Néha a könyv lapjai a valóságos ember kliséivé válnak, bekövetkezik ugyanis a kölcsönös adaptáció kora. Az ember igazodik a modellhez — a modell az emberhez. Egyrészt humanizálódnak a társadalmi normák, másrészt az egyén is normalizált eszményt keres önmaga számára. A könyv behatol a tömegekbe. Szent Pállal kezdődik és Robak pappal végződik. A dolgok megszeliődülnek: a valóságnak az eszmével való összeütközése mindig véres, csak a valóság és az absztrakció közt kompromisszumot létrehozó kultúra mossa le az emberiségről az alvadt vért.

Ebben a helyzetben, melyre minden életerős korszak törekszik, átétel következik be: olyan fogalmak születnek az emberről, melyek rögzítik az önmagáról és másokról való ismereteit. Ezek afféle fogalomklisék, melyekben felismeri önmagát. Ilyen módon alakul ki az ő személyazonossága, az ő arca. E felé kell haladnia, ehhez kell igazodnia, amennyire csak teheti, s még ha csal, akkor is tudni fogja,

kicsoda ő: feddhetetlen liberalista, zsörtölődő majster, vagy mindenkivel kötekedő, de égő szívű hazafi. A társadalom teremti meg számára az igazságot önmagáról azzal a feltétellel, hogy ő ezt az igazságot nem rombolja szét. Ez jobb, mint az ellenkezője: ha ő maga igazságának egyetlen alkotója, és a társadalom szétrombolja.

Az Ön jellemrajza, Asszonyom, természetesen sokkal bonyolultabb. Az enyém is. Mindnyájunknak megvan a magunk „bonyolult” jellemrajza. Ötven vagy száz évvel ezelőtt sem volt mindez olyan egyszerű. De akkor voltak bizonyos rövidítések és jelképek, melyek alapján általánosítani és azonosítani lehetett. Valaki pl. szenvedhetett a maga egyéni, belső bajaitól, ugyanakkor mégis bizonyos típust képviselt. Pl. a „lengyel-anya”, a „korhely-lovaskapitány” vagy az „öreg-kereskedősegéd” típusát. S valóban az is volt. Annak érezte magát, és annak is számított. Ez volt az ő saját, a társadalom által kialakított arca, nem kellett attól félnie, hogy egy másikkal cserélik fel. Ma gyakran mondjuk azt, hogy valaki „megőrizte a saját arcát”, s ebben a kifejezésben nemcsak emberi méltóság, de a veszedelem érzete is benne rejlik. Ott érzem benne a kultúrában elegendő oltalmat nem találó, s ezáltal személyiségében veszélyeztetett ember rejtett félelmét. Azét az emberét, akire rá illesztenek egy másik arcot.

*

* *

Megdöbbenésem ismerősöm két ennyire eltérő megnyilatkozásának láttán valószínűleg onnan ered, hogy nem ismertem társadalmilag kialakított jellemrajzát. Az én számomra nem jelentett típust. Legfeljebb bizonyos elképzelést vagy találgatást. Az emberekről szerzett általános tapasztalataim alapján megközelítőleg meghatározhatnám jellemét, alkalmazhatnám rá saját önvizsgálati módszeremet, betudhatnám neki saját élményeim bizonyos százalékát. Ugyanezt megtehetné ő is velem. S ezzel aztán ki is merült egymás iránti érdeklődésünk: mindketten nagyjából annyit tudunk a másikról, amennyit önmagunkról, csak hogy kíváncsiságunk egyszeriben lelohad, ha a másikról van szó.

A leghitelesebb tapasztalat mindenekelőtt én vagyok saját magam számára, s meglehet egy egész életre beérem ezzel; szerintem semmi se rejt magában annyi meglepetést, mint az önmagunkkal való érintkezés. De ennek ellenére, vagy talán éppen ezért úgy érzem, szükségem van a kultúrára. A kultúra objektívizálja az én meglepetéseimet: feltárja értéküket és az összefüggések láncolatába illő helyüket. Mind ezt, amit megtudok önmagamról, továbbadom a kultúrának, hogy csináljon belőle igazságot. A kultúra azt mondja: nem vagy egyedül. Nem vagyok egyedül, ez vigasztaló. De még inkább erőt önt belém a tudat, hogy nem állók egyedül a másik emberrel szemben; a kultúrán át érintkezünk egymással, és a játékszabályokká átváltoztatott közös

szellemi élményeink körén belül mozgunk. Ettől a pillanattól kezdve a másik ember partnerem lesz, kirakjuk kártyáinkat: én vagyok a pik alsó — és te a káró király. S csak akkor tudjuk majd, mit gondoljunk egymásról. Csak ekkor ismerjük fel egymásnak a kultúra által rögzített arcát.

A sok eshetőség közül még mindig ez a legjobb.

Gimes Romána fordítása

A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTTI JUGOSZLÁVIAI MAGYAR IRODALOM

A HÚSZAS ÉVEK

A két világháború közötti jugoszláviai magyar irodalom hagyományok nélküli irodalom: nem továbbfejlesztése egy szellemi örökségnek, és nem láncszeme egy irodalmi folytonosságnak. Vajdaságnak sohasem volt erős, tájjellegű műveltsége vagy irodalma, mint például Erdélynek vagy a Dunántúlnak. A középkorban igen fejlett gazdasági életet, a kalocsai érsekséghez tartozó bácsi kolostor körül kibontakozó humanista kultúrát, a husziták e vidéken különösen erős magyar nyelvű egyházi irodalmát szinte nyom nélkül pusztította el a török hódítás. de a hódoltság utáni szellemi fejlődés sem volt zavartalan. A gyakori vándorlások és telepítések, a nemzetiségi és politikai küzdelmek, a vidék közjogi rendezetlensége, valamint e terület gazdasági kifosztottsága egyáltalán nem kedveztek a szellemi művelődés ügyének. De talán még nagyobb nyomatókkal kell rámutatnunk Vajdaság társadalmi struktúrájában rejlő okokra: a túlnyomórészt földműves és kisiparos lakosság életformájára, a tanyarendszerre, a nagyvárosok és ennek következtében a városi kultúra és a szellemi központok hiányára. Senteleky Kornél, a jugoszláviai magyar irodalmi élet megszervezője 1927-ben így látja a helyzetet: „Ezen a tespedt, művészietlen lapályon nincs semmi, de semmi emlék, itt sohasem voltak ősi kolostorok, évszázados kollégiumok, hírhedt lovagvárak, görnyedt, legendás dómok vagy templomok, france-i könyvesboltok, fontainebleau-i erdők, ezen a józan, disznóól szagú földön sohasem éltek nótázó igricek, ferde kucsmás kurucok, sárga szakállú ötvösök, magas homlokú hitvitázók vagy finom ujjú humanisták. Hol vert volna gyökeret a vajdasági irodalom?”

De míg ez a kép tökéletesen illik a magyar irodalomra, az itteni szerb irodalomra nézve éppen az ellenkezője igaz. Újvidék a „szerb Athénné” növekszik — egy kissé Zombor is ez —, s a szerb irodalom XVIII—XIX. századának legkiválóbbjai élnek és írnak Vajdaságban. Írója természetesen mindig akadt a „televény Bácskának” a magyarság körében is, de magyar nyelvű irodalma nem bontakozhatott ki, mert a tehetségek nem itt keresték az érvényesülés útját, felszívódtak fejlettebb kultúrákba, elvándoroltak derűsebb szellemi égtájak felé

Papp Dániel, Kosztolányi Dezső, Csáth Géza, Hercegh Ferenc példája, jelentős és kevésbé jelentős író nevek hosszúra nyújtható sora szolgálhat ehhez példaként. Pest „irodalmi gyarmatosításának”, a magyar kultúra és irodalom főváros-központúságának eredménye az volt, hogy a világháborúval beköszöntő nagy politikai változás teljesen felkészületlenül érte az új állam kereteibe került vajdasági magyarságot. Nem örökölt kiterjedt iskolahálózatot, művelődési intézményeket, színházakat, százezres könyvtárakat, egyedül sajtója volt viszonylagosan fejlett. Megszűntek azok a gyér kulturális hatások is, amelyek addig a centralizált magyar irodalom felől érték, s így irodalmi kultúrája alapjainak lerakásában teljesen a maga erejére kellett támaszkodnia. De éppen ez a magára maradottsága ébresztette fel potenciális erőit, s indította meg benne az öneszmélés folyamatát, önmaga helyének és szerepének keresését. Mindez azonban nem azonnal megy végbe. Sokáig, majd egy évtizedig tartott, míg kihajthattak ennek az aránylag önálló magyar szellemi életnek a csírái, s életre kelhetett a jugoszláviai magyar irodalom.

Az első nyolc-tíz év az új feltételek között a bizonytalanság és keresés korszaka volt. A húszas évek irodalmi közállapotait még csak szövevényesebbé tette, hogy a szerkesztőségekben, a lapok irodalmi rovataiban és mellékleteiben sok helyütt az elbukott magyar forradalom és a Pécs-Baranyai Köztársaság emigránsai — írók, publicisták — jutottak irányító szerephez az irodalmi műveltség és ízlés kialakításában. A gyér számú régi író működése mellett ez az európai látóköri, művelt és haladó gondolkodású írócsoport jelentette akkor Vajdaságban az irodalmat és az irodalmi életet. A „vérátömlesztés” azonban nem járt különösebb eredménnyel: a szellemi életbe pillanatnyilag hozott ugyan némi felfrissülést és pezsgést, de a jövő útját nem volt képes megmutatni: a vajdasági irodalomban az emigránsok irodalmi szereplése mindvégig corpus alienum maradt, mert az ízlésben és irodalmi műveltségben máshoz szokott jugoszláviai magyar olvasó idegenkedve fogadta a konstruktivista, expresszionista, aktivista, futurista és más, akkor született irodalmi irányoknak hangot adó írók és költők műveit. Egyébként is a történelmi helyzet, az új viszonyok mást kívántak meg: egy önmagával szembenéző, helyzet tudatosító és a sorsproblémákkal komolyan számoló írói magatartást, amely a királyi Jugoszlávia politikai feltételei között a kisebbségi élet kérdéseire keresi a választ és a kiutat. Erre pedig az emigrációs irodalom nem vállalkozhatott. Idegen voltát jellemzően mutatja ez is, hogy a húszas évek végén kibontakozó, hazai talajból kinőtt írói szervezkedésbe csak alig egy-két írója tud bekapcsolódni. A többiek elszéledtek, kivándoroltak vagy visszaköltöztek Magyarországra. A jugoszláviai magyar irodalmat nem ők teremtik meg tehát, hanem azok az új igények és szükségletek, amelyeket az évek múlásával tartóssá vált kisebbségi életforma támasztott.

A vajdasági irodalom kezdeti szakaszában azonban ez az importirodalom érdekes színfoltot jelentett, s különösen mozgalmassá és változatossá tette a sajtó és a folyóiratok életét. A Szabadkán megjelenő *Bácsmegyei Napló* (1929-től *Napló*), ahol a menekültek jelentős száma elhelyezkedett, új irodalmi rovatokkal bővült; egyre-másra jelentek

meg az — igaz, alig néhány hónapig, jobbik esetben egy-másfél esztendőig tengődő s a legkülönfélébb, de többnyire haladó világnézetű és esztétikai hitvallású lapok és folyóiratok (*Az utca, Renaissance, Fáklya, Revű, Út, Tükör, Vándorút* stb.). Vajdaságban ekkortájt huszonnyolc magyar nyelvű lap jelent meg, ezek közül öt napilap, tizenegy hetilap, öt félhavi, négy havi és három időszakos lap. A legmodernebb elvek szerint szerkesztett magyar újság kétségtelenül a *Bácsmegyei Napló*, amelynek nem csekély szerepe volt a kulturális öntudat ápolásában, s — különösen az első korszakban — az irodalmi élet felnevelésében. A régi írók mellett (Milkó Izidor, Radó Imre s mások) magához kapcsolta, felfedezte vagy támogatta Munk Arturt, Tamás Istvánt, Novoszel Andort, Gergely Boriskát, Kristály Istvánt, Szigethy Vilmost, Szenteleky Kornélt és több pécsi emigráns író. Később, a harmincas évek elején, amikor a *Vajdasági Írás*, majd a *Kalangya* körül egy újabb írói csoportosulás alakul ki, a *Napló* elveszti ezt a szerepét, s szembe kerül a Szenteleky által meghirdetett kisebbségi célú, vajdasági tartalmú és tájékozódású írói programmal. A *Napló* körül kibontakozó irodalom ui. egy egyetemesebb orientációt követ, s a művészi teremtés egysége és oszthatatlansága nevében tagadja a local couleur esztétikáját.

Az emigráció irodalmának legjelentősebb nevei az egyébként vajdasági származású, de Pécsen nevelkedett Csuka Zoltán, a radikális baloldali esszéista, költő és közíró Haraszi Sándor, Somogyi Pál munkásköltő, az intellektuális líra két tehetséges művelője, Mikes Flóris és Fekete Lajos, valamint a két regényíró: Tamás István és Farkas Frigyes.

HARASZTI SÁNDOR 1897-ben született Czinderybogárdon. 1921-ben előbb Bécsbe, majd Jugoszláviába menekült, s Szabadkán telepedett meg. Az itt megjelenő *Bácsmegyei Napló* munkatársa és egyik szerkesztője volt 1929-ig. A diktatúra bevezetése után áttoloncolták Magyarországra. A JKP szabadkai szervezetének funkcionáriusa s a párt irányítása alatt álló *Szervezett Munkás* című lap belső munkatársa volt (1923—29). Tanulmányait és kritikáit a Novi Sad-i *Út* c. expresszionista folyóiratban, a *Vajdasági Írásban*, a *Vajdasági Magyar Írók Almanachjában*, a *Huszonöt Esztendő* és a *Kéve* című antológiákban közölte. Haraszi lírája nem sok egyéni szint tud felmutatni, de cikkei és esszéi merész hangjakkal és pontos, találó megfigyelésekkel jelentős nyereségei a kor elemző prózájának.

SOMOGYI PÁL 1894-ben született Kaposvárott. Az ellenforradalom börtöneiből Jugoszláviába szökött, s Szabadkán, majd Belgrádban és Újvidéken élt. Irodalmi működését Pécsen kezdi a *Terjed a tűz* c. verseskötettel. Újvidéken jelent meg második kötete, az *Átok-áldott Tűz* 1926-ban. Versei a két háború közötti munkássorsnak a képét festik sokszor népdalszerű egyszerűséggel, néha expresszionista lendülettel. Somogyi a *Szervezett Munkás* munkatársa, s a szakszervezeti kulturális mozgalom legtevékenyebb alakja volt Vajdaságban. A munkásszínjátékok több színművét is előadják (A kenyér, A házber, A díj stb.), amelyek a fogyatékos színpadismeret ellenére is sikert arattak. A húszas évek végén egyre fejlődő költészetére felfigyelt a polgári sajtó is, s ezentúl szóhoz jutott a *Vajdasági Írásban* is. A diktatúra beköszöntésével Somogyi hangja elhalkul, de nyelvi eszközei és

formái gondosabbak, csiszoltabbak lesznek. A diktatúra őt is kiutasítja az országból. Bécsből a Vörös segély szervezet útján Moszkvába kerül, de 1936—37 körül áldozata lesz a politikai tisztogatásoknak.

FEKETE LAJOS 1900-ban született Újnémethen. Majd egy évtizedig élt Vajdaságban, a *Délbácska* c. lap szerkesztője volt. 1929-ben tért vissza Magyarországra. Fekete hangulat—költészete a belső forma kialakítására törekszik. Jugoszláviában megjelent kötetei (*Béklyózott erők feltámadása*, Újvidék, 1926; *Bilices gyermekkor*, Újvidék, 1927; *Szent grimasz*, Szabadka, 1929) a szabad vers tehetséges művelőjének mutatják, egyre telítettebb és fegyelmezettebb lírája a *Nyugat* költői ízléséhez áll közel. 1930-ban Baumgarten-díjat kapott. Noha Fekete jelentős szerepet játszott a vajdasági irodalmi megmozdulásokban, a tájjal és a vajdasági élettel nem tudott felmelegedni: képzeletvilága, témái és lelkisége inkább a magyarországi irodalomhoz kötik.

TAMÁS ISTVÁN 1904-ben született, s mindössze tizenhat éves, amikor Jugoszláviába költözik. A *Bácsmegyei Napló* fedezi fel, amelynél mint kifizető és rikkancs kereste kenyerét. Az újság Párizsba küldte tanulmányútra. Ennek eredménye az *Öt világrész a Szajna partján* és az *Egy férfi visszafordul* c. regényei. 1924-ben Fekete majális címen gyűjti egybe forrongó, erős sodrású verseit, de később csak prózát ír. Az *Egy talpalatnyi föld* és a *Kék vonat* című regényeiben bácskai témákat dolgozott fel. A diktatúra után kénytelen elhagyni az országot, s előbb Pestre, majd Amerikába vándorol.

MIKES FLÓRIS (Fischer Miklós) a húszas évek egyik legtehetségebb és legműveltebb írója volt. 1900-ban születet Gomboson. Ifjúkorát Magyarországon töltötte, 1921-ben költözött vissza Jugoszláviába, s a *Bácsmegyei Naplónál* helyezkedett el. Expresszionista verseket és novellákat írt a lapba. Költészetét mélységes humánus és békevágy hatja át. Az elsők közé tartozik, akik érdeklődéssel fordulnak a modern szerbhorvát költészet felé, s hosszabb tanulmányokat ír a szerb-magyar szellemi érintkezések köréből. 1928-ban halt meg egy zágrábi szanatóriumban. Versei és novellái kiadatlanok.

A pécsi emigráció írói közül meg kell említeni még a kitűnő humorú Diószeghy Tibort, a szociológiai író, Doktor Sándort, a műfordító Fekete Tivadart, a regényíró Farkas Frigyeszt, az esszéista Kázmér Ernőt, Heszlein Józsefet és László Ferencet.

Az első tíz esztendőnek nem sikerült megteremtene az autochton jugoszláviai magyar irodalmat. Ennek az oka jórészt az, hogy a viszonylagosan fejlett sajtó és a publikációs lehetőségek ellenére sem volt képes irodalmi életet és műpártoló közönséget nevelni, mert — mint Haraszi Sándor állapítja meg a *Nyugatban* — „Az élet és az irodalom sehol a világon nem szakadt úgy el egymástól, mint a Vajdaságban... A vajdasági író a realitások fölé libbent, elvált a politikával, vágyakkal, ijedelmekkel, osztályerők érdekes harcával tarkított kisebbségi élettől... A vajdasági magyar irodalomból hiába próbálná valaki megrajzolni vagy megismerni a kisebbségi életet romantikus illúzióival, osztályokra töredezésével, az új helyzethez való simulásával, tragikus fordulataival, hétköznapjaival.” A régi írók, akik itt éltek, nem érezték meg az idők változásait, nem élték át azt a válságot, amelyen a háborús nemzedék átesett. Milkó Izidor, a „régí idők kró-

nikása" változatlan szorgalommal írta századvégi hangulatú és szemléletű novelláit és szellemes tárcáit az újságokba, éppúgy, mint negyven évvel azelőtt; a szintén sokat író Radó Imre regényei minden érdekességük és jól komponáltságuk ellenére sem emelkedtek az átlagos polgár-ízlés s az irodalom szórakoztatásként való felfogása fölé. S ezt mondhatjuk az *Új Idők*ből és *A Hétből* ismert Borsodi Lajosról, valamint Ambrus Balázsról is. S ugyancsak bizonyos — jóllehet ellenkező előjelű: esztétikai, forradalmi és világpolgári — elvontság érvényesült a menekültek irodalmában is. Sem az önállóan megjelent művek, sem az újságok kiadásában megjelenő almanachok irodalma nem ereszthettek gyökeret Vajdaság talajába: egy részük a regionalizmus állóvizeiben és holtágaiban rekedt meg, másrészt bizonytalanul lebegett az eszmei és esztétikai-formai forradalmak forgószeleiben.

Az első kísérlet, amelynek az a célja, hogy ezeket a szétfutó szálatkat és rendkívül heterogén művészi-irodalmi álláspontokat az irodalomvá-lás szándékával egyesítse, Csuka Zoltán *Kéve* című antológiája volt, 1928-ban, amely tizennégy költőt vonultatott fel. „... természetesen találtuk, hogy ezt a dokumentumot úgy adjuk, hogy valamennyi irodalmi irányhoz tartozó íróember megértően adja kezét a közös munkához és megértse egymás irányát is. Az emberi hiúságnál nagyobb volt a jótakarás, az irodalmi irányok elválasztó falánál erősebb volt a közös veszedelem: a vajdasági közönség álmodossága és sokszor bizony prüdsége is, amellyel itteni értékeket nem akar észrevenni...” — írja a kötet szerkesztője. A szándék világos és egyértelmű: a széthúzó erőkből és egyéni kísérletekből irodalmat kell alkotni, amely többé nem lehet vidéki széplelkek magánügye, hanem mozgalommá, sodró szellemi erővé kell fejleszteni.

Irodalmat, irodalmi mozgalmat azonban egy antológia még nem képviselhet és nem helyettesíthet, folyóirat nélkül ez a szándék nem valósulhat meg. S ezekben az években — Szenteleky és Csuka fáradásainak eredményeképpen megszületnek az első irodalmi orgánumok, a *Vajdasági Írás* és a *Kalangya*. Ettől kezdve az irodalomról s az írói hivatásról való gondolkodásnak egy magasabb szintje kezdődik Vajdaság magyar szellemi életében.

SZENTELEKY KORNÉL

A jugoszláviai magyar irodalom legmarkánsabb, legkiemelkedőbb egyénisége Szenteleky Kornél volt. Ennek tudták kortársai, ezt hitelesíti az utókor, amikor a két háború közötti jugoszláviai magyar irodalomban elsősorban őt látja íráságában oly jelentősnek. Kortársai az irodalmi vezért, Vajdaság Kazinczyjét tisztelték benne, az utókor pedig az írórt tartja számon. Tény azonban, hogy korát az ő neve fémjelzi, s az ítéletek ellentétes volta Szenteleky munkásságának kettősségéből adódik. Volt egy korszaka, amikor mindennekfelett író akart lenni, s volt egy másik, élete utolsó fél évtizedében, amikor a vezérséget kellett vállalnia. Az elsőt a művek, másikat elmélete őrzi, amely-

lyel kortársait oly nagy mértékben befolyásolta, s vele egy egész író-nemzedékre hatott, s indulásakor adott döntő s meghatározó lökéseket.

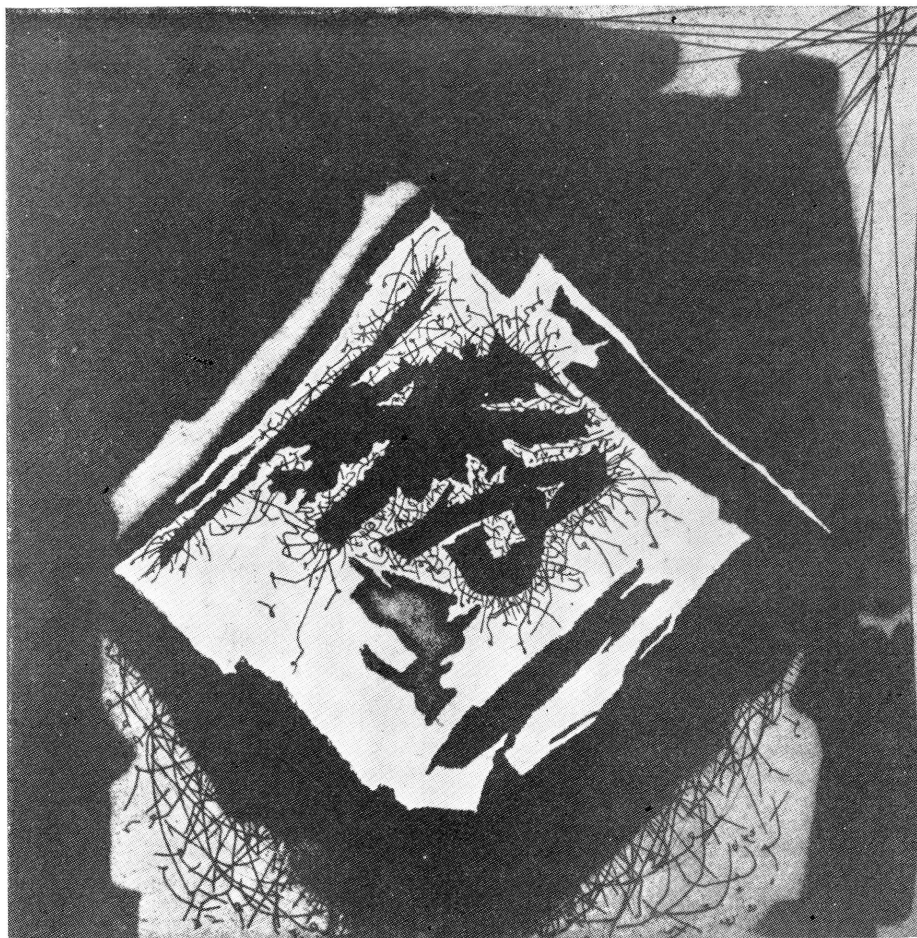
1893-ban Pécsen született. A Sztankovits-család szerb eredetű volt, vallásuk görögkeleti, de asszimilációjuk korán megkezdődött, s a fiatal Szenteleky Kornél már a Kisfaludy-ösöket fedezi fel büszkén az anyai családfán. Erdélyben élt a család, azonban a századvégen már Zomborban vannak, és a kisfiú világra nyíló szeme már ezzel a vidékkel ismerkedik. Érettségi után a budapesti egyetemen tanul, s 1916-ban orvosi oklevelet szerez. Medikus korában kezd az irodalommal barátkozni, s ekkor született meg Szenteleky Kornél, az író, aki az *A Hét*-be, az *Új Idők*-be küldözgeti elbeszéléseit, kritikáit. Az *A Hét* közli első regényét, a *Kesergő szerelmet* is, itt jelennek meg „opálfényű miniatűrjei” és „művészileg elmélyített novellái” (Bistray Gyula), képzőművészetek iránti vonzalmaként pedig a festészetről szóló írásai.

A kordivat jegyében indult: esztétizmusa éppen úgy ezt bizonyítja, mint az *Ady „Élete”* és Krúdy impresszionista hangulatai iránti rajongása. A *Kesergő szerelem* ennek a regénye, Kállay Miklós szerint ez a műve „a raffinált, álmatag szépségeknek béklyóiban vergődő lírikust mutatja”. „A *Kesergő* szerelem levendula illatos Lengváry szerkesztője édes testvére Krúdi Gyula méla hősének, a szerelemnek tévesztő kertjében imbolygó Rezeda úrnak, bár lehetetlen észre nem venni, hányszor emelte önmagára figyelő tekintetét, hányszor tapogatta szorongó ujjakkal szíve legsebhedettebb tájait a szerző amikor megmintázta” (Kállay M.). Bágyadt stilromantika az övé, amelynek alapvető vonásait mindvégig megőrzi majd, akkor is, amikor lehiggadtan értekezni akar.

A háború utolsó éveinek zűrzavara mintha az orvosi pályára kényszerítené: 1917-ben orvosi szaklap közli írását, s amikor hazatér Jugoszláviába és előbb Garán, majd Sziváccon folytat orvosi gyakorlatot, mintha feledte volna és elnyomta volna írói indulatait, amelyek medikus korában már helyet biztosítottak számára az *A Hét* hasábjain. Kiss József halálának híre ülteti ismét íróasztalhoz: nekrológot ír a *Bácsmegyei Napló*-ba az *A Hét* volt szerkesztőjéről, s a lap fürge vezérei rögtön felfigyelnek a jó tollú íróra, és 1928-ig rendszeresen jelennek meg Szenteleky írásai az országos viszonylatban is oly ambiciózus lapban, egészen addig, amíg az Újvidéken formálódó új irodalmi törekvések élére nem állt, s szembe nem került a *Napló* világpolgári szemléletével.

A napilap, amely működésének teret adott, eleve megszabta Szenteleky műfajait is, a novellát, a karcolatot, az útirajzot, a verset — ezeket az egyéniségéhez oly közelálló műfajokat kínálta fel neki. Szenteleky ugyanis nem nagy koncepciók írója volt, hanem a kis lélegzetvételé, alapvetően lírikus természet, akinek több érzéke volt a színek és hangulatok, mint az epikai nagyvonalúságot oly teljessé tevő részletek és történések megragadásához, nem elbeszélni tudott, hanem festeni. A ránk maradt húsz elbeszélése közül fele nem került abba a gyűjteményes kötetbe, amely *Holnap-holnapután* cím alatt volt

DE LA MONICA ROBERTO (Brazília)

Grafika, 1964

hivatott elbeszélő művészetét bemutatni. Ezekben az írásokban, amelyek szerkezete leginkább vall az elbeszélés műfajára, Szenteleky nem mozog otthonosan. Nemcsak lírikus természete miatt, hanem az elbeszélés jelenre irányuló figyelme miatt sem: Szenteleky ugyanis emlékező író volt, ezekben az írásokban pedig kora világának realista tendenciájú megragadására törekedett. A kisebbségi sors emberi helyzetei foglalkoztatják (Érvényesülni; Tilike már tíz éves múltott), vagy pedig személyes emlékek, kórházhoz, betegséghez fűződő emlékei szólanak meg (Boriska árva lesz, Kirándulás az életbe, A körgalléros ember Párizsban), művésze azonban ott mutatkozik meg, ahol a téma lehetővé teszi az emlékezést vagy a líraibb megnyilatkozást. Ilyenkor a sors-élmény felé sikerül elindulnia, és az ún. „kisebbségi sors” tendenciózus fényképezése helyett fel tudja villantani az élet és a halál távlatait anélkül, hogy túl kellene lépnie íróságának azon a nem oly nagy sugarú körén, amelyben még harmonikus alkotást tudott létrehozni. A haldoklás és a meghalás látványa, a tüdőbeteg halálközelsége és élet utáni heves vágya hevíti ezeket az írásokat, mint ahogy a pusztulás témájából tudja megírni elbeszélései legsikerültebbjékét, a Holnap-holnapután címűt, elgondolva egy jövődő háborút, amelyben az ellenség gázzal árasztaná el Párizst, mindenki elpusztulna, csupán a Szajna folyón tovább, az a „víz, amely évezredek óta siet, kanyarog, tovasiklik, de sohasem áll meg az emberi gonoszság előtt”.

Szenteleky Kornél írásművésze legelőnyösebben azokban a hangulat-rajzokban mutatkozik meg, amelyeket *Úgy fáj az élet* cím alatt jelentetett meg 1925-ben. „Hangulat-virágoknak” nevezte ezeket az írásokat. „Panaszok, sóhajok, ámulások, vágyak, rajongások, nyöszörgések, elkábulások, csüggedések, álmok, emlékezések, meglátások, hazugságok, dalok, jajok, tűnődések, mámorok, hívések, várások, lázadások, elfáradások, mindig csak érzések és érzések és érzések... Ez a könyv rólam szól, ez a könyv csupa líra, szerénytelen alanyi költészet tisztességes poétikai formák nélkül” — mondja könyve előszavában. „Eliramlott napok és elsápadt hangulatok arcai” foglalkoztatják. Szenteleky lírikus természet volt, de nem lírai költő is — alapvetően ez magyarázhatja, miért éppen ez a prózai műfaj hordozza legintimebb élményeit. A szép álmok és a sivár jelen, álom és valóság ellentéteivel dolgozik, s prózájából az el nem ért élet utáni fájdalom zeng. Nyugtat népeinek boldogabb élete az eszménye, a mércéje, amelyhez a maga életének nyomorúságát hasonlíthatja. Csak a képzelet és a műveltség kínál menedéket — hirdeti ezekben az impresszionista lírai foltokban. Lehunyja a szemét és máris messze jár, s újraéli utazásainak emlékeit. „Csupa szépség, csupa művészet, csupa rajongás, csupa szerelem...” — sikoltja a megszépítő messzeség után vágyakozva, hogy egy másik bekezdésében már földre húzza a maga körül látott világot: „Por száll körülöttem és porfelhőn keresztül szívós, szűrős szármárkórók bámolnak rám. Nem küldök panaszos jajt a szürke semmibe, hiszen barmok bögnék a poros pusztán és konclesó kuvaszok morognak az ajtók előtt... A por pedig csak hull, hantol, fullaszt, megfojt és csendes közönnyel eltemet, mint remegőfényű zsarátnokot, mely más tájon, más levegőben talán melegített és világitott volna”.

Adys a hangulat, azonban élethelyzete hitelesíti ezt a táj- és lélek-élményt, s így e szubjektivitás segítségével sikerült leginkább általánosítania is, itt tudta kifejezni azt az intellektust, amelyben olthatatlan szenvedély él a szépség, a művészet, a szerelem, az Élet iránt, de szinte mindettől meg van fosztva, és csak önmagában, a vágyaiban, könyveiben és emlékeiben találhatja meg, virtuális síkokon az Élet jelképes gazdagságát; szomjas hedonizmusa itt tud csak csillapodni, ha kielégülni már nem is. Egy széplélek elátkozottsága keresi a kultúrában, a reminiszenciákban, az emlékekben — Párizs vagy Firenze hotelszobája, vagy gyermekkora emlékezetbe ragadt foszlánya legyen is az — a menedéket, mint ahogy a kifejezés precíz gondosságába, a mondatok zenéjébe, a jelzők választékosságába is ezt látja bele. A hasonlatok gyönyörűségébe veti magát, s máris „kirepül, felrepül a hátköznapi fölé, a szürkéek fölé, a kicsinyek fölé”. Elvággyódó lélek hallgatja a szíváci betegek szívdobbanásait az élet kettősségei, ellentmondásai harapófogójában. Ember a kultúrátlanságban, a szépségek rajongója profán környezetben, az Élet után vágyakozó a halál lázvirágaival arcán. Két világa van, s ha szíve szerint csak álmaidról szólna, vágyairól beszélne, nem tud róluk úgy írni, hogy a másik ott ne moztogna tudatában — egymást erősítve és hitelesítve.

Kortársai ezeket a lírai-prózai miniatűröket az „önmagáért való művészet tiszta kiteljesedéseiként” tartották számon, amelyek „szinte az életen túl játszódnak”, holott éppen ebben a kötetében tudta legmaradandóbban kifejezni azt a világot, amelynek rabságában és kényszerében élt, s ebben a kötetében mutatott meg magából is legtöbbet, hitet téve egy olyan kultúr- és életeszmény mellett, amely mindannak tagadása volt, amit annak idején „Vajdaság” jelentett.

Feltűnő, hogy sem útirajzaiban, amelyek *Útitarisznya* című kötetben olvashatók, sem lapokban, folyóiratokban megjelent verseiben nem tudta alapvető élményeit oly szuggesztivitással kifejezni, mint az *Úgy fáj az élet* hangulat-rajzaiban. Útirajzai inkább informatív írások, versei pedig a próza felé közelítenek:

Éjjel van, horkol a dagadt disznóhizlaló,
a százlánchos gazda gutatütöten emészti
az esti vinkót meg a paprikást,
mialatt én spanyolul tanulok,
Hölderlint forgatom, vagy Rimbaud-t bővílten,
Van Gogh lángoló vonalait bámulom,
vagy Nietzsche megejtő mélységeibe szédülök,
sápadtan, lázasan, szikkadt szemekkel.

(Bácskai éjjel)

Ihlető élménye és magatartása megjelenik ebben a versben, helyzetrajzként, ám a kifejezés lírai jellege nélkül, akárcsak többi, expreszionista vers-mintákat követő költeményében, amelyek az *Úgy fáj az élet* hangulatai újraköltéseiként hatnak. Szenteleky versei is két tájat rajzolnak: egyet, amelyben élni kell, és egy másikat, amelyben élnie lenne jó, amelyben egyszer már élt és nosztalgikus vágyakat érez, újakként. A Hajnalban, kis állomáson című versének hangulatában ez a két táj, s az elvággyódás a legmaradandóbban jelenik meg:

Ásítós, mosdatlan vasutas
 ögyeleg az izzadt, keserű váróteremben,
 melyben az utálat öklöndözik
 leragadt szemekkel.
 Zsírfojtos batyuk, kajla kosarak,
 szurtos parasztkok kuporognak
 bűzben bóbiskolva.
 A villany oly gyenge már,
 mint ájult apáca...

és aztán felcsendül az elvágódás motívuma:

Ügy szeretnék veled menni,
 messzi menni,
 messzi menni,
 veled menni...

Ezek a Szenteleky-versek ugyanakkor prózai alkotásainak lírai ihlettségét is bizonyítják, arra a tényre mutatnak, hogy Szenteleky mondanivalóinak ősképeit ezekben a versekben kell keresnünk, amelyek közül kiemelhetjük az utazási emlékeket őrző verseit és az Akácok az őszben ál-allegóriáját, hiszen ebben nem a „kisebbségi sors” példázata az elsődlegesen fontos, hanem a sivárságnak a hangulat-rajza, a kietlenség megjelenítése.

A húszas évek végén regényterveket forgat a fejében. 1930-ban „az asszimilálódó és asszimilálódni nem tudó kisebbségi magyar lelkek nagy regényét” akarta megírni, amely azonban nem készült el, bár terve jól mutatja, hogy meddig jutott el az irányzatos kisebbségi irodalom gondolata felé haladva. Ellenben elkészült és meg is jelent *Isola Bella* című regénye (1931), amelyben a tézisszerűség megtalálható már, de nem egy részletében még otthonosabb és intimebb gondolatai is feltűnnek.

Legnagyobb intellektuális teljesítménye ez a mű. Benne sikerült mind érzelmi, mind gondolati síkon egységbe foglalnia — ismét a líra felé közelítve, vékonyka cselekmény-szálon futtatva — legszemélyesebb gondolatait. Kállay Miklós, aki eddig a legrészletesebben foglalkozott az *Isola Bellával*, jól látta, hogy az „egész bizonyosan egy darab burkolt önéletrajz”. „Új típusa az analitikus regénynek — mondja róla —, nem piszmogó, unalmas aprólékosságú kórbonctana a léleknek, hanem a legbensőbb lelki élet eseményeinek a meséje”. „Hiába keresünk drámai feszültséget, meglepő fordulatokat, kalandos, idegfeszítő bonyodalmakat, de annál gazdagabb változatosságban vonulnak fel előttünk eszmék, társadalmi és lelki problémák, érzelmek...” — írja róla Kállay. S valóban: az intellektus regénye az *Isola Bella*, ugyanazé az elvágódó magatartásé, amely az *Ügy fáj az élet* darabjait is ihlette. Az *Isola Bella* ebből a szempontból amannak mintegy regényesített összefoglalása, motívumainak, kedves eszméinek találkozója, amolyan „varázshegye” a Szentelekyt foglalkoztató eszme- és hangulatvilágnak. Az impresszionista képek sorába tézisszerűen fonódnak bele eszmék, „koreszmék”, akárcsak nagy rokona, Mann *Varázshegyében* is. Szenteleky, a polgári humanizmus és pacifizmus val-

lója hirdeti ebben a regényben eszméit, s a maga módján a kor legnagyobb kérdéseire szól, s az eszmei konfliktust, nagyon jellemzően Szenteleky szemléletére, a polgári humanizmus és a kommunizmus között élezi ki, megoldásába pedig érzelmi mozzanatokot szöve példázta és példázattja, hogyan „téríti meg” Szabolcs, a regény író-főhőse a dán Ingét, aki a kommunista mozgalomban tevékenykedett. Szabolcs szeretet-vallása, amelynek „a neve egyszerűen szeretet, része annak a nagy szeretetnek, mely a napot és a csillagokat is mozgatja, amely mindent szeret, ami él, ami van, s aminek rendeltetését, holnapját sohasem tudhatjuk meg”, megingatja Ingét. „Most látom csak az ember igazi lelkét és eszményét, hitének és holnapjainak új határait. Most látom csak tisztán a mindent betöltő új eszményt: a szeretetet. Mert eddig csak elveket láttam, eddig csak az értelem és igazság harcos, szinte erőszakos útjait jártam, kegyetlenül, elvakultan, hideg, könyörtelen következetességgel”. Szenteleky írói becsületességére azonban mi sem jellemzőbb, mint az a tény, hogy Ingét mégsem észokok, hanem a szerelem állítja a humanizmust hirdető Szabolcs oldalára, s kettejükét a lányban megfogamzott új élet kapcsolja össze, az az „élet-elv”, amelynek a szerző a papja volt. Szenteleky pánhumanizmusa azonban nemcsak a katolikus dogma és a kommunizmus eszméjének gyakorlati szempontjai ellen feszül, hanem az ún. „nemzeti sajátosságok” ellen is, s a fajiság fasizmusa ellen is pörlekedik: „De érdemes-e úgynevezett „nemzeti sajátosságokat” keresni az arcon, a mozgásban, a haj színében vagy az öltözködésben” — kérdezi a regény kezdetén, hogy a végén hősei házassága nemzetköziségeivel pecsételje meg ezt a tűnődését.

Az *Isola Bella* értékei azonban nem ezekben az eszmei vallomásokban fedezhetők fel. A lírai s impresszionista részletek, hangulatrajzok tanúskodnak Szenteleky művészetéről, s ezek a részletek a regény színhelyét, a szerző álmainak netovábbját, valóban „varázsszigetté” változtatják, ahol, ha rövid időre is, de feloldódik a sok-sok kettősség, amely otthon, a valóságos életben oly fájdalmas volt: „Sok-sok szürke, ólmos vergődéses nap után végre partra vetődtem az Időnek, az Életnek ezen a kis szigetén”, amelyen minden együtt van, ami oly kedves volt neki: a fény, a mimózák, az illatár, a derű, a testnek és léleknek a békéje. Elragadtatott részletek festik ezt a tobzó és mámoros hangulatot, ám az eksztázisba bele-belejárászik az otthon üzenete, s így a szerző finoman itt is megfuttathatja alapvető élményeit kifejező párhuzamait: „otthon elfullad a verőfény, a görnyedt, fanyar napok árnyai alatt lelkem mosolya eliramlik, mint a csodaszarvas és a mimózák finom, halovány illatára rátipor a kemény, csizmás trágyaszag”. Az élet varázslata az *Isola Bella*, s Szenteleky szomjú lélekkel veti bele magát ebbe a világba, mert körülötte a világ a lapos síkság, a nyiszlett akácok, a bámuló barmok világa. „Kicsinyes, verébfejű emberek. Önzés és settenkedő rosszindulat. Lomha, szürke napok, melyek üres tarsollyal, szenttelen arccal kullognak a temető felé. Aktivitásod, nagy akarásaid lélegezni sem tudnak a fullasztó porban” — csendül meg vallomása. Jelképes erejű azonban az is, hogy Szentelekynek tudomásul kell vennie: mesterséges Paradicsom a hőseié, s nem mulasztja el azt sem jelezni, hogy Mussolini Itáliájában vagyunk

— alkalmat kerítve arra, hogy érzékeltesse, milyen mély a szakadék, amely az álmok és a valóság között tátong. „A hitek, eszmények olyan tiszták és az emberek olyan piszkosak” — sóhajt fel hőse, akiről az éles szemű lánynak rögtön meg kell állapítania, hogy „ő vágyakban éli ki igazi életét”.

„Tarka, puhaszövésű vágykép” regénye az *Isola Bella*, amelyben a szerzőnek sikerült feloldania azokat az ellentmondásokat, amelyek életében megoldhatatlanok voltak, sikerült lírába ömlesztve megragadnia annak az intellektuális attitűdnek a tragikumát, amelyet ő képviselt a legszenvedélyesebben a Vajdaságban.

1928 után fordulat következett be Szenteleky írói pályáján: a finom tollú szépíróból irodalmi vezér lett. Irodalmi harcokba bonyolódott, s a szerkesztői teendőket betöltötték az amúgy is kevés szabad idejét, cukor- és tüdőbaja pedig energiáit élte fel. A húszas években a művészetek értője és élvezője eredendően esztétikai kérdésekkel foglalkozik, s elsősorban a képzőművészetek felé fordul a figyelme. Elmélyülten elemzi Pechán József festészetét, s Törekvések és irányok a modern művészetben című tanulmányában a húszas évek képzőművészeti, irodalmi, zenei törekvéseit fejtegeti a kereső, kutató művészettelve mellett kardoskodva, idegenkedve a normatív esztétikák kizárólagosságától. Megfigyelései szerint a század szelleme a szubjektív irányzatoknak kedvez: „nem a természet, a történet leírása a cél, hanem az író érzésvilágának a feltárása”. Az expresszionizmus elméletei, gondolatrendszere szabta meg művészetéről alkotott nézeteit, s végső fokon ez csapódott le az ún. „vajdasági” magyar irodalomhoz való viszonyában is. 1927-ben így írt: „legyenek írók a Vajdaságban, de hagyjuk a couleur localt, meg a sajátos vajdasági lelket. Próbáljunk írni, ha tudunk, ha merünk, de ne törekedjünk olyan jelző kiérdemlésére, amely számunkra csak kötelességet, kötöttséget, nyűgös alkalmazkodást jelent, de amely nem fejezi ki művészi munkánk becsét, hitét és törekvését” (levél D. J. barátomhoz a „vajdasági irodalom”-ról).

Egyike ez a levél Szenteleky Kornél legszenvedélyesebb és legtanulságosabb írásainak. A személyes vallomás ereje, az élmény heve itt mérhető le közvetlenül is, itt mutatkozik meg legegységelműbben az az író-eszmény, amelyet önmagában ápolt, s a környezetéről vallott felfogása: „Ezen a lomha, lapos, tespedt tájon még kunyhója sincs a szépségnek. Izléstelen, álmos kisvárosok, önző, mogorva falvak, hasznot ígérő kukoricások és — nincs tovább... Itt még egy novellának sem lehet háttérrel találkozni. És éppen ezért mindnyájunkban, akik itt irodalmat próbálunk csinálni, élénken lüktet és jajong valami örök nosztalgia, az elkivánckozás sóhaja és sírása. Aki a múzsákat szereti, az nem szeretheti ezt a józan, sivár, kicsinyes, disznóhizlalásos vidéket, ha százsor itt született, itt élt, viszont nem is gyűlölhetsz annyira, hogy a gyűlölete a szatíra az irányregény vagy akár a pamflet alakjában öltön művészi formát”. Egy magános művész szenvedélye már környezete kulturálatlanságába ebben az írásban, annak hontalansága jajdul fel, „aki szép könyveket olvas és szép álmokat álmodik a zsiros,

trágyaszagú földek felett”, s a „mámor és vajúdás nagy perceit” éli. Szenteleky esztétizmusa lázadozott itt, komor képet festve a szellem emberének helyzetéről, Vajdaság kulturális elmaradottságáról, azé az emberé, akit olyan szépségideálok éltetnek, amelyek megvalósítása lehetetlennek látszott. Ez az indulat nemcsak szépirodalmi alkotások javát ihlette, de lehetővé tette azt is, hogy Szenteleky kritikai szemmel nézze világát.

A húszas évek végén felülvizsgálja nézeteit, és kialakítja annak a couleur local-nak az elméletét, amelyet addig oly szenvedélyesen tagadott. Szerkesztőként és irodalmi vezérként olyan eszményeket kellett kialakítania, amelyet íróársai elérhető közelségben tudtak, s gyakorlati programként vállalhattak, összebékítve a pécsi emigráció aktívizmusát a Vajdaságban is honos kisrealizmussal.

Ez az európai szellem azonban a regionális irodalom meghirdetésében is hű maradt önmagához: példaképeinek megválasztása (Reymont, Knut Hamsun, Jens Tvedl, Verga, Tömörkény) éppen úgy jellemző, mint az, hogy elméletének alapjait Taine-től és Julien Bendától kölcsönözte, összekapcsolva a miliőelméletet az „írástudók árulása” gondolatával, s a „népünk és földünk” felé fordulást, a kisebbségi politika cselekvő vállalását tüzte ki célul. Azt vallotta, hogy az íróra a természet, a társadalom, a kulturális környezet sajátos hatást gyakorol, az írónak pedig az a feladata, hogy ezeket a hatásokat is figyelve keresse Vajdaság és a vajdasági ember életében az „általános emberit”. „Az írónak meg kell kapaszkodnia valami pozitívumban. A háttartalanságba, a szintelenségbe, a talajtalanságba nem lehet gyökeret eresztetni” — hirdette. Elméletét A vers Vajdaságban, Az írói felelősségünk és Akácok alatt című tanulmányaiban fejtette ki, gyakorlatilag pedig az *Akácok* alatt című novella-válogatásában akarta példázni az ilyen szellemű irodalom érényeit. A körülötte csoportosult írók lényegében magukévá tették Szenteleky nézeteit, s a *Kalangya* egészen megszűnéséig ennek a szellemét képviselte.

Szenteleky Kornél fontos szerepet játszott a jugoszláviai magyar irodalom és a jugoszláv irodalom közötti kapcsolatok megteremtése terén is. A Vajdaságból származó szerb írókkal levelezett, figyelemmel kísérte a jugoszláv irodalom eseményeit, műfordító tevékenységével pedig példát mutatott, sajátos szerepet látva ebben a feladatban is. Debreczeni Józseffel készített *Bazsalikom* című antológiája a modern szerb költészet első átfogóbb magyar nyelvű megszólaltatása volt (1928).

Betegsége, szerkesztői munkája felőrölte szervezetét. 1933-ban halt meg Szivácon.

Kiadások: Sz. K. vál. művei, 6 kötet. Herceg János kiadása, Újvidék, é. n. (*Isola Bella*, reg.; *Holnap-holnapután*, elb.; *Úttarisznya*, útirajzok; *Úgy fáj az élet*, *Ugartörés*, tan.; *Krónikák*). Sz. K. irodalmi levelei 1927-1933. Sajtó alá rendezte és bevezetéssel ellátta: Bisztray Gyula és Csuka Zoltán. Zombor -Bp. 1943. Sz. K. Vál. írásai, I-II. Novisad, 1963. Vál. Herceg János (*Gesztenyevirágzás*, elb.; *Ugartörés*. Vál. tan.)

Csuka Zoltán, aki a húszas években s a harmincas évek elején a jugoszláviai magyar irodalom fáradhatatlan szervezője, legfőbb mozgató ereje volt, 1928-ban meghívta Szenteleky Kornélt, vállalja a *Képes Vasárnap* című hetilap irodalmi mellékletének, a Vajdasági Írásnak a szerkesztését. Nemsokára önállósult a *Vajdasági Írás* — ez volt az első vajdasági, illetve jugoszláviai magyar irodalmi folyóirat, melyet Szenteleky szerkesztett; itt egyesült Csukának, a szervezőnek, és Szentelekynek, a szellemi irányítónak a rátermettsége és ereje; itt vult fel először a jugoszláviai magyar írók színe-java, amely később a *Kalangya* című folyóirat törzsgárdáját képezte. A *Vajdasági Írás*ról Szenteleky később ezeket írta: „Az első komoly, öntudatos irodalmi vállalkozás a *Vajdasági Írás* megindítása volt 1928-ban. Ez az irodalmi szemle céljául tűzte ki, hogy önálló magyar irodalmat teremtsen, hogy szakítson a régi pesti centralizmussal, és elsősorban népünkkel, annak problémáival, fájdalmaival és vágyaival foglalkozzék. Népünkről — népünknek. Ez a célkitűzés roppant merész volt, mikor régi, megkövesedett előítéleteket és eszményeket kellett ledönteni az írók és olvasók lelkében. Lassan mégis közeledtünk a célhoz, mert be kellett látnunk, hogy hiába tartozunk az egyetemes magyar irodalom munkásai közé, munkásságunknak csak akkor van jogosultsága, ha önállósítjuk magunkat, ha elszakadunk a múlt eszményeitől, ha a jelenben élünk, és népünk, földünk felé fordulunk.

A *Vajdasági Írás*, sajnos, csak két évig élt, közönségünk akkor még kevés megértéssel fogadta ezt az új célkitűzésű folyóiratot, de az az evolúciós folyamat, amelyet a *Vajdasági Írás* megindított, tovább folytódott. Az irodalom ugyan egyelőre a napisajtó keretei közé szorult, de az írások színe, levegője már megváltozott, már érezni lehetett az új élet lüktetését.”

A folyóirat először kéthetenként, 48 oldalon jelent meg, nemsokára önállósult, 1929-ben azonban, mint Csuka Zoltán írja Szenteleky Kornél irodalmi levelezésének előszavában, „a lapelkobzások anyagi kárának súlya alatt összeroppant”. A Jugoszláv Királyság ügyészsége minden alkalmat megragadott, hogy akadályozza a magyar kisebbség kulturális életét. A folyóirat egyéb gondokkal is küzdött. Szenteleky arról panaszkodik leveleiben, hogy kevés kézírata van; szűkös anyagi helyzetük miatt nem fizettek honoráriumot, sok író inkább a *Bácsmegegyei Naplónak* adta kéziratát, ahonnan tiszteletdíjra számított. Állendő összetűzéseik vannak ezzel a szabadkai napilappal, amely magának akarta biztosítani a vajdasági magyar írók közreműködését. Fenyves Ferenc, a *Bácsmegegyei Napló* szerkesztője, ultimátumot intéz az írókhoz: vagy a *Napló*, vagy a *Vajdasági Írás*. Szenteleky sokszor saját pénzével járult hozzá a folyóirat költségeinek fedezéséhez, végül 1929-ben a nyomda nem hajlandó tovább előállítani a folyóiratot a kifizetetlen számlák miatt.

Hiába volt hát annyi lelkesedés Szentelekyben, hiába levelezett az írókkal, hiába utazott, buzdított, tervezett és szervezett, tanított irányított, az akadályokat nem tudta leküzdeni, a munkatársak egy része elpártolt tőle, s a folyóirat 1929 őszén megszűnt.

Egy év múlva a Novi Sadon megjelenő *Reggeli Újság* című napilap irodalmi mellékletet indít *A Mi Irodalmunk* címmel. Ez kéthetenként jelent meg, s Szenteleky Kornél szerkesztette. Elindításában nagy szerepe volt Csuka Zoltánnak, aki ekkor a *Reggeli Újságnál* dolgozik. *A Mi Irodalmunkban* nemcsak a szépirodalom kapott helyet. Szenteleky ebben az időben mindinkább a hazai problémák felé fordul, mind nagyobb fontosságot tulajdonít a jugoszláviában élő magyarság sajtósági, kisebbségi problémáinak. Maga is gyakran cikkezik a kisebbségi élet kérdéseiről. Azt tartja, hogy fel kell tárni a kisebbségi helyzetet, rendkívül fontosnak tekinti a nemzeti tudat fenntartását. A *Reggeli Újság* 1931-ben *A Mi Irodalmunk Almanachja* címmel kiadja a „Jugoszláviái magyar írók írásai”-t, ahogy a kötet alcíme mondja. Helyet kapnak itt mindazok, akik abban az időben jelentettek valamit a vajdasági magyar irodalomban, s akik *A Mi Irodalmunk* köré, Szenteleky köré csoportosultak. Adorján Andrástól és Berényi Jánostól kezdve Kováts Antalón és Laták Istvánon át Szirmai Károlyig és Vértés V. Károlyig majdnem teljes létszámban felvonulnak itt a jugoszláviái magyar írók.

A mellékletnek is voltak problémái, akárcsak a *Vajdasági Írásnak*, elkobozták a *Reggeli Újságot*, s benne *A Mi Irodalmunkat*. „A posta majdnem minden külföldi nyomdaterméket megsemmisít — írta 1930-ban egy levelében Szenteleky. — Az állapotok nálunk a magyar szó és a szabad gondolat tekintetében szinte napról napra rosszabbodnak.” A szerkesztőnek örökké félnie kellett az ügyéségtől, s vigyáznia a közölt írások hangjára. Mindenesetre eléggé híven tükrözte a jugoszláviái magyarság irodalmi és kulturális életét ez a melléklet, s ha színvonalban nem is, de megjelenésével, pusztán létével igen sokat jelentett.

1932-ben újabb lehetőség nyílik: a *Reggeli Újság* hajlandó lenne kiadni egy folyóiratot. Egy gazdag újvidéki magyar orvos személyében mecénása akadt az irodalomnak. Az alkalmat ki kell használni, vallja Szenteleky. Így vetik meg a *Kalangya* alapjait. A folyóirat 1932-ben indul, Szenteleky Kornél szerkesztésében. Csuka Zoltán társ-szerkesztő volt. A folyóirat jelszava: Gyűjtsd a termést Kalangyába! Szenteleky, akit ekkor már a jugoszláviái magyar írók, egész csekély kivétellel, a vezérüknek tartanak, arra törekszik, hogy a folyóirat köré gyűjtse mindazokat, akik itt a magyar irodalom munkásai. A *Kalangya* nem lehetett csupán havonta megjelenő folyóirat; mozgalomnak kellett lennie, a jugoszláviái magyar irodalmi élet szemléjének, gyülekezőhelyének és mozgatójának. A *Kalangyáról* írja Szenteleky, hogy „a *Vajdasági Írás* nyomdokán” indult, „de több hittel, megerősödött írótaborral és közönségünk egyre növekvő megértésével. Új tehetségek tűntek fel, és ezek a kötetlen fiatalok, akiket már nem feszélyeztek a tegnapi eszmények, friss lendületet adnak a fejlődésnek.”

Amikor a *Kalangya* indult, Szenteleky már nagyon beteg volt, mégis irányította a folyóiratot, levelezett, meglátogatta munkatársait, kéziratot kért tőlük, javította a beküldött írásokat, a nyomdával, a folyóirat tipográfiájával törődött, anyagi gondokkal birkózott. A lelke volt a *Kalangyának* és a jugoszláviái magyar irodalomnak. Ezekben

az években legközvetlenebb munkatársa Csuka Zoltán volt, s volta-képpen kettejük érdeme a *Kalangya* és íróinak sikere.

A Mi Irodalmunk az új folyóirat megjelenésével veszít jelentőségé-hől, háttérbe szorul, azokat az írásokat közli, amelyek a *Kalangyá*-ból — főleg alacsonyabb színvonaluk miatt — kimaradtak. 1933-ban végleg meg is szűnt.

A *Kalangya* szerkesztésében Szenteleky igyekezett érvényesíteni a couleur locale elvét, azokat az írókat szorgalmazta, akik elfogadták nézeteit, s mindenkitől azt kérte, hogy írásaikban a vajdasági tájat és embert, mi több, a vajdasági szellemiséget mutassák be, illetve hangsúlyozzák. Igazi irodalmat akart teremteni, amely a nagyvilág-ban ennek a vidéknek s az idevalósi embereknek az életét hivatott ábrázolni. Követelményeinek kevés író tudott teljesen eleget tenni. Az irodalom, a művészet nem fért egy elmélet korlátai közé. Az írók ugyan vajdaságiak voltak és maradtak (ha ez a földrajzi, illetve köz-igazgatási fogalom az irodalomban jelent valamit), műveik azonban sokszor túlnőttek a vajdasági kereteken, átfogóbb jelentésűekké váltak. S ilyenek voltak magának Szentelekynek a művei is...

A *Kalangya* munkatársai között ott találjuk azokat az írókat, akik már régebben indultak, a *Vajdasági Írásnak* és A Mi Irodalmunknak voltak a munkatársai, s kitartottak Szenteleky mellett: Borsodi La-jost, a bánáti novellistát, Gergely Boriskát, Török-Kanizsáról, aki szintén prózai művekkel szerepelt, Kiss Vilmost (Magister), a próza-író, aki maga is szerkesztett egy hetilapot (*Hétről-hétre*). Mindhár-man a fasizmus áldozatai lettek. Sokat szerepelt Kristály István, aki főleg a vajdasági életből merítette elbeszéléseinek témáit, és Szenteleky értékes alkotónak tartotta. A költők közül itt volt Fekete Lajos, Berényi János (főleg a későbbi években szerepel mind gyakrabban a folyóiratban), a tehetséges Sziráky Dénes Sándor (*Minden új a nap alatt* címmel adta ki verseit), aki szintén a fasizmusnak esett áldozatul. Szenteleky szerkesztésének idején ezeken kívül egy egész sor új név jelent meg a *Kalangya* lapjain: Herceg János, Dudás Kálmán, Börcsök Erzsébet (*A végtelen fal* című regényével, melyben bizonyos nemzeti-ségi problémákkal foglalkozik, sikert aratott, a második világháború után *Emberek a Karas mellől* címmel jelent meg elbeszéléskötete), Adorján András költő (a fasiszták ölték meg), Aranyady György, Bencz Boldizsár, aki jó képességű költőnek számított, és mások.

Említésre méltó a *Kalangya* Pen-száma. 1933-ban Dubrovnikban tartotta kongresszusát a Pen-club. Ebből az alkalomból a *Kalangya* Pen-számot adott ki, melyben Szenteleky Kornél öt nyelven köszön-tötte a kongresszus résztvevőit. A couleur locale-t hirdető Szenteleky-ben itt felülkerekedett a humanista, aki az irodalom egyetemességét tartja végső céljának.

Még Szenteleky halála előtt, a vállalkozó szellemű, kitűnő szervező és jó üzletember Kende Ferenc kerül az anyagi válságba jutott *Kalangya* szerkesztőségébe. Főleg a terjesztésben vártak rá nagy felada-tok. Mint író, Szenteleky nagyra becsülte, szerette, értékelte. Legis-mertebbek Péter-novellái.

Szentelekynek, aki meg akarta teremteni a sajátos színezetű és hangú vajdasági magyar irodalmat, más akadályokon kívül meg kel-

lett küzdenie — mint már említettük — a *Napló* című szabadkai lap embereivel, akik nem értettek vele egyet, s a maguk irodalmát akarták vajdasági irodalomnak feltüntetni. A *Napló* „az utolsó öt évben egyebet sem csinált, mint az itteni magyar irodalmat fojtogatta, csipkedte, rugdosta, vagy . . . agyonhallgatta” — írja egy levelében Szenteleky. Álláspontja mellett haláláig kitartott, habár emiatt többször támadták. Politikai hovatartozásra való tekintet nélkül akarta a *Kalangya* köré gyűjteni a jugoszláviai magyar írókat, régieket és újakat, mindenkit, akiben a tehetségnek akár csak a szikráját is észrevette. Az egyre terebélyesedő, erősödő irodalmi élet arra ösztönzi, hogy megindítsa a szervezett könyvkiadást. Addig ugyanis a jugoszláviai magyar írók csaknem kizárólag saját kiadásukban jelentették meg műveiket, néhány könyvet adott ki a Minerva, a Reggeli Újság, az Uránia, esetleg más, vidéki nyomda. Ennek a tervének a megvalósításában nagy segítségére volt Szentelekynek Kende Ferenc. 1933-ban, tehát Szenteleky halálának évében, két sorozat is indul: a *Kalangya* Könyvtár és a Jugoszláviai Magyar Könyvtár. Ezek elsősorban a jugoszláviai magyar írók műveit jelentetik meg (Farkas Geiza: *A fejk nélküli ember*, regény; Börcsök Erzsébet *A végtelen fal*, regény; Gergely Boriska: *Nagyokról — kicsinyeknek*, mesék; Arányi Jenő: *A szentendrei bíró*, regény; Radó Imre: *Áram*, dráma és elbeszélések; Havas Károly: *Az idők mélyén*, regény; Szirmai Károly: *Ködben*, novellák stb.), de kiadják jugoszláv író művét is: Dučić Jovan útleírásait *Álmok városa* cím alatt, Debreczeni József fordításában. A Jugoszláviai Magyar Könyvtárban jelent meg Szenteleky Kornél *Akácok* alatt című kétkötetes novellaantológiája, melyben helyet kaptak a legkiemelkedőbb jugoszláviai magyar elbeszélők: Borsodi Lajos, Börscsök Erzsébet, Cziráky Imre, Darvas Gábor (*Mindent meggondoltam és mindent megfontoltam* című regénye, amely az első világháborúban küzdő magyar bakákról szól, nagy sikert aratott), Farkas Geiza, Gergely Boriska, Herceg János, Kende Ferenc, Kisbéry János, Kristály István, Markovits (Majtényi) Mihály, Munk Artur (*Hinterland* című regénye könyvsiker volt annak idején), Polácsi János, Szenteleky és mások. Az antológia előszavában Szenteleky lefektette irodalmi nézeteinek alapjait. A sorozatok Szenteleky halála után megszűntek.

A *Kalangya* szerkesztését Szenteleky halála után régi munkatársa és barátja, Szirmai Károly vette át. Mellette — egymást felváltva vagy együtt — Radó Imre, Kende Ferenc, Herceg János, dr. Draskóczy Ede voltak a folyóirat felelős, illetve társszerkesztői. Szirmai 1941 márciusáig irányította a folyóiratot.

Szirmai egyik fő szerkesztői elve a *Kalangya* kisebbségi jellegének állandó hangsúlyozása, a kisebbségi öntudat ápolása volt. Olyan cikkeket, tanulmányokat íratott s jelentetett meg, amelyek a kisebbségi sorsból eredő problémákkal foglalkoztak. Neki is vigyáznia kellett — akárcsak Szentelekynek —, hogy az írások fenn ne akadjanak az ügyészség rostáján. Ebben az időben több magyarországi és erdélyi magyar író műveit is közli a *Kalangya*. Németh László itt adta közre először önéletrajzi jellegű munkáit és drámáit. Ekkor tűnt fel Kázmér Ernő, magyarországi folyóiratok régebbi munkatársa. Színvonalas iro-

dalmi szemléjében, melyet a *Kalangya* ekkor rendszeresen közölt, tekintést nyújtott a magyar és az európai irodalomra.

1933 végén anyagi nehézségek miatt a *Kalangya* megszűnik. 1937 tavaszán újra pénzhez jutnak az írók, ismét megjelenhet folyóiratuk. Szerkesztői ekkor Szirmai Károly, dr. Draskóczy Ede, Radó Imre. Különös gondot fordítanak a folyóirat színvonalára. Néhány gyengébb író el is fordul a *Kalangyától*, mert nem tudtak benne érvényesülni. Mind több az európai meg egyetemes vonatkozásokban gazdag cikk, a szerkesztők igyekezete arra irányul, hogy tágítsák a folyóirat — s egyben az olvasók — láthatárát. Emellett állandóan megjelennek a kisebbségi tematikájú írások is. Néhány jugoszláviai magyar újságíró (Szegeci Emil, Csuka János, Gyöngyösi Dezső és mások) időszzerű kérdésekkel foglalkoznak a *Kalangya* lapjain. Ekkor kapnak helyet a folyóiratban az erdélyi magyar írók is, növekedik a *Kalangya* terjedelme és példányszáma, Romániába is eljut. A jugoszláviai magyarság néprajzával is foglalkozik ekkor a folyóirat. Dr. Kiss Lajos feldolgozza a szlavóniai magyarság népdalkincsét, vajdasági folklóranyagot is közöl a *Kalangya*.

Mindinkább előtérbe kerül az új generáció. A *Kalangya* fő oszlopai lesznek a fiatalok: Herceg János, Dudás Kálmán, Majtényi Mihály, Berényi János, a Kosztolányi felfedezte Kisbéry János és mások.

1940 őszén külső nyomásra elkerül a folyóirat éléről Radó Imre, s Kázmér Ernő irodalmi szemléje is elmarad. (Kázmér a fasizmus áldozata lett.) A jobboldali körök befolyása növekedett bizonyos mértékben, de sohasem hatottak döntően, nem volt kezükben az irányítás, habár néhányszor megkísérelték magukhoz ragadni a vezetést. Az idő persze nyomot hagyott a folyóiraton.

1941 áprilisában, amikor a honvédség bevonul Bácskába, a *Kalangya* megszűnik. Szerkesztője, Szirmai Károly, nem hajlandó tovább vezetni a folyóiratot. Később az itt élő írók szükségét érezték egy folyóiratnak, amely a lehetőségekhez képest független a jobboldali pesti irodalomtól. Újra megindul a *Kalangya*, ezúttal Herceg János szerkesztésében. Később megalakul a Szenteleky Irodalmi Társaság, melybe a bácskai írók tömörülnek. A Társaság célja az itteni irodalmi hagyományok ápolása, a vajdasági irodalom felvirágoztatása. A *Kalangya* ezekben az években is a vajdasági magyar írók szolgálatában állt. 1944 őszén szűnt meg végleg.

Kétségtelen, hogy a *Kalangya* igen jelentős szerepet játszott a jugoszláviai magyar irodalom életében a maga idejében, mind Szenteleky szerkesztése alatt, mind pedig később, a legszínvonalasabb jugoszláviai magyar folyóirat volt, maga köré gyűjtötte a legkiemelkedőbb vajdasági írókat. Nyilvánvaló, hogy a két háború között az egyetemes magyar irodalomnak is tényezője volt. Nehézségekkel küzdött, állandó harcai voltak, de megjelenési lehetőséget adott az itt élő és alkotó magyar íróknak. Szerkesztői mindig gondot fordítottak az újonnan jelentkező írók támogatására, a tehetséges fiatalok nevelésére. Mostoha körülmények között a *Kalangya* volt az a folyóirat, amely helyet adott minden irodalmi irányzatnak, s lapjain közölte az idősebb és az ifjú nemzedékhez tartozó írók műveit. Előfizetője, olvasója kevés volt, mégis jelentős tényezője volt az irodalmi életnek, mi több:

kialakítója, irányítója is. Szenteleky, majd Szirmai s a többi szerkesztő olyan központot jelentettek a jugoszláviai magyar irodalomban, amely vezette az írókat, értelmet, célt adott munkájuknak. Nem zárkózott el a folyóirat egyetlen irodalmi irányzatától sem, kitekintést nyújtott a külföldi irodalomra, s ápolta a kapcsolatot a magyarországi s a szomszédos államokban élő írókkal is.

Egy egész korszakot jelent a *Kalangya* a jugoszláviai magyar irodalom történetében, olyan korszakot, melynek eredményei voltaképpen csak az ötvenes évek után mutatkoztak meg teljesen.

Több mint egy évtizedig jelent meg a *Kalangya*, s ez alatt az idő alatt szüntelenül ápolta a kapcsolatokat a jugoszláviai irodalommal. Ennek kezdeményezője maga Szenteleky volt, aki 1933-ban ezt írta: „A jugoszláviai magyar írók nemes kötelességüknek, külön elhivatottságuknak érezték, hogy hidat verjenek a magyar és délszláv kultúra közé”, s biztosította a *Vajdasági Írásnak*, később pedig a *Kalangyának* a jugoszláv írók közreműködését, s maga is fordított. A folyóiratok főmunkatársai között mindig ott szerepeltek a jugoszláv írók, főleg a vajdaságiak (Mladen Leskovac, Todor Manojlović, Žarko Vasiljević és mások). Szirmai Károly szerkesztőségének idején a *Kalangya* kiadta szerb fordításban Madách művét, Az ember tragédiáját.

CSUKA ZOLTÁN 1901-ben született. Fiatalon részt vett a pécsbaranyai köztársaság életében, szerkeszti a *Diák* és a *Krónika* című lapokat. 1920-ban két könyve jelent meg (*Versek; Mese az orgonakirályfiról*). A köztársaság bukása után Jugoszláviába emigrál, és újságíró lesz. Lapokat indít, szervezi az irodalmi életet. A húszas években több lapot, folyóiratot alapít, illetve szerkeszt: 1922—1924 között az *Út* című avantgardista folyóiratot, melynek szerbhorvát, valamint külföldön élő magyar írók is munkatársai voltak; a *Képes Vasárnapot* (ennek mellékleteként indult 1928-ban a *Vajdasági Írás* című irodalmi folyóirat). Később a *Vajdaság*, majd a *Reggeli Újság* című újvidéki napilap szerkesztője. Egyik megalapítója a *Kalangyának*. Fáradhatatlan, lelkes szerkesztői és szervező munkájával nagyon sokat tett a jugoszláviai magyar irodalom érdekében. Verskötetei 1922 utáp főleg Jugoszláviában jelentek meg: *Utak* (1922), *Megyünk* (1922), *Fundamentum* (1924), *Esztenők útőerén* (1926), *Mindent legyűrő fiatalság* (1931), *Tűzharang* (1933). Ezek a versek a korabeli aktivizmus jegyeit viselik magukon. Csuka volt az akkor modern költői irányzatok legkiemelkedőbb magyar képviselője Vajdaságban. Versei tele vannak életerővel, életörömmel, az új kor gépeinek robaja visszhangzik bennük, de megtaláljuk a szociális érzés erőteljes kifejezését, a világ minden népe és faja, minden szegénye, elesettje iránti részvétet, s ott van a szerelem is, amely hol finom, közvetlen lírában olvad fel, hol pedig tomboló, érzéki képekben tör fel. Csuka átveszi és eredeti módon alkalmazza a divatos formát — a formátlanságot. Szabad és prózaverseket ír, nagy témáihoz, univerzális gondolataihoz méltó patetikus hangot üt meg. A harmincas években Magyarországra költözött, azután inkább a magyar—délszláv művelődési és irodalmi kapcsolatok ápolásának és a kisebbségi probléma kutatásának szentelte magát. A *Láthatár* című folyóiratot szerkesztette. 1936-ban *Életív* címmel jelentek meg válogatott versei, 1939-ben pedig *Sötét idők árnyékában*

címmel adta ki verseskötetét. A felszabadulás után egyik elindítója volt az *Új Dunántúl* című napilapnak és a *Sorsunk* című folyóiratnak, majd a közoktatásügyi minisztérium sajtóosztályának vezetője. Innen kerül 1947-ben a Magyar—Jugoszláv Társaságba, melyek ügyvezető titkára s a *Déli Csillag* című folyóirat főszerkesztője. Közben rengeteget fordított a jugoszláv irodalomból (Ivan Goran Kovačić: *Tömegsír*, Ivo Andrić: *Híd a Drinán*, Njegoš: *Hegyek koszorúja* stb.). 1950-ben letartóztatják, s öt évig ártatlanul ül börtönben. Szabadulása után teljes erejével a fordítómunkára veti magát, s egymás után jelennek meg fordításában a kiemelkedő jugoszláv írók művei (Krleža, Desnica, Matavulj stb.). Fordít orosz, bolgár és szlovák nyelvről is. 1957-ben megjelentek válogatott versei (*Buzgó kiáltás*), 1959-ben pedig elbeszélő költeményét adják ki a pécsi bányászok 1918. évi sztrájkjáról (Piros pünkösöd pécsett). Az utolsó két-három évtizedben Csuka a szabad versek egykori lelkes híve és tehetséges művelője, áttért a kötött formára. Bebizonyosodott, hogy a formabontó költő biztos kézzel bánik a szigorúan zárt formákkal is, melyeket az érett évek és a megváltozott körülmények mondanivalója megkövetelt. Fordítói munkásságának mintegy betetőzéseként jelent meg 1963-ban *A jugoszláv népek irodalmának története* című műve, amely a maga nemében úttörő vállalkozás: összefoglalja a jugoszláv népek irodalmát kezdetektől a felszabadulás utáni időszakig. Jugoszláviában úgy üdvözölték ezt a könyvet, mint a jugoszláv irodalom első háború utáni összefoglalását, amelyhez hasonló jellegű mű még Jugoszláviában sem jelent meg.

DEBRECZENI JÓZSEF (családi neve Brunner) 1905-ben született. Egyetemi tanulmányait nem fejezte be, hanem az újságírói pályát választotta. Közben behatóan foglalkozik irodalommal. Munkatársa volt a *Népszavának*, *Magyar Hírlapnak*, *Magyarországnak*, *Pester Lloyd*-nak, *Tükörnek*. Első könyve 1925-ben jelent meg, a *Történet* című verskötet. 1928-ban jelenik meg, *Bazsalikom* címmel, a szerbhorvát költészet antológiája magyar nyelven, Debreczeni és Szenteleky Kornél fordításában. 1929-ben adja ki *Világszép kisasszony* című regényét. Közben a *Napló* című szabadkai napilapnak a szerkesztője. Azután Budapestre költözik, s az *Ünnep* szerkesztője. Budapesten jelenik meg *Illetlen utca* című drámája. A háború alatt Auschwitzba kerül, ottani élményeit *Hideg krematórium* című megrázó művében írta meg (1950). A felszabadulás után több kötetét adják ki: *Tündöklő tájon* (versek, 1949), *Vacsoracsillag* (versek, 1952), *Az első féldő* (ifjúsági regény, 1953), *Emberhús* (elbeszélések, 1959), *Csodabolt* (szatirikus írások, 1959), *Szamár a hegyen* (szatírák, 1962). A felszabadulás óta Belgrádban él, s állandó munkatársa a *Magyar Szó*nak és a Novi Sad-i Rádió-nak. Legtöbb műve szerb nyelven is megjelent, több könyvét lefordították románra, albánra, olaszra és szlovén nyelvre. Felszabadulás utáni verseiben a forma mesterének mutatkozik; stílusa gondosan csiszolt. Auschwitzi élményei verseiben is kifejezésre jutnak, de meg szólaltatja a ma emberének gondolatait, érzéseit is. Rendszeresen megjelenő tárcáiban szatirikus hangon szól a mindennapi élet eseményeiről.

DUDÁS KÁLMÁN 1912-ben született Kishegyesen (Jugoszlávia). Állandó munkatársa volt a *Kalangyának* s több magyarországi és erdélyi folyóiratnak. Szinte kizárólag verseket ír. Ezekben dominál a szülőföld szeretete, a táj és emberei ihletik. Majd minden versét zárt formában írta, s abban az időben, amikor általában a szabad vers szertelenségének divatja uralkodott, Dudás kitűnő érzékkel, a jugoszláviai magyar irodalomban egyedülálló nyelvi gazdagsággal művelte a költött versformát. Költészete racionális, néha egész hidegnek hat a maga formai virtuozitásában. Versein érezni az újabb magyar költészet több kiemelkedő alakjának hatását. 1930-ban jelent meg első könyve (*Déli szél*), azután csak 1941-ben jelentkezett könyvvel (*Vád helyett*). *Egy marék föld* címmel 1944-ben jelent meg újabb verskötete, a felszabadulás után pedig *Szederville*t címmel adták ki verseit Budapesten, 1961-ben. Igen sokat fordított a jugoszláv népek irodalmából, többek között Krleža egyes műveit.

HERCEG JÁNOS 1909-ben született Zomborban. Újságíró, könyvkiadók munkatársa, könyvtáros, újságíró volt. Több budapesti (*Válasz, Nyugat, Kelet Népe* stb.) és vajdasági magyar lap és folyóirat munkatársa. 1941—1944 között a *Kalangya* című folyóirat főszerkesztője, 1955-től 1957-ig a *Híd* főszerkesztője. Később a Novi Sad-i Rádió irodalmi műsorának szerkesztője. Novellistának indul, főleg szülőföldje embereinek az élete érdekli. Később pszichológiai problémák kerülnek írásainak gyűjtőpontjába, de a környezet és a légkör megmarad vajdaságinak. Több elbeszélésköteten kívül, melyek közül legjelentősebbek a *Gyászoló kőművesek* (1943), *Bors és fahéj* (1951), *Három halász meg egy molnár* (1953), *Tengerkirály* (1959), három regénye jelent meg (*Tó mellett város*, 1937, *Anna búcsúja*, 1955, *Ég és föld*, 1959). Az utóbbi korunk izgató kérdéseivel, a változó világban élő emberek és alkotóművészek problémáival foglalkozik, allegorikus formában. Írt esszéket, kritikákat (*Papírhajó*, 1953, *Leányvári levelek*, 1959), több cikkében nemzetiségi ügyeket fejteget. Válogatott elbeszéléseinek kötete és két regénye szerb nyelvű fordításban is megjelent. Ő maga sokat fordított szerb nyelvről, többek között Krleža, Oskar Davičo, Dobrica Čosić és mások műveit. Jelentős a szerepe az irodalmi élet megszervezésében. Állandóan élén halad a jugoszláviai magyar irodalmi mozgalomnak, szerkeszt, kiad. A szülőföld és az anyanyelv szeretetét, a hozzájuk való ragaszkodást hirdeti szépirodalmi műveiben, esszéiben egyaránt, s ennek szolgálatában áll mint szerkesztő.

MAJTÉNYI MIHÁLY (családi neve Markovits) 1901-ben született 1927 óta újságíró: zentai, zombori, szabadkai és Novi Sad-i lapok szerkesztője. Az ötvenes években a *Híd* főszerkesztője volt. 1928-ban *Kokain* címmel jelent meg első novellás kötete, azóta ez a műfaj uralkodik alkotásai között. Az utóbbi időben mindinkább pszichológiai problémák érdeklik. Novelláinak színtere szinte kivétel nélkül Vajdaság, emberei vajdaságiak. *Élő víz* című regényében (1951), amely első változatában 1943-ban *Császár csatornája* cím alatt jelent meg, a bácskai csatornák építéséről szól, s Bácska történetének egy fejezetét festi meg. *Garabonciás és Bige Jóska házassága* című, nagy sikert elért re-

gényeiben (1952, 1955) a régi Vajdaság érdekes, „garabonciás” alakjait, különös világát örökítette meg. Stílusa, amely Mikszáth, Móra és Tömörkény hagyományaira támaszkodik, ezekben a regényeiben érte el csúcspontját. Humora szelíd, elbeszélőmodora kedélyes. Az utóbbi években a jugoszláviai magyar irodalom múltjáról írt emlékezéseit, írói arcképeit jelenteti meg (*A magunk nyomában*, 1961, *Szakra és hamu*, 1963). Ezekben a kötetekben megelevenednek a vajdasági magyar irodalom régi, már-már feledésbe merült alakjai, eseményei. Egy kötet elbeszélése és két regénye szerb nyelven is megjelent.

SZIRMAI KÁROLY 1890-ben született. Jogi tanulmányai után Budapesten, majd a bácskai Verbászon volt évtizedekig tisztviselő. Hányattatott élete, anyagi gondjai hatottak irodalmi munkásságára. Először az Élet című budapesti folyóiratban jelentkezett novellájával. Irodalmi munkássága tulajdonképpen csak a Jugoszláviában való végleges megtelepedése után (1924) kezdődik. Eleinte Fuimus álnéven írt, s a pesti Napkelet és a jugoszláviai magyar lapok közlik novelláit. Szenteleky Kornélhoz szoros baráti kapcsolatok fűzték, s állandó munkatársa volt azoknak a folyóiratoknak, melyeket Szenteleky szerkesztett. Szenteleky halála után (1933) Szirmai veszi át a *Kalangya* szerkesztését, s ezt a munkát 1941-ig végzi. Első kötete 1933-ban jelent meg (*Ködben*), a második világháború után pedig egymás után látnak napvilágot könyvei — három elbeszéléskötet és egy regény. Írásaival több háború előtti és utáni antológiában vett részt, az utóbbi években néhány elbeszélését szerb nyelvre is lefordították. Már első írásaitól kezdve erősen lírai jellegűek a művei; állandó témái a halál és a félelem. Novelláiban, melyek tele vannak sejtelmes szimbólumokkal, s melyekben gyakran uralkodó érzés az iszonyat, vissza-visszatér a múlt, testet ölt az elmúlás, az enyészet. Sok írása tiszta lírai vízió, melyben az író gyötrő félelem, álmok jutnak kifejezésre. Stílusa egészen egyéni, sok különös új kifejezéssel, metaforákkal, bizarr jelzőkkel. Az utóbbi években reálisabb témákkal is próbálkozik, de ezek az írásai nem érik el régebbi novelláinak, szimbolikus írásainak, ritmikus prózájának színvonalát.

A HÍD

A jugoszláviai magyar irodalom két világháború közötti története végeredményben írói csoportosulások, folyóiratok története. Mind a *Kalangya*, mind a jugoszláviai magyar irodalmi baloldalt összefogó *Híd* című folyóirat oly kiemelkedő szerepe és jelentősége ezt bizonyítja, hiszen esetükben a folyóirat több, mint közlési lehetőség: az írók irodalmi létezésének szinte egyetlen formája volt, valóban „tükre” az irodalmi életnek, pecsétje a mozgalmaknak.

A baloldali irodalmi mozgalmat nem a pécsi emigráció teremtette meg Vajdaságban, holott irodalmi, politikai múltja feljogosíthatta volna erre. Ehelyett, eredetét, jellegét megmutatva, a polgári törekvésű irodalomba szívódott fel, s csak egyes tagjai, mindenekelőtt Somogyi Pál, működtek a *Szervezett Munkás*ban és a munkásmozgalmában. Ennek az irodalomnak a fellendülése akkor következett be, amikor a húszas évek végén egy új nemzedék jelentkezett, amely már a

hazai éghajlat alatt nőtt fel, a régi Jugoszlávia sajátos társadalmi, nemzetiségi körülményei között, a Jugoszláviai Kommunista Pártja vezette szervezetekben tevékenykedve, osztályharcos jelleget öltve. Ez a nemzedék nem az irodalmi, művészeti forrongásokból indulva jutott a baloldali politikai mozgalmakba, hanem éppen fordítva: osztályhelyzete ihlette irodalmi munkásságában is, irodalmi programját ez szabta meg. A *Híd* körül csoportosult írók stílus-törekvéseinek, az irodalom szerepéről alkotott felfogásának az expresszionizmustól elütő sajátosságai már ennek a megváltozott s új körülményeknek hatásaként jelentkeznek.

Ennek a mozgalomnak sem anyagi alapjai, sem szervezetsége nem mérkőzhetett kezdetben a lényegében polgári irodalmi törekvésekével: ez az irodalmi mozgalom valóban az „ifjúság” kezdeményezéséből nőtt ki, aminek következtében határozott arcú és törekvéseinek jellege jóval később alakult ki, mint a vele párhuzamosan futó polgári irodalomé. Kezdetben folyóirat-alapítási kísérletekkel találkozunk: az értelmiségi pályákra készülő gimnazisták sokszorosított folyóirata, az *Örtűz* (1931—32) volt a jeladás az ifjú nemzedék toborzásában és csoporttá alakulásában, ennek megszűnte után *Vajdaság* címmel indul lap, aztután a *Tovább*, majd ismét az *Örtűz* jelenik meg, közben *Zivatar* cím alatt indul lap konzervetivebb programmal, hogy 1934-ben megjelenjék a *Híd*, a „jugoszláviai magyar fiatalok társadalmi és irodalmi folyóirataként”. Az első évfolyamok szerkesztője, Lévay Endre volt, s a lap első számának programcikke, ha kissé a szóvirágok nyelvén is, egészen egyértelműen határozza meg a megindult folyóirat célkitűzéseit: hidat verni a „keserű ma és az ígéretes holnap között tátongó szakadék felett”, hidat verni a „rég és az új kultúra, az idősebb és az ifjú nemzedék életfelfogása közé... a magyar és a délszláv nép és kultúra közé, hogy a két nemzet műveltségi kapcsolatai még szorosabbá váljanak. Hidat akarunk építeni a korok, életfelfogások, nemzetek — hidat ember és ember közé”.

A folyóirat köré csoportosultak érdeklődése nem volt elsőrendűen szépirodalmi természetű, a vékonyka füzetekben elszórva bukkanhatunk egy-egy versre, elbeszélésre — az irodalmi érdeklődést elsősorban a könyvkritikák, ismertetések jelzik. Az írók figyelme a társadalmi élet jelentőségei felé fordult: „a vajdasági kisebbségi fiatalok égető problémáinak lelkiismeretes földolgozása” a céljuk, „falukutatást” hirdetnek meg, a munkásifjúság problémái iránt érdeklődnek. Nem lesz tehát véletlen, hogy már 1936-ban a kommunista mozgalom befolyása igen erős, és hogy a szerkesztést is sikerült átvennie a szabadkai munkásmozgalomnak.

A *Híd* mozgalmi, publicisztikai jellege ezután bontakozott ki, s beültetéséig szervező és harcra mozgósító szerepe állandóan erősödött. A *Hídnak* új programját 1933-ban Pap Pál hirdette meg *Ár ellen* című cikkében. „A való életben gyökerező népi igazság” elvét hirdette meg, azokban az időkben, amikor „Pannonia fekete, mély völgyében újra felnyög a népek közös, nagy bánata, még sötétebb árnyakat húz a gyászos sors és még véresebbé válik az ősi gyalázat. Keserves a sors a Dunamentén, a magyar, szerb, román, csehszlovák sors. Ezt a sorsot ezeréves marakodás, grófi cudarság teremtette meg” — rajzolja fel

Jelenet a HOMOKDOMB c. angol filmből

Ady lírai képeivel és gondolataival helyzetképét, s fogalmazza meg a *Híd* feladatát: „A Duna szomorú népein csak testvéri összefogás segít, a népek erős kezének összefogása. Ez volt és ez marad bármily körülmények között a mi hitünk”. Elutasítva a polgári magyarkodás magatartását és a faszizálódás minden formáját mondja ki: „A mi vallott kötelességünk, munkánk és célunk népünk gazdasági, kulturális és társadalmi emelése, de *mindenkor és mindenütt* a szláv és egyéb itteni nemzetiséggel egyetértve. Minden nemzeti és faji gyűlöletet elvetünk”, nem hagyva kétséget afelől, hogy osztályharcos alapokon áll. „Legfontosabb nekünk az, ami itt történik nálunk . . . Itt élő népünk gazdasági és kulturális helyzete az, amiről a lehetőségek szerint mindig a legtöbbet írtunk”.

Ez a program a *Híd*ban meg is valósult. A történelmi, társadalmi kérdéseket tárgyaló, ún. helyzet tudatosító cikkek mellett a falukutatást is szorgalmazza, hogy így a tudomány és a szépirodalmi eszközökkel megírt alkotások határmezsgyéjén álló műfajjal is szolgálja az osztályharc céljait, másfelől a földmunkások és ipari dolgozók életírásait, beszámolóit közli, nyers, autentikus dokumentumokként. De a *Híd* szépirodalma is közvetlenül e harc szolgálatában állt, magáévá téve az ún. szociális irodalom programját, amely lényegében a szocialista realizmus jugoszláv változatának volt a neve. Az irányzatos, elkötelezett irodalom programja harmonikusan illeszkedett bele a *Híd* általános irányvonalába, s ezzel a jugoszláv szociális irodalom általánosabb folyamába is, amit a *Híd* fordításirodalma is megmutat. Megfigyelhető, hogy kimagasló, markáns szépírója nem volt a *Híd*nak; legszorgalmasabb, legtermékenyebb szépírói egyéniséget Laták Istvánban láthatunk, aki verseiben, elbeszéléseiben, könyv- és a kulturális élet egyes eseményeit (film, színház) kommentáló kritikáiban a legegyszerűbben igyekezett megvalósítani a szociális irodalom eszményét. Mellette Gál László költeményei jelentették a szépirodalmiságot a *Híd*ban, s egy-egy villanásban még néhány szerző mutat artisztikusabb törekvést.

A folyóiratot többször a cenzúra tiltja be, szerkesztőit letartóztatják, kénytelen volt nevet is változtatni, ám munkája egészen 1941 tavaszáig nem szünetelt. 1941-ben a megszálló magyar fasiszta parancsnokság a folyóiratot betiltja, szerkesztőit pedig kommunista tevékenység vádjával kivégzi. A *Híd*, négyéves interregnum után 1945 őszén jelent meg ismét, s azóta a jugoszláviai magyar irodalom máig egyetlen irodalmi és művészeti folyóirata.

A negyvenes években a megmaradt régi munkatársak a régi *Híd* szellemében vezették a folyóiratot: a publicisztika volt túlsúlyban, s a szépirodalom a szociális törekvések jegeit viselte magán. Az ötvenes évek elején áll be fordulat életében: mindinkább szépirodalmi jelleget ölt, szerkesztői is írók immár, és hagyományai szellemében ismét az irodalmi törekvések élén jár, benne járva a jugoszláv irodalmi élet áramaiban, annak integráns részeként.

A *Híd* szépirodalmi programját is a folyóirat általános politikai és társadalmi célkitűzései határozták meg, s a szerkesztők elsősorban olyan írókat gyűjtöttek a lap köré, akik le tudták vonni a munkásmozgalom irodalmi-esztétikai következményeit is, s vállalták a *Híd* eszmei álláspontjának megfelelő szépirodalom művelését. Ebből az írói csoportból néhány jelentős költőegyénség került ki: Laták István, a *Híd* irodalmi rovatvezetője, Gál László, aki bár nem tartozott a folyóirat törzsgárdájához, mégis állandó munkatársa volt, s a korán elhunyt Thurzo Lajos, a széppróza és tanulmányírók közül pedig Lőrinc Péter, Lé vay Endre, Ősz Szabó János, Csépe Imre, Mayer Ottmár, Schwalb Miklós, Cseh Károly és mások.

LATÁK ISTVÁN Adán született 1910-ben. Zomborban, majd Szabadkán élt, itt is kezdte meg irodalmi működését. 1926-tól kezdve gyakran találkozunk verseivel és prózai írásaival a *Szervezett Munkás* című szakszervezeti lapban, később pedig a *Naplóban*, a *Reggeli Újságban*, a *Hétről-Hétre* c. hetilapban, de az *Őrtűz*, a *Tovább*, a *Kritika* és a *Vajdaság* is közli írásait. 1934-től állandó munkatársa majd szerkesztőségi tagja a *Hídnak*, 1940-ben pedig, amikor a folyóiratot a rendőrség betiltja, a *Világképet* szerkeszti. A háború után a szabadkai Népszínház igazgatója és dramaturgja. 1958-tól a *Magyar Szó* szerkesztője Újvidéken.

Laták a „helyzettudatosító” szociális irodalom művelője a két világháború között, s a *Híd* irodalmi rovatát is ebben a felfogásban szerkesztette. Alapélménye a proletár tömegek nyomora és kifosztottsága: verseiben és novelláiban az elnyomottak szenvedéseinek, szabadságvágyának és bizakodásának ad kifejezést a „szótlanok megnyíló szájának” költői szerepét vállalva. Egész írói munkássága szorosan kapcsolódik a munkásmozgalommal, ez nyújt állandó ihletforrást és tápanyagot verseinek, s végső soron ars poeticáját is ez alakítja ki. Költészete már kezdetben szemben áll a húszas évek formabontó kísérletezésével, s egy fegyelmezettebb, realista hagyományokon alapuló irodalmi ízlést követ, nemcsak költői alaptermészetét követve, hanem a költészet társadalmi hatékonysága és mozgalmi eredményessége érdekében is. Ezt a művészi-esztétikai álláspontot Laták a megvalósult szocialista forradalom viszonyai között is jórészt fenntartja, de újabb kötetekben a szociális poézis régi témái mellett már feltűnik a belső ihletettségből eredő, átszűrtebb, egyénien színezett költői világ képe is. Kifejezési eszközeit, amelyeket korábban szinte teljesen a közlés világosságának a követelménye, s a vers agitatív-eszemei funkciója biztosításának óhaja határozott meg, mindinkább az élmény-kifejezés szolgálatába kívánja állítani.

Novelláinak legtöbbjét is a proletárvilág nyomorúsága s a fentebb jelzett osztályharcos-agitatív szándék ihleti. A legerősebb művészetrel írt elbeszélései a húszas évek végén jelentek meg. Ezekben egy-egy élethelyzet, sajátos emberi szituáció bomlik fel eleven képsorokra. Legfőbb ereje a hitelesség, s az igen pontos, találó emberrajz.

Laták újabban ritkán jelentkezik szépprózával, de több tanulmánya jelent meg a két világháború közötti jugoszláviai magyar irodalom

történetének köréből, amelyekben visszaemlékezéseit közli a húszas-harmincas évek íróiról és irodalmi mozgalmairól.

Művei:

Kolduslázak, versek, 1928; *Düh*, elbeszélések, 1929; *A külletek*, versek, 1937; *Szürke napok*, elbeszélések, 1939; *Egy élet árad*, versek, 1940; *Vásár*, elbeszélések, 1941; *Viharos idők vetése*, versek, 1948; *Új élet felé*, elbeszélések, 1949; *Nyugtalan álmok*, versek, 1952; *Csillag-időben földi évek*, versek, 1960.

GÁL LÁSZLÓ 1902-ben született Koviljon. Középiskoláit Budapesten végezte. 1919-ben tagja volt az Ifjúsági direktóriumnak. A forradalom után előbb Bécsbe majd Rómába került, innen 1921-ben visszatért Magyarországra. 1921-ben költözött haza Jugoszláviába, s mint újságíró működött. 1934-ben megindította a *Grimasz* című satirikus lapot, amely 1941-ig jelent meg. 1944 óta tagja a *Magyar Szó* szerkesztőségének.

Első írásait a budapesti *Az újság*, az *Egyenlőség* és a *Világ* közli. Noha a két világháború közötti évtizedekben igen sok verset jelentetett meg a *Hidban* és a vajdasági magyar lapokban, igazán számottevő költővé csak 1945 után válik. Első korszakának költészete eleven tiltakozás és erőteljes visszahatás volt korának politikai és társadalmi bűneire, de ez a visszahatás nem a doktrinér, hanem a költő reagálása volt, akiből az emberi szenvedés képe váltotta ki a keserűség, az erkölcsi háborgás és a szarkasztikus gúny hangjait. Korai verseinek alkotói hevületét és költői világát ez az opponáló és leleplező szándék, valamint az aktualistások költői megragadása határozza meg. A negyvenes évek közepén Gál szólaltatja meg a vajdasági magyar lírában a leghívebben a felszabadulás ujjongó mámorát, a romokon épülő új élet gyors, sodró ritmusát és nagy lendületét. A szó legteljesebb értelmében időszerűsített költészet ez; a „húszmillió kalapács”, a traktorzúgás, a régivel való leszámolás, s az újért való lelkesedés lírája, aktivista és szenvedélyes, mint Majakovszkijé a húszas években, akitől még formát is kölcsönöz. Gál költészete aktuális költészet maradt később is. Abban az értelemben is, hogy költői magatartása a legérzékenyebben mutatta ki azt a folytonos változást és alakulást, ami az emberi és társadalmi viszonyokban s a művészi tudatban a háború után végbement: a tárgyi ihletés, az eszmei pretenziók, a szavaló póz, a vers kórus-harsogása és a nem egyszer keresettnek tűnő hatóeszközök fokozatosan kiszorulnak költészetéből, de ugyanakkor megfigyelhető benne egy más irányban való kitágulás: az én belső térségei felé. A szerepvers e térszerte kétségtelenül a líra igazi domíniumának kiterjesztését hozta magával Gálnál is: mélyebbé, érzőbbé és gondolatibbá vált, s éppen ezért humánusabbá is. A költészet funkcióját folyton újjáértékelő magatartásnak a jegyei abban is megmutatkoznak, hogy a korábbi bizarr fordulatokra és élcre-ötletre épített versek sajátos alkati változáson mennek át: az ötlet gondolatá, az élce bölcselletté mélyül bennük, témái elvesztik napi aktualitásukat, pillanatnyiségüket, s mindinkább általános érvényű szimbólumokká tágulnak. Újabb kötetekben (*Dal a szegény halászlóról*; *Tarlóvirág*) mind több a visszatekintés, az „életrajz-lírára” jellemző epikus színezet, az életművet felmérő

és megidéző lírai darab, amelyekbe az öregedéssel és a halállal való kacér játékoság motívumai vegyülnek. Több versét szerbre fordították.

Művei:

Novellíra, versek, 1922; *Versek*, 1939; *57 vers*, 1949; *Nevető könyv* humoreszkek, 1950; *Noé bárkája*, 1959; *Dal a szegény halásZRól*, 1959; *Ispitáng*, versek, 1960; *Tarlóvirág*, 1962.

THURZÓ LAJOS 1915-ben született Zentán. Itt élt mint munkás, majd kistisztviselő 1945-ig. Első versei a helyi lapokban jelentek meg, később az *Örtúz* című ifjúsági lapban Szabadkán, a harmincas évek végén pedig a *Híd*ban jelentkezik verseivel, riportjaival és tinulmányjaival. 1945-től 1950-ig, haláláig, Novi Sadon dolgozik a *Magyar Szó* című napilap szerkesztőjeként. Tízennyolc éves korában csatlakozik a munkásmozgalomhoz, a földmunkás szakcsoport titkára, a munkásotthon könyvtárosa és a *Híd* terjesztője lesz. Ez a mozgalmi elkötelezettség mindvégig erősen befolyásolta költészetének témaválasztását, eszmevilágát s irodalmi-esztétikai álláspontját. A háború előtt írt verseiben a küszködő szegénység, a proletárnyomor jelenik meg szokványos költői képekben, kevés önállóságra valló hangszerelésben. Hangja kezdetben a csüggedt, testetlen fájdalomé, és sorain jobbra még a költőideálnak Tóth Árpádnak az újjvezetése s a *Nyugat*-líra nyelvi-formai utánérzése is kimutatható, de a *Híd*hoz és a munkásmozgalomhoz való csatlakozása után új elemek is felmerülnek költészetében. Az erőtlen panasz, a fáradt meditálás és csüggeteg mélabú passzív lírájába belevegyülnek a mozgalmi költészet erőteljesebb akkordjai is. Költői erőben ezek a versek sem emelkednek sokkal a korábbi versek korlátai fölé, de sokat nyernek konkrétságban, életszerűségben: a szétfolyó képek, homályos sejtések és bizonytalan vágyak helyét a pontosabb környezetrajz és tárgyszerűség váltja fel. A legérettebb, legtisztább verseivel 1945 után jelentkezik. Egyetlen lírai kötete, az 1949-ben megjelent *Napos oldal* az élet derűs dicséretének és megváltozott világ féltő szeretetének költői visszhangja. Ez a verskötet sem mentes ugyan a korszak irodalmára ránehezedő társadalmi kényszerűség feszélyezettségétől, a negyvenes évek feladatköltészetébe azonban mégis egyéni szint hozott: a személyes átélés hitelességét, az apró, intim emberi örömek költői hangulatrajzait, amilyeneket a korszak versírói gyakorlatában csak ritka kivételként találunk. Az oldottabb formák, a szabad vers felé való tapogatózás és a merészebb metaforikus nyelvhasználat szórványos felbukkanása, valamint az érzelmi reflektálás és egyéni átszűrtség a kötetzáró versekben már egy teljesebb kibontakozás lehetőségével biztat, egy olyanféle átalakulással, amely azóta ment végbe a vajdasági magyar költészetben. Halála után, 1955-ben jelent meg a *TavasZ Jánoska elindul* című elbeszélő költeménye, amely a korábbi gyermekverseire is jellemző érző melegségével Thurzót a gyermekköltészet legjobb vajdasági művelőjévé avatja.

Művei:

Napos oldal, N. Sad, 1950; *TavasZ Jánoska elindul*, N. Sad, 1955.

AZ IFJÚ KÖLTŐ Ady Endre verseinek varázslatában élt, és a *Tett*-majd a *Ma* című aktivista folyóiratoknak volt a munkatársa. Szabadkán, középiskolás korában a munkásotthon könyvtárosa, azokban a körökben mozog tehát, amelyek az 1910-es években egy olyan vidéki városban, mint Szabadka, a forradalmi mozgalmakat képviselték: „hittek abban vagy úgy tettek, mintha hinnének, hogy nagy dologra volnának képesek, ha majd egyszer üt az órájuk” — jellemzi majd akkori társaságát Sinkó Ervin az *Optimisták* című regényében.

A versek, amelyeknek java 1916-ban kötetbe gyűjtve is megjelent (*Éjszakák és hajnalok*) egyelőre lelki nyugtalanságairól, elvágyódásairól, szerelmeiről beszélnek, úgy, hogy egyszerre van jelen bennük Ady kép-világa, az aktivista pátosz és az ernyedtt hangulatok bánata. „Az Élet, mint tarlott rét terül — Keserű könny, úr, úr az Éjszakában” — szólaltatja meg az ifjú melankóliát, s „Mária, hercegnőm, léghajónk készen vár, szállj rá s szárnyaljunk oda, hol minden dalol, minden lila, buja és vidám...” — éneke az életvágyat. Olvasmány-reminiscenciák. Ady-versek és Nietzsche-hatások fonódnak össze ebben a költészetben, melynek jelentősége Sinkó Ervin pályaképe szempontjából nem esztétikai önértékeiben van, hanem abban az elégedetlenségben, melyet kiénekel. Ez az elégedetlenség viszi el Sinkót a forradalmi mozgalmakba, s így egyúttal elő is készíti legdöntőbb élményei befogadására, hogy 1919-ben nevet kapjanak azok a nyugtalanságok, amelyek e verseskönyvben homályosan és alakoskodva, bágyadt hangulatoként már jelen vannak.

A Nietzscheánus fiatalember a forradalmak idején cselekvő ember lett: pánhumanizmusa nagy reményét akarta nagy tettel beváltani és megvalósítani, ám a nagy várakozások után, a Tanácsköztársaság bukásával, a bécsi emigrációban a lelki válságok időszaka következett be nála is, amelyet a *Fájdalmas isten* (Bécs, 1923) című verseskönyvének messiánikus alapmagatartása, valamint a *Testvér* című lapjának (1924) ember-testvériséget hirdető címe is jelez. Ezzel a lírai és szubjektív, már-már ösztönös reagálással párhuzamosan megfigyelhető Sinkó Ervinnél egy tárgyiasodó és tárgyiasító szépirodalmi törekvés is, az elmúlt pár esztendő eszmei felmérésének a folyamatoként. Nagyon jellemzően fordul ekkor a próza, külön pedig a regény műfaja felé, hogy az elkövetkező harminc évben ez jelentse munkásságának fő területét.

EMBER ÉS FORRADALOM, ember a forradalomban — ez lehetne motója Sinkó prózaírói munkásságának, vezéreszméje annak a gondolati munkának, amely regényei elemző jellegében kap természetes medret. A pozsonyi *Tűz* című folyóiratban közölt *Történet, amelynek még címe sincs* című regénye már első vázlata annak az élménykörnek, amelyet maradandó módon az *Optimisták*ban ragad majd meg. A forradalom témáját epikus nagyságában ebben az időben megragadni még nem tudta, képzelete általánosabb síkon mozgott, és az egyén és a forradalom kérdésének elvont etikai jellegű területeit járta be az *Aegidius útra kelése* című kisregényében, elidegenítve témáját s egyúttal általánosítottan is a történelembe vetítve, mitológizáltan. A harmincéves háború idején játszódó történet főszereplői: Frigyes páter, az állhatatosság megtestesítője és a kereső Aegidius, a „nyers”,

paraszti dominikánus konfliktusából fejti ki Sinkó a hit és a tettek nagy összeütközését. A hit és hívés problémáját teszi benne szóvá és a választás kérdését veti fel, amit a vérzivataros idők oly kiélezetten kényszerítenek az emberekre. Sinkó kérdése ebben a regényben az, hogy „valahol kellett Istent szolgálni” akkor, amikor az nagyon nehéz volt, mert „annyi tábor hirdette, hogy övé az igazság, és minden tábor zászlaján bűnök foltja, mocska, még magán a római egyházen is...”. Ezért ötlük fel Sinkó hősében a kérdés: „mit hirdessek?” Az író a kétféle reakciót figyeli, egészen személyes jellegűvé alakítva a regénybeli Frigyes páter és Aegidius dilemmáját, hiszen ez a kérdés a legszemélyesebben a szerzőé is volt s azé a nemzedéké, amely a lelki megrázkódtatások poklába került a forradalom leveretése után. A végső, humánus nagy célok és a feléje vivő út nehézségei, egy-egy konkrét helyzetben jelentkező ellentmondások, a „cél szentesíti-e az eszközöket” problémája képezi a mű eszmei indítékát. Ugyanakkor az ebből kilombosodó hit-kérdés sokoldalú megmutatása a mítosz határán mozgó történetet két alapképletére vezeti vissza, amit főhősei képviselnek: Frigyes páter „hitt”, Aegidiusnak, s vele Sinkónak a hit „élet-halál kérdése”, végső kihangzásában pedig az aegidiusi szenvedélyes útkeresés jogának a regénye, egyben Sinkó legharmonikusabb, leglíraibb és gondolatokban leggazdagabb alkotása is, és méltán áll a forradalom témájára írott műveinek az élén.

Az Aegidius két kisrealista alkotása követi, melyekben a húszas évek világát ábrázolja, szülővárosa hétköznapjaiból merítve témáját. Ezek a regények a regényírói munkásságának csúcsát jelentő *Optimistákat* készítik elő a bennük megmutatkozó közvetlen epikus és realista tendenciákkal, amelyek a szerzőben oly elevenen élő morális dilemmákkal találkoznak. E két regényben, amelyek a *Nyugat*-ban jelentek meg, Sinkó a gondolati síkokat, eszmei vonatkozásokat a konkrét és reális élethelyzetekből bontja már ki. A *Sorsok* paraszt-története és a *Tenyerek és öklök* városi, kereskedő-világa rajzaiban tesz próbát az emberi sorsok realista eszközökkel és intellektuális indulatokkal telített ábrázolására, amelyet majd az *Optimisták*-ban kamatoztat.

AZ OPTIMISTÁK az írói eszközök és a gondolkodás meghiggadt és letisztult alkotása, Sinkó legnagyobb epikus vállalkozása, szintézise annak a két „útnak”, amelyet az Aegidius etikájában és az intermezzo két regényében, valamint az ezeket a nagyobb lélegzetű alkotásokkal kísérő elbeszélések (Ködben, Angela) emberlátásában megkezdett.

A harmincas években ért meg az idő arra, hogy az első világháborút kísérő és követő forradalmi mozgalmakat, amelyek a Tanácsköztársaság harcaiban csúcsozódtak ki, az írók kellő távlatból szemlélve ábrázolhassák. A „lírai” reagálások kora lejárt, a bukás okainak kutatása befejeződött, eszmei és érzelmi felmérése megtörtént, amit többek között a forradalom témájára írt regények elszaporodása is jelezett. Egyesek az 1919-es események cselekményesebb, fordulatokban, történetekben gazdagabb vonásait ragadták meg, Sinkó Ervin ezekkel szemben statikusabb, ám belső, gondolati vetületében, a felvonultatott emberi sorsokban sokkal gazdagabb körkép megalkotására vállalkozott. Eszmék eposzának lehetne az *Optimistákat* nevezni, ha ugyanak-

kor nem kellene számolni azzal a testi mivoltában is differenciált, karakterizált, egyénített ember-világgal is, amely a regényben történelmi alakokként és elképzelt egyéniségekként jelen van. Sinkó módszerét és „történelmi regényírói” törekvéseit a mű egyik mondatában így jellemzi: „Ha mások megírhatják az emberek, a történelmi emberek tetteit a történelmi időkben, mért ne lenne szintén érdekes megírni a történelmi idők szerepét egy-egy semmiképp sem történelmi, úgynevezett magánember életében?”

A „történelmi idők” Sinkó regénye esetében a forradalom hónapjai, amelyek könyörtelenül nyúltak bele az emberek életébe, és a szerző azt figyelni, hogyan hatnak ezek a történelmi idők az emberek tudatvilágában, az élethez való viszonyukban, sorsuk alakulásában. A regény cselekményének ritmusa éppen úgy ennek az írói feladatnak a szolgálatában áll, mint az az eszmesor is, amit a regényben leírt dialógusok és a párbeszédéből sarjadzó tettek idéznek meg. Így valósítja meg Sinkó azt a törekvését, hogy regényében ne az 1919-es események valóságos történetét írja meg, hanem azt, amely 1919-ben az emberekben megmutatkozott, azokkal a változatokkal egyetemben, amelyeket az egyéniségek oly különböző volta eleve feltételezni kényszerít. Az *Optimisták* így végső fokon számtalan egyéni sorsnak a története, olyan egyéneké, akiknek meg kellett hallaniok a történelem szavát, és azóta, hogy meghallották, ott cseng fülükben, és ha akadjak, ha nem, a maguk módján cselekedniök kell, gondolkodniök kell — viszonyulniök kell a maguk individuális módján hozzája, s így egymással is e „történelem” szellemében lépnek meghatározott viszonyokba. Sinkó regényében ennek a viszonyoknak a mechanizmusát nem a történészek képezik, hanem az eszmék, amelyek sokkal szélesebb területet fognak be, minthogy pusztán csak politikai eszméknek minősülnek. Individuális világképek kialakulását ábrázolja, a kor szellemét, s így alkalma adódik, hogy e világképek alakulásait felrajzolja úgy, hogy ezek a sikok mindvégig megőrzik egyéni élmény-jellegüket (a hősöknek Ady költészetéhez való viszonya, a szerelem, a nő-kérdés, a „hogyan élni?” kérdésében, végső fokon az egyén és a világ viszonyában elfoglalt álláspontja ezt tükrözi).

A regény szövetét tehát eszmék képezik, mint ahogy hősei is abból az értelmiségből kerültek ki, amely Ady költészetén nőtt fel, és már a háború alatt antimilitarista propagandát folytatott, szervezkedett, hogy a forradalmak idején szembe találja magát a cselekvés problémájával, a maguk egyéni életének realizálását szembesíthessék a történelemmel. Az eszméknek és a cselekvésnek ilyen megjelenítése a regényszerkezetet is meghatározta. Az *Optimisták* első része statikus, alig történik valami benne, s a bölcséleti elem eluralkodását figyelhetjük meg rajta: monológok és vitakozó párbeszédok váltják egymást, hogy a második részben, a forradalom készülődése után a forradalmi cselekvés ideje következzék, aminek hatására az *Optimisták* is cselekményesebbé válik, és megfordul a gondolat és az esemény viszonya: előbb a cselekmények a hősök gondolatainak a reflexei voltak, itt a gondolat vált az események reflexévé, párhuzamosan azzal, hogy a regény társadalmi keresztmetszete is gazdagabb lett, jelezve, hogy itt már többről van szó, mint egy intellektuális embercsoport

eszmei lázadásáról (ebben a részben lép színre a regény egyik legmarkánsabban megrajzolt alakja, Kozma György, a frontkatona, s itt nyílik alkalom nagy tablók festésére, mint pl. a Tanácsköztársaság kikiáltását megelőző nagy tüntetés leírása).

Az *Optimisták* ugyanakkor az eszmék és a valóság szemebesítésének az alkotása is. Hőseinek kérdése nem a forradalom vállalása vagy nem vállalása, hanem az a pillanat, amikor a forradalmi eszmevilágot hétköznapi életté kell váltani, amikor *tenni* kell, a társadalom sejtjeibe ágyazni, önmagukat társadalmasítani, holott a hősök a chiliastikus várakozások, az új ég, új föld gondolatkörében tudják boldognak magukat, s ebben az atmoszférában akarják, a társadalmon kívül, személyes életüket és vágyaikat, kísérletezéssel újjáalakítani. A regény kritikai mozzanatai ezekben az ellenpontokban mutatkoznak meg, s erre derít fényt a regény utolsó lapjain a „miben tévedtünk” kérdésre adott felelet: „Végleges formákat kerestünk a saját személyes életünk számára, mintha már a végleges formáknak eljött volna az ideje”. Végso fokon az *Optimisták* is a célnak és eszköznek a kérdését vetette fel, de itt a kérdés már egészen konkrét módon és ezzel sokkal bonyolultabb projekcióban is. Hátterben, a regény horizontján a gyors győzelmével bukásra ítélt és levert forradalom tudata van, amelyet nemcsak a külső ellenség győzött le, hanem mindenekfelett belső emberi gyöngeségei vittek a vég felé. A magyar irodalom egyik legnagyobb vállalkozása az *Optimisták* a Tanácsköztársaság és egy forradalmi nemzedék témájára írott művek sorában — ezzel avatja eszmei gazdagsága, kritikai szelleme, gondolati plasztikája.

A HARMINCAS ÉVEKBEN Sinkó érdeklődésének előterében továbbra is a forradalom kérdése áll, de az *Optimisták* elkészültével a magyar munkásmozgalom jelene felé fordul a figyelme: 1935-ben kezd *Tizennégy nap* című regénye írásába, hogy megörökítse annak a tizennégy napnak a drámáját, amely Sallai és Fürst letartóztatásától kivégzésükig telt el, s így szinte elsőnek tett kísérletet az olyan regény megírására, amely a munkásmozgalom időszerű eseményeiből merítette témáját. Ebben a regényben is az eseményeknek az emberek életére gyakorolt hatásait vizsgálja, azt a pillanatot ragadja meg, amikor a hatások olyan méretűekké válnak, hogy az emberi egzisztenciákat kizökkentik addigi kereteiből, s a hősök, ahogy vonzásába kerülnek, közömbösen nem élhetnek tovább. Ez az esszé-regény sűrítetten mutatja Sinkó művészetének reflexív voltát, epikus anyagának személyes emlékekből eredő jellegét is: az *Optimisták* cselekménye a bácskai nagy vidéki városból indul, s a hősök egy részének tudatában nem egyszer felmerül e város képe, a *Tizennégy napban* a bécsi emigráció emlékei, a barakklakások képe villan fel.

Sinkó Ervin gondolkodásának iránya a harmincas évek második felében a regényből a tanulmány műfaja felé fordul. Az *Aegidiusban* megkezdett, majd az *Optimistákban* széles panorámát kapott, s a *Tizennégy napban* áttételekbe rejtett probléma: az egyén és egyéniség a kor szorításában a Don Quijote útjai című tanulmányában kapta meg gondolatilag kikerekített formáját. Amikor az Idő problémájával kapcsolatban azt fejtegeti, hogy „az idő korlátlansága biztosítéknak számíthat minden *végleges* csatavesztés ellen, s az emberiség történelmé-

ben ezért lehetnek katasztrófák, de a tragikus, a jövátéhetetlen csak az egyéni sors — egy vagy millió egyéni élet sorsa lehet”, s hogy „az időnek ez a „szerepkülönbsége” az embert a történelmi távlatokat illetően optimistává teszi, de ugyanakkor minden individuális öntudatot a tragikum lehetőségével tesz terhessé”, akkor nemcsak tragikum-elméletének fő pontját fogalmazta meg, hanem a bukott forradalmak felvetette kérdések kapcsán is állást foglalt. Don Quijote Sinkó szemében az individuális öntudat jelképe, s élesen veti fel mind a „reálishoz való megtérés” kérdést, amely szerinte „egyét jelent a káprázatos remény feladásával”, mind az egyéniség disszidens és utópisztikus problémáját. Sinkó szerint „van egy disszidens és utópisztikus individuális öntudat, mely olyan feladatokat állít a történelmi valóság elébe, melyeknek megoldásához az anyagi feltételek semmiképp sincsenek adva”, s az ilyen intellektüelnek a problémája akkor kezdődik, amikor „etikai meggondolás következtében” beáll „azoknak a harci sorába, akiket társadalmi helyzetük, elemi életszükségleteik és a saját osztályukhoz való tartozás öntudata kényszerít küzdelemre”, mert sajátos módon akkor is kívül kell állnia, mert azzal marad kívül „ami a proletariátushoz kergette”, hiszen „ő egy személyben szereplő, cselekvő és néző, mindig a jövőt keresi a jelenben”. Sinkó látja e termékenyen disszidens és utópisztikus egyéniség tragikumát is, azt a veszélyt, amelynek állandóan ki van téve: „a jövő heroldja lesz-e vagy csak Coriolánusza”. Szemmel látható, hogy ezek azok a kérdések, amelyek a húszas évek válságait táplálták és a harmincas években regényírás közben foglalkoztatták.

Sinkó alkotásainak az *Aegidiusszal* megkezdett sorát az 1946-ban írott *Áron szerelme* című kisregénye zárja le, amely már egy merőben más jellegű világban keletkezett, s benne mintegy lezárja a forradalmár körüli vizsgálódásait. Az egyéniség jogát és relációit vizsgálja, s az áldozathozatal kérdését veti fel. Főhőse, Áron „úgy harcolt és úgy halt meg, mintha nem is lett volna privát élete”, holott „milyen jogon indul ki abból bárki, hogy a forradalmár valami absztrak-tum, nincs húsból és vérből? Bevágott tézisek kompendiuma, hogy a forradalmár egy fajtája az eunuchnak . . .” Sinkó a regény eszközeivel azt vizsgálja, hogy a forradalmár milyen módon és mértékben szabta meg hősében az embert, hogyan nyilatkozott meg individuális öntudata, egyúttal megoldottnak mutatja az *Aegidiusban* felvetett kérdéseit is, azzal a tapasztalattal gazdagodva, hogy a jugoszláv forradalomban részt vett, amely a forradalmi harc és a forradalmár új távlatait vetette fel és oldotta meg. Jellemző azonban, hogy ebben a művében ismét visszatér ahhoz a lírai előadásmódhoz, amelyet az *Aegidiusban* teremtetett meg, s így ezt a kisregényt mind eszmei vonatkozásaiban, mind művészi megoldásaiban az *Aegidius* ikertestvérének kell tekintenünk.

AZ ELMÚLT HÚSZ ESZTENDŐ Sinkó munkásságában is fordulatot hozott: az emigrációs években született s kéziratban maradt alkotásai, közöttük olyan jelentős művei, mint az *Optimisták* és a *Tizen-négy nap* című regényei, végre megjelenhettek és az olvasók elé ke-

rülhettek nemcsak magyar, de szerbhorvát nyelven is, mint ahogy írói mivoltával affirmálódhatott a társadalomban.

1946 után szépírói munkássága háttérbe szorult, nagyobb epikai kompozíciót nem alkotott, elbeszéléseivel is szórványosan jelentkezett. Meg kell említenünk, hogy az ötvenes években két drámája is született (Szörnyű szerencse, Elitéltek), mindkettőben a forradalmi egyén helyzetének tragikus látványát vitte színpadra, témáját az akkori idők magyar eseményeiből merítve. A tanulmány területén a publicisztika cselekvő műfaja foglalkoztatta. Az ötvenes évek legértékesebb eredményét az *Egy regény regénye* című moszkvai naplója jelenti. A napló „cselekményének” fonalát az *Optimisták* kiadása körüli bonyodalmak jelentik, anyaga pedig annak a naplónak a szöveg-szerű elemzése és kommentálása, melyet moszkvai tartózkodása idején, 1935 és 1937 között vezetett, s benne a személyi kultusz, a moszkvai perek szubjektív és mély elemzését adta, miközben néhány remek arcképet festett meg (Sadr, a szobrász, Babel, Kun Béla stb.).

Az utóbbi időben a felvilágosodáskori magyar irodalom köti le figyelmét: számos nagylélegzetű tanulmányban elemezte Kazinczy, Bat-sányi, Csokonai életművét, a világirodalom területén a klasszikus dráma problémái, Baudelaire, Dosztojevszkij, Gorkij művészetét, a francia enciklopédisták foglalkoztatták, a jugoszláv irodalomból pedig Miroslav Krleža munkásságának szentelt nagy elemző tanulmányt, esztétikai nézeteit pedig Szélfegyzetek a költészetről, a költészet és a történelem viszonyáról... című tanulmányában fejtette ki, a „költői” kategóriáját állítva középpontjába.

Életrajz: S. E. 1898. okt. 5-én született Apatinban. Középfiskolai tanulmányait félbeszakítva be kellett vonulnia és 1916-ban a frontra került. 1919-ben a budapesti Központi Munkástanács tagja, a Szovjet-ház, majd Kecskemét városparancsnoka. A forradalom leveretése után Bécsbe emigrált, innen Jugoszláviába ment (1926—32), majd Párizsba, onnan pedig Moszkvába utazott. Azután ismét Párizs és Jugoszlávia az életút főbb állomáshelye. A felszabadulás óta Zágrábban él. 1959 óta az újvidéki egyetem Magyar Tanszéke vezető tanára, a Jugoszláv Tudományos és Művészeti Akadémia rendes tagja.

Kiadások: *Éjszakák és hajnalok* (versek) Szabadka, 1916; *Egy történet, melynek még címe sincs* (reg.) Pozsony, 1922 (folytatásokban a *Tűz-ben*); *A fájdalom isten* (versek), Bécs, 1923; *Aegidius útra kelése* (reg.) Nyugat, 1927; *Tenyerek és öklök* (reg.) Nyugat, 1927; *Sorsok* (reg.) Nyugat, 1932; *A vasút* (riport), Sobotica, 1948; *Akik nem tudják mi fán terem a szemérem...* (röpirat) Zagreb, 1949; *Tizennégy nap* (reg.) Újvidék, 1950; *Kísértet járja be Európát* (írások és előadások) Újvidék, 1952; *A mi második forradalmunk* (tanulmány, Újvidék, 1953; *Optimisták* (reg.) I-II., Újvidék, 1953-55; *Egy regény regénye* (moszkvai naplójegyzetek 1935-37) I-II. Novisad, 1961; *Magyar irodalom* (tanulm.) Novisad, 1961-63; *Aegidius útra kelése és más történetek* (elb. és kisregények) Novisad, 1963; *Epikurosz hervadt kertje* (tan.), Novisad, 1964.

KITEKINTÉS

A háború előtti jugoszláviai magyar irodalom kisebbségi irodalom volt: az erők összefogásának a szándéka hívta életre, egy más kultúrához való tartozás tudata és a megváltozott viszonyokkal szembeni opponálás táplálta. Ezt a jobbára mozgalmi szerepét hangsúlyozták a folyóiratok és gyűjteményes kiadások már címükben is: *Kéve, Kalan-gya, Akácok alatt, A mi irodalmunk almanchja* stb. A sziget irodalma volt ez, főleg polgári ágazatában, olyan irodalom, amely a kényszerítő körülmények folytán szándékosan sáncolta el magát azoktól a befolyásoktól, amelyekről egzisztenciáját látta veszélyeztetve. Még elméleti és filozófiai tájékozódásában is megfigyelhető ez a törekvés: Szenteleky számára pl. még Taine és Julien Benda tanítása is mint a kisebbségi sors vállalásának gondolata, a kisebbségi irodalom értelme és a couleur locale esztétikája igazolódik.

A háború utáni magyar íróknak már nincs szüksége arra, hogy külön világot építsen magának, mert egyenrangúan vehet részt mindazokban az irodalmi áramlatokban, eseményekben és mozgalmakban, amelyekben a többi jugoszláv író. Ez mélyreható átalakulást hozott magával az írók társadalmi-művészi tudatában, esztétikai szemléletében s a jugoszláviai magyar irodalom egész szerkezetében. Ennek a struktúra-változásnak külső jegyei között kell megemlítenünk a magyar írók tagságát az Írószövetségben, a magyar sajtó és könyvkiadás állami támogatását, az irodalmi díjakat, a magyar irodalmi művek szerbhorvát nyelven való megjelenésének lehetőségét, de leginkább azt a szabadságot, amely a magyar író számára is lehetővé teszi irodalmi és esztétikai felfogásának zavartalan érvényre juttatását az alkotásban.

Ezek az eredmények természetesen nem képzelhetők el a szocialista viszonyok nélkül, de nem lehet azok magától értetődő következményének tekintenünk. A szocialista kulturális forradalom az irodalom területén lehetővé tette, hogy a jugoszláviai magyar irodalom kilépjen elzárkózottsága köréből s levetkőzze magáról a vidékiességet és elmaradottságot, de ez a folyamat nem egyszerre és nem zökkenőmentesen ment végbe. A negyvenes évekre még nagyon ránehezednek az irodalom iránt támasztott társadalmi-politikai követelmények, s ugyanakkor még jelen van az az örökölt polgári irodalmi koncepció is, amelyet még a harmincas évek alakítottak ki. De a kezdeti szűrkeség és önállótlanág után, amely az ötvenes évek elejéig tart, az irodalom mindinkább a maga útjain kezd járni és a maga törvényei szerint kezd élni: a provincializmus, majd a közhelyköltészet és az irodalmi formalizmus felől indulva eljut egy differenciáltabb hangig, a birtokba vett új valóság egyre egyénibb, gazdagabb hangszerelésű költői interpretálásáig.

CANNES - I LEVÉL

Lányi István

A XVIII. azúr-parti fesztivál villámlással és ágyúdörgéssel kezdődött. Ez utóbbit Otto Preminger ELSŐ GYŐZELEM c. filmjének hangkeverő mesterei szolgáltatták, az ézengést pedig az atyaúrsten személyesen.

Szakadó esőben érkeztek a megnyitó gálaest felélszerezett, estélyi ruhás sznobjai a Croisette-en levő Fesztiváli Palota elé, hogy megmutassák a világnak legújabb típusú gépkocsijaikat, párizsi toalettjeiket és azt, hogy — íme — jelen vannak minden jelentősebb eseménynél. No és, persze, hogy mellesleg megnézzék Premingernek az amerikai haderő legyőzhetetlenségéről szóló filmjét.

Furcsa teremtménye a világnak korunk sznobja. Jóllehet roppant fontos személyiségnek tartja önmagát és tisztában van bankszámlája társadalmi súlyával, mégis leírhatatlan bámulatot érez a filmvilág csillogai iránt, akikre pedig — nyugodtan mondhatjuk — félig-meddig úgy tekint, mint versenystállója paripáira vagy mint a modern kor gladiátoraira, akiket azért pénzel, hogy szórakoztassák. Látni kellett volna a sok gögös, nagyképű, drága parfümök felhőjével körülvett és vagyont érő ékszerekkel felcicomázott újjgazdagot, amint bámész, éhes szemekkel figyeli a filmvilág tisztavirág-életű hírességeit: Gina Lollobrigidát, Michèle Morgant, Kirk Douglast, Henry Fondát meg a zsűritagokat: Olivia de Havilland-et, Rex Harrisont és a többieket, akik ugyanúgy, mint bámulók, idesiettek, hogy a hiúság vásárának tarka körmenetében helyet kapjanak és még egyszer magukra vonják a világ gyorsan kihunyó figyelmét.

Ezen az estén kiderült, hogy nem elég a legdrágább szalonok legdrágább holmijait csak megvenni, hanem viselni is kell tudni azokat. Az elárusító-kisasszonyokból lett filmdivák leckét adtak a pénz arisztokráciájának ebből a tárgyból, mert amint megjelentek a reflektorok fényében, már nem az volt a fontos hogy X. Y. bankár felesége mit vett fel azon az estén, hanem hogy mit visel ez vagy az a sztár.

Nem sokkal később az is kiderült, hogy a nagy hűhóval beharangozott amerikai film nem más, mint üres szappanbuborék, amelyet a

nagynevű hollywoodi csillagok egész sorának részvétele se menthetett meg attól, hogy másnap már mindenki elfelejtse.

Igaz, bemutatásának előzményei annál viharosabbak voltak. A japán küldöttség bejelentette tiltakozását a Pearl Harbour-i támadás történetét tárgyaló film ellen, mert Preminger rossz fényben mutatta be a japán hadsereget. Már-már úgy látszott, hogy a Felkelő Nap Országá visszavonja részvételét a cannes-i fesztiválon, amikor a szemle tiszteletbeli elnöke, André Maurois, salamoni megoldást talált. Kiharcolta, hogy **AZ ELSŐ GYŐZELEM** versenyen kívül vegyen részt a fesztiválon, s ezzel már eleve lehetetlenné tette, hogy a film bármilyen esetleges elsimerésben részesülhessen.

Ez volt a rendező bizottság első győzelme.

És az Egyesült Államok első veresége.

AMERIKÁT MEGLECKEZTETIK

A másodikat ugyancsak André Maurois mérte a fesztivál megkezdése előtt az amerikai filmküldöttségre.

VILLÁMFÉNY ÉS DOBPERGÉS — ezzel a hangzatos címmel J. F. Kennedy-ről készült, egész estét betöltő dokumentumfilmjét hirdette az Egyesült Államok. Hershensohn, a film írója és rendezője azonban nem azt a feladatot tűzte maga elé, hogy bemutassa a világnak egy tragikusan elhunyt nagy ígéret üstököshöz hasonló emelkedését és életművét, hanem hogy Kennedy népszerűségét kihasználva, bemocskolja a szocializmus felé igyekvő államokat, Amerikát pedig úgy mutassa be, mint a népek szabadságának egyetlen bajnokát és a világ védelmezőjét.

Maurois, a fesztivál rendezőbizottságának nevében, a legerélyesebben követelte a Szovjetuniót és más, szuverén államokat sértő részletek eltávolítását a filmből, mert máskülönben nem engedi bemutatni. Kifejtette, hogy a cannes-i fesztivál egyik célja, hogy lehetővé tegye minden ország egyenragú és mindenki által megbecsült részvételét ebben a művészi versengésben, amelyet senkinek sincs jogában propaganda-szószéknek felhasználni. Egyébként — zárta le szavait Maurois — nem fér kétség hozzá, hogy a Szovjetunió vagy más államok éppúgy készíthetnének Amerika-ellenes filmeket...

Az Egyesült Államok filmküldöttsége is elővette a legerősebb „érvet”, s azzal fenyegetőzött, hogy egyáltalán nem vesz részt a fesztiválon. A bölcs akadémikust azonban nem lehetett megfélemlíteni. Nagyon is jól tudta, hogy Amerika sohase engedné meg magának azt a könnyelműséget, hogy nagy riválisának, a Szovjetunióknak lehetővé tegye a versenytárs nélküli részvételt egy ilyen fontos fesztiválon. Ezért igazi, franciához méltó diplomáciai érzékkel elment a félútig és felajánlotta írói tekintélyét, hogy maga végezze el a szöveg francia fordítását és redakcióját.

A **VILLÁMFÉNY ÉS DOBPERGÉS**-t versenyen kívül mutatták be és a kivágások ellenére is az maradt, ami volt: — visszataszító, primitív politikai pamflet.

De nem ez volt az amerikaiak megleckéztetésének utolsó példája. A fesztivál keretében bemutatták Pierre Schoendoerffer, fiatal francia rendező **A 317-ES HADMŰVELETI PONT** c. filmjét, amely az indokínai háborúról szól. Egy francia osztag sorsát tárgyalja a teljesen kilátástalan gyarmatosító háború viharában.

Nincs a filmben hamis hősi patetika, amely „a hazáért elesettek” dicsőítené, nem is úgy tekint a vietnami őserdőkben küzdő franciákra, mint „a szabad világ védelmezőire”, s legkevésbé siránkozik a Déi-kelet-Ázsiában elveszett francia támaszpontok fölött. Sötét színezetű képekben, szépítő szándék nélkül rávilágít mindenféle háború esztelen voltára, de legfőképpen az egykori gyarmati népek elnyomatására irányuló hadjáratok értelmetlenségére és hiábavalóságára.

Az egész film érezhetően az amerikaiak felé van fordítva és éppen csak ez a felirat hiányzik róla: **OKULJATOK A MI BŐRÜNKÖN!** . . .

A bemutató legnagyobb érdekessége (és a jelenlegi amerikai-francia viszony legbiztosabb fokmérője) az volt, hogy az egész francia sajtó szinte egyöntetűen pozitíven értékelte ezt a „hazaáruló” filmet. De hogy az ellentétek tüzeire mégse öntsön olajat, a fesztivál bíráló bizottsága csak a film forgatókönyvét jutalmazta meg.

C S A L Ó D Á S T O K O Z T A K A „N A G Y O K ”

Az idei cannes-i fesztivál egyik jellegzetessége az volt, hogy kevés nagynevű alkotó művét mutatták be. A huszonnyolc film közül alig tízet készítettek tapasztaltabb mesterek. Ezért mindenki azt remélte, hogy ez a szemle is útnak indít egy-két újabb fenegyereket a még ismeretlenek rajvonalából.

Erre azonban nem került sor. A XVIII. azúr-parti szemle nem csillogtatott meg egyetlen új nevet se. Sőt: a már befutottak fényéből is elvett.

Elsőnek William Wyler kudarcáról kell szólnunk, aki Amerika hivatalos képviselőjeként jelent meg a fesztiválon. Wylert úgy ismeri mindenki, mint **AZ ŐRÖKÖSNŐ** és az **ÉLETÜNK LEGSZEBB ÉVEI** c. film alkotóját. Tudtuk róla azt is, hogy nemcsak nagy témákból, hanem jelentéktelen mesékből is kis remekműveket képes készíteni. Emlékezzünk csak vissza **DETEKTÍVTÖRTÉNET** és **A VADNYUGAT TÖRVÉNYE** c. filmjeire.

Az utóbbi években azonban kezdtük kételkedve figyelni pályafutását. A **CARRIE DRÁGÁM** c. Dreiser-regény biztos kezű megfilmesítője néhány évvel ezelőtt meglepett bennünket **BARÁTI MEGGYŐZÉS** c. egészen közepesértékű művével. Aztán sokáig hallgatott. Az idei fesztiválon pedig egy még közepesebb filmmel állt a közönség elé.

LEPKEGYŰJTŐ c. műve hichcocki köntösben tárgyalja egy elferdült lelkű szexuál-pszichopata történetét, aki egy lakatlan kastély pincéjébe zárva tartja szíve szerelmét. Gyönyörködik benne, akárcsak lepkegyűjteménye többi gyönyörű példányaiban. A lány, persze, belepusztul ebbe a különös, beteges vágyakozással teli szerelembe.

A filmen érzik, hogy gyakorlott, hozzáértő mester keze alól került ki, de a Nyugaton most igen divatos lelkibeteg-mesék egyik változata

semmivel sem nyújt nagyobb élményt, mint egy ügyesen megírt bűnügyi regény. A LEPKEGYŰJTŐ azonban, minden mesterségbeli tökélye ellenére, messze lemarad a vén róka, Hitchcock művei mögött.

A film nemcsak Wyler kudarcának bizonyítéka, hanem annak is, hogy Amerika évi 300 játékfilmet meghaladó termése ellenére se képes igényesebb művel a világ elé lépni. De hogy a hatalmas hollywoodi produkció mégse távozzon üres kézzel Canes-ból, a zsüri odaítélte a legjobb színészeknek kijáró díjat a film két fiatal főszereplőjének. Mellesleg szólva, mindkettő angol származású, s nem amerikai színész!...

Juan Antonio Bardem, A KERÉKPÁROS HALÁLA és A FŐUTCA hírneves rendezője szintén csalódást okozott GÉPZONGORA c. filmjével. Ez is divatos témát tárgyal: a Nyugaton ma annyira felkapott alienációt, korunk emberének reménytelen elidegenülését. De ahelyett, hogy mélyebb társadalmi elemzésekbe bocsátkozott volna, amelyek felszínre hoznák ennek az elidegenülésnek a gyökereit, — Bardem megelégedett azzal, hogy egy amerikai mintára készült, látszólagos társadalombírálattal fűszerezett intellektuális melodrárával álljon elő. Ezzel a filmjével, amelyhez nagy neveket szerződtetett (James Mason, Melina Mercouri és mások), összes híveit sikerült egy csapásra elveszteni.

Alexander Ford, a jeles lengyel rendező se igazolta a SZABADSÁG ELSŐ NAPJA c. filmjével a hozzáfűzött reményeket. A forgatókönyv Leon Kruczkowski azonos című színdarabján alapszik, s Ford nem tett mást, mint hogy igyekezett ezt a gyenge lábbon álló lélektani kamaradramát „filmszerűvé” varázsolni. Igyekezete azonban fordítva sült el, mert a színpalakon kívül történő jelenetekkel semmit se mondott, csak elvett a színmű kamarajellegetének meghittségéből.

A film egyetlen érdeme — mondja a francia kritika —, hogy megmutatta a világnak Beata Tyszkiewicz-et. Ennek az égő szépségű, szőke babának nagy nemzetközi jövőt jósolnak a nyugati lapok.

Grigorij Cuhraj, akit épp itt Cannes-ban kapott szárnyaira a világ-hírnév A NEGYVENEGYEDIK és a TISZTA ÉGBOLT c. filmje révén — egy egészen naiv és alkotója személyétől nem várt „rózsaszín” filmmel állt a fesztivál közönsége elé. A VOLT EGYSZER EGY ÖREGEMBER MEG EGY ÖREGASSZONY látszólag korszerű témával foglalkozik, de annyira bántó módon szépíti a mai szovjet életet, hogy egyes részletei a sokszor bírált hollywoodi filmekre emlékeztetnek, amelyek „az amerikai életmód” idillikus tulajdonságait propagálják.

A művészt, de különösen az olyan nagykaliberű művészt, mint Cuhraj, csak egyetlen erény ékesítheti: — a meggyőződéses őszinteség. Ebből a filmből éppen ez a tulajdonság hiányzik.

NEM VAGYUNK ANGYALOK

A „régí” mesterek közül mindössze hárman védték meg megérdemelt nemzetközi tekintélyüket: Lamorisse, Lumet és Kobayashi.

Elsőnek a VÖRÖS LÉGGÖMB és A FEHÉR SÖRÉNY mesemondó alkotójáról, Albert Lamorisse-ről, erről a poéta-lelkű flamand rende-

zóról szólnánk. ANGYALSZÁRNYÚ TOLVAJ c. vígjátéka ismét meghódította a Croisette-et poétikus, képzeletdús játékosságával és finom eszközökkel közölt mondanivalójával.

Egy kis tolvaj, üldözöje elől menekülve, egy különös cirkusz személyzete köré keveredik, s itt elvállalja a „repülő ember” szerepét. Sikerül is csakhamar — a bájós műlovárnó szerelmes támogatásával — szárnyra kapnia. Ezt a tulajdonságát, hogy valahányszor bajba jut vagy vágya kerekedik — a fellegekbe képes emelkedni, sokan irigylük. Főleg azok, akik mindent a nyers erő segítségével igyekeznek megoldani.

Számos mulattató viszontagság után, ez a „földi angyal”, akit sokan mások is szentnek tekintenek, rájön arra, hogy ő is csak egyszerű ember, akinek itt a földön kell megteremtenie a maga paradicsomát.

Érdekes, hogy ezt a filmet, amely a legviharosabb tapsot kapta, a zsüri agyonhallgatta, és Lamorisse, aki három filmjéért eddig 24 nemzetközi elismerést kapott, köztük két cannes-i nagydíjat is — jutalom nélkül hagyta el az Azúr-partot.

HOMOKDOMB c. filmjével Sidney Lumet újabb tanújelét adta annak, hogy Hollywood legdinamikusabb rendezői közé tartozik. Igaz, ezúttal mint a brit filmgyártás hivatalos képviselője mutatkozott be a fesztiválon.

Filmje kifejezetten antimilitarista alkotás, s olyan kedvezőtlen fényben mutatja be Őfelsége, a Királynő hadseregét, hogy a konzervatív angol sajtó a legerélyesebben tiltakozott A HOMOKDOMB benevezése ellen, a Cannes-ban tartozkodó brit alattvalók pedig aláírásokat gyűjtöttek az utcán a film bemutatása ellen.

A cselekmény a háború idején játszódik egy afrikai brit büntetőtáborban. Ide deportálták „átnevelésre” a katonaszökevényeket, feketézöket, tolvajokat és más „ingadozó jellemű” egyéneket. A „pedagógiát” egy baromian korlátolt, szadista őrmester gyakorolja. Ennek az emberkínzó „átképzésnek” legkegyetlenebb eszköze a kaszárnya udvarán álló húsz méter magas homokdomb, amelynek omló talaján teljes harci készségben kell a büntetetteknek fel-alá rohángászniuk, míg csak a tűző afrikai napon össze nem esnek.

A filmnek nincs nőszereplője, nincs benne szerelem, se izgalmas öklözés vagy gépkocsihajszja. Mégis elejétől végig feszült, izgalmas. S ami a legfontosabb: hatásos, mert az amúgy se nagy népszerűségnek örvendő, esztelen katonai drill-t még gyűlöltebbé teszi.

A KHWAIDAN tipikus szamuráj-történet, s ha nem olyan mester veszi kezébe, mint Kobayashi — talán unalmas is lenne. A japán rendezőnek azonban nemcsak a legenda költői csipkéje iránt van rendkívül sokrétű érzéke, hanem mesterien ismeri a filmkép kifejező lehetőségeit is. Ennek köszönhető, hogy ez a kiapadhatatlan gazdagságú témakör még egy mesterművet nyújtott a világnak.

Z A R Ó S Z O

A többiekéről nemigen érdemes szólni, jöllehet a zsüri döntéseiből ellenkező képet kaphatna a beavatatlan olvasó. A cannes-e fesztivál

SOMANTHA EGGAR és TERENCE STAMP
díjat kaptak Wyler LÉPKÉGYŰJTO c. filmjében nyújtott alakításukért

azonban mindenkor „egyengető” politikát folytatott, s igyekezett résztvevői között „igazságos egyensúlyt” teremteni.

Ennek tudható be az is, hogy a legjobb rendezőt megillető díjat egy román művész kapta, holott filmje nem tartozik a kimagasló alkotások közé. A „családi béke” érdekében egy szovjet színésznő is elismerésben részesült (a bemutatott két szovjet film közül egy se volt különösebb), a legjobb film címét pedig egy harmadik nemzet, az angolok kapták. De nem a HOMOKDOMB-ért (amelynek csak a fongatókönyvét dicsérték meg), hanem egy egészen ártatlan, nem sokat mondó és nem is túlságosan igényes vígjátékért. A legnagyobb igazságtalanság azonban József Króner, csehszlovák színészt érte, akit erőteljes művészi alakításáért mindenki a nagydíj várományosának tekintett.

Ha tekintetbe vesszük, milyen kiéleződött nemzetközi helyzet közepezt pergett le a XVIII. cannes-i fesztivál, akkor ezek a döntések inkább bölcseneknek tűnnek, mint igazságtalanoknak. Akik ott voltak, ismerik a látottak igazi értékét. Sajnos, ebből a résztvevőknek kevés hasznuk van, mert a világ a zsüri határozatain keresztül kap képet róluk.

De még ez is jobb, mint a botrány vagy a nemzetközi konfliktusok elmélyítése.

S Z E M L E

A REGÉNYIRODALOM ÁTTEKINTÉSE

Benedek Marcell: *Kis könyv a regényről*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1965.

Az enciklopédista, esztétikus, irodalomtörténész Benedek Marcell, akinek *Az olvasás művészete* című könyve megérdemelt sikert aratott, és jelentős segítséget nyújtott azoknak, akik érdeklődnek az irodalom iránt, újabb népszerű művekkel örvendeztette meg az irodalom barátait. Három kis könyve jelent meg az utóbbi időben: a költészetéről, a drámáról és a regényről. Ezek a könyvecskék — népszerű, olcsó sorozatban láttak napvilágot — szolgálatot tesznek az irodalomnak is meg az olvasóközönségnek is; az elsőnek azzal, hogy legjobb műveit népszerűsítik, az utóbbinak pedig avval, hogy végigkalauzolják az irodalom gazdag országán.

Ha értékelni kívánjuk Benedek kis könyveit — ezúttal pedig elsősorban a regényről írt könyvecskéje érdekelné bennünket —, mindenekelőtt azt kell tekintetbe vennünk, hogy itt egy népszerűsítő műfajjal van dolgunk, amelynek legfontosabb célja a tájékoztatás és ismertetés, nem pedig az elemzés. Ilyen szempontból aztán el kell ismernünk, hogy Benedek kis könyvei hasznosak, hízagpótlóak, s csak sajnálhatjuk, hogy más műfajokról — például a novelláról — nem írt hasonló művet. Pedig hát *Az olvasás művészete* — melynek egyes fejezeteit könyvecskéjében továbbfejlesztette — megadta erre a lehetőségeket, vázlatot.

A *Kis könyv a regényről* utolsó része a sorozatnak, melylyel a hatalmas tudású Benedek Marcell az egyes műfajokat bemutatja. A könyv koncepciója az, hogy néhány általános jellegű megjegyzés, valamint a regény strukturális és műfaji problémáinak felvetése után kettős keresztmetszetben — pontosabban: egy keresztmetszetben és egy hosszmetsetben — ismertesse a regényirodalmat. Az egyik szempont: a regény fajai, a második: a regény társadalmi körei. Mi csak az elsőt neveznénk keresztmetszetnek, a másodikat inkább hosszmetsetnek.

Felöleli a könyvecske úgyszólván az egész regényirodalmat, az ókori irodalmakban található regénycsíráktól egyes újabb írók műveiig. Amilyen kimerítően, részletesen beszél a klasszikus regényirodalomról, olyan szűkmárván méri a teret a modern regénynek. Napjaink regényirodalmából többek között Duhamelt, Julien Greene-t, Sartre-t, Mauriacot, Aragont, Maughamot, Andriót, Böllt, Segherst, Millert, Saroyant, Solohovot, Ehrenburgot, Németh Lászlót, Illyés Gyulát említi. Ez természetesen kevés ahhoz, hogy a régi regényirodalom komplett ismertetése mellett megadja a szükséges tájékoztatást az olvasónak arról, ami ma történik ebben a műfajban. Mert például a magyar irodalomból Déry Tibor művei közül csak a *Feleletet* említi, két fontos regénye, a *Befejezetlen mondat* és a *G. A. úr X-ben* említetlen marad, nincs itt Kaszák Lajos, akinek a regényeiről pedig semmiképp sem szabad megfeledkezni, a jugoszláv irodalomból Miroslav Krležát, Miloš Crnjanskít kell hiányolnunk. A mai nyugat-európai irodalmak képe sem teljes, mivel az ismertetésből azt a benyomást kapjuk, mintha az angol irodalomban Maugham, a francia irodalomban Sartre után nem is volna regény — egy Durrellről, egy Becketttről vagy Butorról nem beszél a szerző —, vagy mintha az amerikai irodalomban ma a legkiemelkedőbb regényíró Arthur Miller volna (a másik Millerről, a *Ráktérítő* szerzőjéről nem történik említés, Hemingwayről sem beszél érdemben, Thomas Wolfe is hiányzik). Nincsenek itt a mai északi regények, sem a mai olasz irodalom legjelentősebb alkotói. Hiányzanak továbbá a dél-amerikai és az észak-afrikai regényírók is.

De talán már túlságosan sokat követelünk egy különben nagyon olvasmányos, helyenként éredkesen megírt kis könyvtől, amely mindössze 170 lapon akarja az olvasót tájékoztatni a regényirodalomról. A kis terjedelemnek természetesen nem a szerző az oka, ezért a hiányokat ne is soroljuk tovább. Inkább mondjunk néhány szót a könyv záró fejezetéről, amely a regény jövőjének kérdését veti fel. Amit itt Benedek a regény jövőjének tart, az ma már jelen, valóság. Művek, regények vannak, melyeket a szerző a távoli jövőtől vár. Így aztán sajnos, e kis könyv olvasói épp abban lesznek legtájékozatlanabbak, amit itt nem táltak meg: a mai, új regényirodalomban.

(TL)

J Á T É K A Z E N E S Z I N T J É N

Georges Duhamel: *A vigasztaló zene*. Budapest, 1964.

Huizinga kultúrfilozófiája szerint a kultúra gyökerének megértéséhez a kulcsfogalom: a játék. Az író is homo ludens, azaz játékos emberként alkot. Sokan fanyalogva fo-

gadták az elméletet, mondván: a komoly, elmélyült művészi munka esetében nem éppen „babra megy a játék”! Az író ilyenkor nem hobbyjának hódol, hanem teremt. Nincsenek perdöntő bizonyítékaim a vita berekesztésére, egyébként sem érintem az írók „komoly” tevékenységének területét, amelyet az esztéták megkérdőjeleztek: játék-e vagy sem? (Igaz, mély meggyőződésem, hogy a legigényesebb, legnagyobb méretű írói vállalkozás is kisdud játékká zsugorodhat, az „igénytelen” játszadozás meg művészi értéket hozhat létre.) Ezúttal az írói műhely egyik mellékterméke kerül terítékre, amely nem a halálosan komoly szándék jegyében fogant, hanem az ún. amatőr posszió, a kedvtelés terméke. (A nagy írók is lehetnek műkedvelők „más szakmában”, bár előnyük, hogy zseniális dilettánsoknak tekintik őket.) Victor Hugo szakácskönyve, illetve Victor Hugo féle bevért tojás és erőleves, Goethe tűzoltó-szabályzata, Tolsztoj Ábécés könyve erre utal, éppúgy, mint Maeterlinck műve a méhek életéről, vagy Németh László tanulmánya a lakásépítésről.

Georges Duhamel, a *Pasquier család krónikájának* Goncourt-díjas szerzője, a Francia Akadémia, az Orvostudományi Akadémia, a Seborvosi Akadémia, az Erkölcsei és Politikai Tudományok Akadémiájának tagja, a francia rádió egykori főintézője, a háborús hős, biológus, szedőmester és amatőr fuvalás könyvecskét írt a zenéről. Ő, akit írói minőségében a jobboldaliak vallástalansággal, a baloldaliak meddő álmodozással vádolnak, az arany középút gyalogosai meg maradi érzelgősséggel telített liberális polgárnak titulálnak, s finoman intonált életérzését langyos humanizmusnak nevezik — őszinte és lelkes rajongástól vezérelve beszél a muzsikáról, mert „ellenállhatatlan vágy sarkallja arra, hogy megossza mással is azt, amit szeret”. A zeneimádók vallásos szektájához fordul, a széplelkek választékos nyelvén. Hódolatának célpontja Bach és Wagner, részben Mozart meg Beethoven, azok a szerzők tehát, akiket a művelt műkedvelőkből toborzott házi zenekar is megszólaltathat. (Érdekes, Debussynél megtorpant a legtöbb amatőr muzsikus lelkesedése, mert a nagy impresszionista zenész az első szerző, akinek művei szinte előadhatatlanok a műkedvelők számára.)

Szívesen egyetértek vele, amikor megköveteli a felettes hatóságtól, „hogy bocsásson ki olyan rendeletet, amely megtiltja az egyvelegek komponálását, a zenei szórakozások és a táplálkozási műveletek összekeverését”. Könyvéből a muzsika szeretete árad, magával ragad, amikor azokról a felemelő érzésekről, felismerésekről szól, amelyeket a zenének köszönhet. Vele lelkendezünk, amikor azokat az örömeiket ecseteli, amelyekkel a zene elhalmozza. Csak ne finomkodna annyit, csak ne félne attól, hogy a zene térhódítása megrontja a választottak élvezetét. „Az ég szerel-

mére! nem kell túlságosan sok művészet, túlságosan sok öröm. A szakadatlan szépség már nem szépség. Nem ismerek többé rá.”

Valahogy egyenlő és gondosan felmért távolságban tartja magát az önfelelt, szenvedélyes műélvezettől és a parlagi szépséghabzsolástól, a sznobizmustól és az egyszerű józanságtól, az állásfoglalástól és a tartózkodástól. Minden végtől óvakodik — itt is —, a zene területén, ahol csak amatőr, ahol csak játszadozik. Nem azt teszi-e komolyan értelmezett hivatásos művészet, az irodalom terén is? De hát a művész, az ember — homo ludensnek nevezik-e vagy sem —, akár legmagasztosabb hivatását tölti be, akár műkedvelősködik: ilyen vagy olyan szinten ugyanazt a játékot folytatja.

(VG)

TISZTULT VALLOMÁSOK

Rousseau: *A magányos sétáló álmodozásai*, Budapest, 1964.

Íme egy író, aki őszinteségi rohamában néha hazudott, hazugsága azonban több, mint az igazság. S mit adhatott ez az ember, aki élvezett abban, hogy nagy bűnös szerepében tetszelegjen, aki elbánt a legjobb barátaival, aki elítélte a színházat, aki azt vallotta, hogy az értelem formáinak, a képzeletnek és a gondolkodásmódnak a fejlődése szétrombolta az ember eredeti harmóniáit, gyengítette természetes hatalmát, aki örökségül hagyta az önbámulás és önleplezés mániáját, aki nem hitt az előrehaladásban, sőt a fejlődést a gondtalanságból elhagyott régebbi fokozatokra való visszatérésben látta, aki azt hitte, hogy noir complot, azaz fekete összeesküvés veszélyezteti nemcsak elgondolásait, alkotómunkásságát, hanem életét is?

Sainte-Beuve szerint meghonosította az irodalomban az álmodozást és a gyaloglást.

Herder szentnek és prófétának tartotta.

Óriási hatást gyakorolt a Sturm und Drang mozgalomra.

A filozófiában a naturalista szemlélet éppen az ő működése nyomán vált oly népszerűvé.

Megtámadta a barokk-rokokó hagyományokat, szembezegült az udvari ízléssel.

Helyet szorított a Richardson és Sterne teremtette szentimentális regénynek, az ő szellemi utódai: Goethe Wert-herje, Stendhal Julien Sorelje, Balzac Lucien de Rubempréje, Flaubert Fredericje, Tolstoj Pierre-je, Proust Marcelje, Thomas Mann Hans Castorpja...

Gondolata a francia forradalom legradikálisabb politikai áramlata, a jakobinizmus felé mutatott; Robespierre

elzarándokolt Ermononville-be, Rousseau utolsó lakhelyére, csak hogy találkozzék a mesterrel.

A legélesebben elítélte a társadalmi egyenlőtlenséget.

Ami pedig üldözési mániáját illeti, letartóztatási parancsot adtak ki ellene, bujdosnia kellett eszméi miatt.

Utolsó művét, az *Álmodozásokat* 1776 nyarán kezdi írni, „élete alkonyán, amikor ki van zárva az emberek társaságából, s képességei is hanyatlanak, s még egyszer és utoljára felveti a kérdést: Mi vagyok?”

A hattyúdal, melyet be sem fejezhetett, a legőszintébb és legátszellemültebb vallomása az érzékeny és érzelmes „genfi kispolgárnak”, aki szociológiai, politikai, erkölcsi, pszichológiai, pedagógiai és esztétikai nézeteivel *nemcsak* a felvilágosodás töténétét gazdagította. A szabad mezőkön tett sétáin azt kutatja, milyen érzések és tettek töltötték be küzdelmes, különös életét. Ha régebbi írásaiban a „vissza a természethez” motívumot zajos kürtök harsogták, most ugyanaz a téma a gordonkák lágy, zsongó hangján szóval meg: sejtelmesen, emberi fájdalommal telítetten.

A régebbi „hordószónoki” tónusú kinyilatkoztatása: hogy az ember elidegenül a természettől meg önmagától, hogy elvész az egyén és a társadalom összhangja és az ember tehetetlenül áll művével szemben, az *Álmodozásokban* elveszíti az egzaltáltság rikító színeit, mentesül a túlfűtöttségtől és mélyről feltörő emberi nosztalgia formáját ölti. A beteges panaszkodás önmarcangolássá válik, az Én előtérbe helyezése nem valótlanúságba torkolló öncélú őszinteség megnyilvánulása, hanem az Én helyének és értelmének keresése a világban.

A kis könyv kulcsa a sokat vitatott ellentmondásoknak: hogyan lehetett Rousseau a fejlődés előmozdítója, ha nem hitt a fejlődésben, hogyan fejezhette ki korát és fonákságait, ha annak száműzöttje volt, hogyan lehetett hű tükré önmagának és kortársainak, ha gyakran állított valótlanságokat?

Hogyan? Mint tépelődő, senkit, magát sem kímélő művész felülemelkedett minden intézményen, hagyományon, megrögzött szokáson, meghonosodott életformán, és egyéb látókörszűkítő formán és vívmányon, és a minden jelentéget magában egyesítő emberben kereste a megoldást, a választ, annak jegyében, hogy az ember nem eszköz, hanem cél. Ennek a szellemi erőfeszítésnek legtömörebb összefoglalása, legteljesebb vetülete az *Álmodozások*.

(VG)

LÁZADÁS A GÉP ELLEN

Ž. Friedmann: *Problemi čovjeka u industrijskom mašinizmu*. Veselin Masleša, 1964.

A marxista irodalom még adós maradt egy érdekes kérdés megfejtésével: honnan van és milyen jelentőségű, milyen következtetésekre od alapot az, hogy a gépek és a munkamegosztás kérdésében a Kommunista Kiáltványba Engels tervezetével egészen ellentétes — az ifjú Marx nézeteihez közel álló — álláspont került be. Engels ugyanis ezt írta „Az a munkamegosztás tehát, amelyet a gépek máris aláástak, és amely az egyik emberből parasztot, a másiktól susztert, a harmadiktól gyári munkást, a negyedikből tőzdespekulánst csinál, teljesen el fog tűnni”. (Marx-Engels Művei, magyar kiadás, IV. kötet 360. old., kiemelés: B. I.) A Kommunista Kiáltvány pedig ezt a megfogalmazást tartalmazza: „A proletárok munkája a gépi berendezés terjedésével és a munkamegosztással elvesztette minden önálló jellegét és ezzel minden vonzó erejét a munkás számára. A munkás a gép pusztta tartozékává válik.” (uo. 470 old.). A kapitalizmus és a tökéletes munkamegosztás egyforma bírálata mellett tehát Engels a gépekkel kapcsolatos probléma egyik oldalára teszi a hangsúlyt — a gép már ma aláassa a munkamegosztást — a Kommunista Kiáltvány pedig a másik oldalára: a munkás a gép rabszolgájává lesz.

Ennek a kérdésnek a tanulmányozása különös jelentőséget kap ma, amikor a gépek hatása és a gépek iránti viszony a szociológiai és filozófiai — marxista és nem marxista — vizsgálódás központjába került. Gyakorlati szempontból: hogyan lehet a termelékenység legmagasabb fokát elérni. Szociológiai szempontból: milyen hatással van életünkre, külön a munkásokra, a gépek és az automatizáció mind gyorsabb térhódítása, hogyan lehet és kell megoldani az ezzel kapcsolatos problémákat. Filozófiailag: a Nietzsche és Bergson által (vagy ha úgy akarjuk, még előbb, Arisztotelész által) elindított vonal, a gépek elleni filozófiai tiltakozás formájában, vagy a gépek igenléséből, az irántuk elfoglalt legoptimistább álláspontból levonható filozófiai következtetések formájában, vagy pedig ennek a kérdésnek az elidegenüléshez kapcsolódó számos vonatkozása által. Sőt még esztétikailag is: milyen esztétikai következtetésekre ad alapot a gépek betörése az esztétikába — a reprodukciók, a gépek által gyártott tárgyak szépségének kérdése stb. Friedmann könyve azért érdemel figyelmet, mert e bonyolult kérdéskomplexum számos vonatkozását boncolgatja, sok kérdést próbál megválaszolni, még több kérdést vet föl.

A jugoszláv könyvkiadók kissé felforgatták a sorrendet: Friedmann egyik legelső műve — amelynek bemutatására

most vállalkozunk — később jelent meg nálunk, mint előző két műve. Ez a műve ugyanis avv trilógia részeként 1946-ban jelent meg. Jóval későbbi keltezésű a *Merre tart az emberi munka* című műve, amelyet nálunk 1959-ben adott ki a Rad, végül egyik legutóbbi alkotása, az 1956-ban kiadott *Szétmorzszolt munka* nálunk szintén még 1959-ben megjelent a Naprijed kiadásában. Ez a fordított sorrend kétségtelenül megnehezítette Friedmann objektív megismerését a jugoszláv olvasók számára, de mégsem járt olyan súlyos következményekkel, mint sok más szerző esetében járt volna. Ez azzal magyarázható, hogy Friedmann ebben a könyvében összefoglalóját adja egész elképzelésének, de a későbbi művekben nemcsak ennek az általánosságban kifejtett elképzelésnek egy-egy részletét magyarázza meg alaposabban — a *Szétmorzszolt munkában* például az automatizáció korlátait, de egyben az „örömteli munka” előtt álló korlátokat is, a *Merre tart az emberi munka* című művében pedig a technikai környezet, a szórakozás stb. szerepét —, hanem egyben nagy vonalakban vázolja az egész elképzelést is. Ezért könyvei önálló alkotásként, kerek egészként olvashatók, teljesen függetlenül megjelenésük sorrendjétől. Ez a körülmény bátorít fel bennünket arra, hogy egy korábbi, de nálunk csak nemrég megjelent műve alapján vállalkozunk ennek a friedmanni szemléletnek a bemutatására.

Friedmann sajátos módszerrel nyúl a kérdésekhez; — minimális elméleti általánosítással adja a problémákat, a velük kapcsolatos vizsgálódás, a különféle ankétok eredményeit („Az eszme vonzó, és tényleg felölelheti néhány individuum esetét. De tudomásom szerint kísérletileg még nem igazolódott be” — hangsúlyozza több helyen is.) Ezért akadnak olyanok, akik csak forrásmunkának, feldolgozásra váró anyagnak ismerik el Friedmann műveit, olyan alkotásoknak, amelyek alapot adtak az olyan elméleti általánosításokhoz, mint például Frommé, aki sokkal átfogóbban nyúl ehhez a problematikához. Az ilyen beállítás azonban nemcsak igazságtalanság Friedmannal szemben, hanem leegyszerűsítés is. Tagadhatatlan ugyanis, hogy Friedmann könyvei tartalmazzák a probléma lényegét, válaszkeresése rendkívül érdekes és értékes gondolatfolyamatokat indíthat el.

Ha így nézzük, akkor Friedmann-nak ez a műve két szempontból is jelentős lehet a jugoszláv olvasó számára. Először mint a taylorizmusra, a pszichotechnikára, az automatizáció problémáira, a munkások ezzel kapcsolatos fiziológiai, pszichológiai és ideológiai reagálására vonatkozó irodalom összegezése és feldolgozása, másrészt mint a gépekkel, automatizációval stb. kapcsolatos problémák megfogalmazása, a válaszkeresés egy érdekes formája. A probléma maga így fogalmazható meg: nem mond-e fel a technika

az embernek: nem lesz-e a gép az ember megnyomorítója, ahelyett, hogy felszabadítója, segítőtársa lenne; nem vesz-e ki a világból minden öröm, hogy az ember — akinek munkája már ma is egyetlen egy mozdulat mechanikus ismétlése — maga is robot legyen. Még konkrétan: a futószalag és még inkább az elaprózott munka milyen hatással van a munkásra.

Friedmann válasza ezekre a kérdésekre nem egész világos, határozott, és nem mindig egyértelmű. A megoldás érdekében ugyanis állást kell foglalnia két kérdésben: megoldhatók-e ezek a problémák a kapitalizmuson belül, és lehetséges-e az örömteli munka, vagy pedig az egyéniség kibontakozásának, megnyilatkozásának útját, módját, terét a munkán kívül kell keresni? Az első kérdésben Friedmann álláspontja az, hogy a megoldás érdekében mélyebbre nyúló társadalmi átalakulásra van szükség: „Az automatizáció gazdasági jótéteményei, úgy látszik, elválaszthatatlanok egy rendszertől, amelyben minden termelő rövidebb ideig dolgozik, mégis élvezi a munkára való jogot, olyan hivatás (vagy hivatások) területén, amelyre képesnek érzi magát” és: „Éppúgy, mint ahogy a kapitalista társadalom reális feltételei között úgy látszik lehetetlen elérni a munkás teljes integrálódását a vállalatban, ugyanígy illuzórikus azt képzelni, hogy az ipari viszonyok teljesen kifejlesztették fizikai és szellemi képességeit... Hogy ez megváltozhasson, a termelés gazdasági és pszichológiai feltételeinek mély átalakítására van szükség” (157. és 297. oldal).

De a kérdésnek ezt a részét nem élezi ki, állásfoglalását eltompítja két körülmény is. Egyrészt az, hogy (1) tisztán technikai problémát lát benne, ami a szocializmusban és kapitalizmusban közös — ami bizonyos vonatkozásban igaz is — és (2) látja, hogy a kapitalizmus érdeke a probléma jelntékeny részének megoldása, nemcsak azért, mert egy ponton túl az automatizáció már nem rentábilis, hanem azért is, mert a termelékenység emelése, a szerencsétlenségek elkerülése stb. szükségessé teszi a taylorizmusban teljesen elhanyagolt „emberi tényező” teljesebb mértékű figyelembe vételét. Másrészt a reformok egész sorát javasolja, hogy a meglévő rendszeren belül javuljon a helyzet: (1) többször hivatkozik arra, hogy az általa képviselt szempontok figyelembe vétele a kapitalizmus érdeke is, és (2) semmi sem áll messzebb egyéniségétől, temperamentumától és egész beállítottságától, mint a változtatás forradalmi törekvése, vagy akár az ostorozás frommi szenvedélyessége.

Az állásfoglalásra váró másik kérdésben — lehet-e a munka az öröm forrása, vagy pedig bele kell nyugodni abba, hogy a munka gépiessé vált, és rajta kívül kell keresni az öröm forrását, és az egyéni kibontakozás formá-

ját — Friedmann olyan nézeteket vall, amelyeket szerintünk eddig nem eléggé elemeztünk a rá és műveire vonatkozó jugoszláv irodalom. Boncolgatja ugyan, mit lehet tenni a futószalag igájába fogott munkás közérzetének javítására — helyesen abból indulva ki: sok függ minden egyes munkás egyedi adottságaitól, sőt nem az az igazán egyhangú munka, ami annak látszik, tehát ezeket a kérdéseket mindig konkrétan, az egyének figyelembe vételével kell megoldani. De a kérdéssel foglalkozók többségének optimizmusával szemben egészében az a véleménye, hogy nemcsak a társadalmi rendszer, hanem a gépek és a munka objektív természete is határt állít a változtatás, a javítás, a reformok útjába.

Ebben a művében még csak a kételyeket fogalmazza meg, de egy másik könyvében már világosan kimondja: „Még a gyökeres társadalmi átalakulás, sőt maga a termelőeszközök kollektivizálása és a munkás, mint teljes jogú tag, integrálódása a vállalatban, sem teheti teljesebbé és érdekesebbé a feladatokat, olyannyira, hogy annak számára, aki végzi, egzisztenciájának központjává váljon, és olyan módszerré, amellyel megszilárdítja egyéniségét. Tehát a technikai civilizáció humanizálása szempontjából mind nagyobb fontosságot kap a munkán kívüli idő” (Razmravljeni rad, 173.). Tehát „a munka az élet értelme” felfogással szemben azt vallja: nemcsak bele kell nyugodni abba, hogy az ember a munkán kívül keres értelmet, kibontakozást, örömet, hanem azt lehetővé is kell tenni a számára, meg kell neki könnyíteni, sőt e téren — a szórakozás, a hobby terén — kell felvenni a harcot az ember elgépiesedése, még az elidegenülés ellen is, hogy a szórakozás, a kultúra humanizálása fontosabb feladat legyen. Ebből a szempontból alaposabb és külön elemzést követel — még akkor is, ha ezt a következtetését elhamarkodottnak vagy tévesnek tartjuk — az az állítása, hogy Marxis eleve föladta az „örömteli munkáért” vívott harcot.

Az egészet összegezve: Friedmann könyve mindenképpen tanulságos és gondolkodásra késztető alkotás.

KRÓNIKA

BESZÉLGETÉS AZ ÖRDÖGÖKRŐL

Momo Kapor, a *Književne novine* munkatársa elbeszélgetett Miodrag Bulatovićyal, a világhírrre szert tett jugoszláv íróval.

— Műveim személyei iránt büntudatot érzek — mondta Bulatović. — Azokra a napokra gondolok, melyeket együtt töltöttem velük. Talán az árulás komplexusa áll emögött. Gyakran jutnak eszembe barátaim, akikkel a menzákon vacsora után ételmaradékot gyűjtögettünk. Vajon hol vannak most? Érdekes, hogy külföldi városokban mindig megtalálom azt a világot, melyet itthon elhagytam. A müncheni szállodákban például gyilkosok, betörők, könnyű nők voltak az ismerőseim.

Bulatović utazásairól esik szó. Az író eleinte autóstoppal utazott. S ezért ma, amikor saját kocsija van, felvesz mindenkit, aki felkérkedzik. Egyetlen feltétele, hogy utitársai beszéljenek. Azt is elmondják ilyenkor, amit egyébként elhallgatnának. Ebből csinál az író könyveket. Úgy látszik, mondja Kapor, Bulatović legnagyobb szerelmei a motelek, benzinkutak, az aszfaltút, a rohanás, a furcsa utasok, a bőrruhás rendőrök. Ezért érthető, amit az *Égre száll a vörös kakas* szerzője mond: „Nem túlzok, ha azt állítom, hogy egyetlen vagyonom egy írógép, egy autó és egy magnetofon.” A magnóval egyébként főleg a furcsa zajokat szokta felvételezni.

Belgrádra terelődik a szó.

— Úgy látszik, az ember mindig visszatér oda, ahol vereséget szenvedett — mondja Bulatović. — A vereség egyszer s mindenkorra odaköti... Azt hiszem, hogy amit a jövőben megírok, az Belgrádról szól majd. Belgrád az a város, melyre szükségem van...

Írói módszeréről is vallott Bulatović az interjú folyamán. Műveiben sok az adat, név. Ezeknek összegyűjtése nagy munka volt. Bulatović legújabb művéhez, a könyv alakban nálunk még meg sem jelent *Hős a számaron* című regényhez nagy előkészületeket tett. Levelezett egy volt olasz káplárral, aki a második világháború idején Crna Gorában szolgált. Bulatović tanulmányozta a katonai térképeket, a Venezia olasz hadosztály harcait, felvonulási útvonalát. Emberekkel beszélgetett, akik emlé-

keznek a hadosztály végnapjaira; mi több, Olaszországba is elutazott, hogy találkozzék regénye alakjaival, akik most Szardíniában élnek.

Míg búcsúzom Bulatovićtól — írja Momo Kapor —, tisztában vagyok vele, hogy ő az az ember, akinek van mondanivalója. Még ha nem is írna, csak beszélné, ennek a nyoma is intenzívebb lenne, mint sok könyvé, melyek unalommal fertőznek meg bennünket.

LEGENDA AZ IRGALOMRÓL

Az idei magyarországi könyvhétre jelent meg Németh László legújabb regénye, az *Irgalom*, melynek néhány részletét előzőleg közölte a *Kortárs*. A művet, úgyszólván megjelenésével egyidejűleg, Gyurkó László ismertette az *Élet és Irodalomban*.

Németh László... módszere — írja Gyurkó — a mindent kimondás és mindent megmagyarázás: semmit sem bíz az olvasó képzeletére. S nem szó- és hangzuhatagokat hömpölyget, mint Proust, hanem analizál; a legapróbb részleteket is felboncolva tálalja az olvasó elé.

Ez az analizáló hajlam... szoros összefüggésben van a kitűzött céllal, s a vállalt feladattal. Kertész tanárt hétéves hadifogsága alatt megcsalja a felesége: ebből a szegényes cselekménymagból bomlik ki a nyolcszázoldalas regény. Mégpedig kevesebb epizóddal és kevesebb szereplővel, mint Németh eddigi regényeiben. Az *Irgalom*-ban az író csupán néhány főszereplőre, s azok konfliktusaira összpontosít; az ő életük és lelkiviláguk aprólékos boncolása élte a művet.

Az első kötet Kertész és Kertészné párharcát tárja fel. Voltaképpen a *Bűn*, az *Iszony*, az *Égető Eszter* férfi-nő konfliktusa ismétlődik meg újra, csak más dimenzióban, más erőviszonyok között — állapítja meg Gyurkó. — A második kötetben azonban... az ő sorsuk már háttérbe szorul. Itt az író Ágnes, Kertészék lányát állította központba. Amit a szülők történetéről megtudunk, azt is az ő szűrőjén bocsátja keresztül az író.

Az *Irgalom*... kétségtelenül legenda — mondja Gyurkó. — S ezért volt szükséges, hogy Ágnes kerüljön a középpontjába. Voltaképp szülei története is csak tükre az ő „lassú kapaszkodójának”. (Ezt egyébként a kritikus nem érzi elég meggyőzőnek.)

Ágnes győzelme az irgalom világmegváltó erejének ismerése... A regény befejeződik az „életgyőzelem” pillanatában, amikor Ágnes a mellére húzza és megcsókolja sánta barátja fejét, akinek nyomorék testétől mindig viszolygott. Csakhogy a képzelet tovább dolgozik, s azt kérdezi, nem a Kárász Nellik és Kertésznek sorsa vár-e a szerelem helyett irgalomból átszivó Ágnesre is? Nem kell-e majd rádöbbenie, hogy a jóságos irgalom nem igazi győzelem s nem elegendő alap a boldogsághoz — kérdezi cikke végén Gyurkó László.

Németh László legújabb regényének ez csupán első, talán csak impressziókon alapuló ismertetése. Bizonyára hamarosan sor kerül az elmélyült elemzésekre is, melyeket a mű okvetlenül megérdemel.

KORUNK ENTELLEKTÜELJE VOLT...

Életének ötvenhetedik évében meghalt Roger Vailland, a jói ismert francia író, a modern francia regényírók közül talán a legtermékenyebb, legtehetségesebb. Rendkívül érdekes egyéniség volt, az erkölcsi és a társadalmi igazságok kutatója, és — többek között — *Un jeune homme seul* (Egy magányos fiatalember) című regényében is megkísérelte, hogy a maga kifejezetten entellektüel módján a szocialista realizmust szolgálja.

A párizsi *L'Express* így ír róla nekrológiájában:

1925 táján „szállt partra” Párizsban ez a ragadozó madár fejű fiatalember, aki egyesítette magában egy egész entellektüel-nemzedék sorsát, háromszor is átesett a tűzkeresztségen: a szürrealizmuson, az ellenállási mozgalomban és a sztalinizmusban. Roger Vailland nem kímélte önmagát, de azért szélsőségeiben is okos volt, hiszen jól ismerte önmagát ahhoz, hogy mindig a meredély szélén meg tudjon torpanni.

Az éjszaka embere volt, mindenféle kábítószer kipróbált, minden nőt szeretett, ismerte az éjszakai játék szabályait és a gyilkos hajnalok sápadt fényét. Ebben az időben — nappal — gyors és biztos tollal vetette papírra írásait a *Paris Soir* számára Robert François néven. Így kereste meg a mindennapi kenyérré és egyébre valót, várva, hogy Saint-Juste vagy Rimbaud, vagy — miért ne? — egyidejűleg egyik is, másik is legyen.

Bátran, könnyű lélekkel csatlakozott az ellenállási mozgalomhoz, pedig hát nálánál senki sem volt alkalmatlanabb a rejtőzködésre, bujkálásra. Mégis jutott ideje és ereje arra, hogy megírja első — és talán legjobb — könyvét, a *Drole de jeu* (Bolondos játék) című regényét, amelyet az Interallié díja követett, megteremtve hírnevét. Eljött a fordulat korszaka, és a világ szemtanúja lehetett, hogyan vált az éjszakai élvezetet hajszoló kóbor lovagjából földi ember, hogyan rendezte, ésszerűsítette életét.

A sztalinizmus volt Roger Vailland romantikus társadalomellenes lázadásának utolsó megnyilvánulása. Lázdadt, harcolt a társadalom ellen, amelyből eredt és amelynek olyan tüzetesen vetette szemére, hogy nem tette herceggé. Látványosan csatlakozott a kommunista párt-hoz 1950-ben, belépési nyilatkozatát a börtönben ülő Jacques Duclos-nak küldve el.

Az emberek testvériségéről álmódott meleg ábrándjából halkán, csendesesen ébredt föl, és sohasem tagadta, hogy ezt a gondolatot a vörös diktátor alakjában személyesítette meg.

Meglehetősen nagy életművéből — többek között — a *Les Mauvais Coups* (Gonosztettek) című regénye és Bernis bíborosról írt esszéje maradt ránk. Legnagyobb sikerű írását, a *Törvényt*, Goncourt-díjjal jutalmazták.

— Üri kispolgár, deskartes-i látnok, klasszikus szürrealista, óvatos szadista, gondolkozón szenvedélyes, érelyesen kétségbeesett demokrata hűbérúr, puritán tékozló, elkötelezett szabadgondolkodó, kötelezettségeket nem ismerő bolsevik vagy! — mondotta neki barátja, Claude Roy.

Más szóval és röviden: korunk entellektüelje volt.

FIGYELEM!

Most jelent meg Alberto Moravia *L'Attenzione* (Figyelem) című regénye. A könyv kapcsán a *Corriere della Sera* rövid ismertetőt közöl az írásról, és munkatársa hosszú beszélgetést folytatott a szerzővel.

Az ismertető többek között ezt mondja:

A cselekményt három ember hordozza: Francesco Merighi, újságíró, Cora Maurini, a felesége, és Cora Baby nevű leánya, aki Cora férjhezmenetele előtt, egy német katonával folytatott viszonyból született. Francesco és Cora házasesete úgyszólván közvetlenül az esküvő után hajótörést szenvedett, és Francesco emiatt maradt tíz évig külföldön, utazgatott a nagyvilágban.

Amikor visszatért Rómába, rájött, hogy felesége nemcsak varrónő, hanem egy gyalázatos foglalkozást is űz: egyik szervezője a titkos prostitúciónak. Francesco Baby barátságát keresi, és a fiatal lányban egy különös lényre bukkant: kiderül, hogy a Baby tudatában van édesanyja ocsmány mesteriségének, és minden erejével szembeszáll a körülötte tobzódó erkölcsi zűrzavarral, keresi a normális családi élet felé vezető utat.

Francesco beleszeret Babyba, a vérfertőzés szörnyű árnyéka azonban nem ereszkedik rájuk...

Végül is Francesco újabb, hosszú útra megy. Cora meghal, Baby meg szerelem nélkül férjhez megy egy derék, becsületes fiatalemberhez, csak azért, hogy rendes családi élete legyen.

SIC TRANSIT

Megszűnt a *Mercure de France* című folyóirat. Hetvenöt éven át jelent meg ez az irodalmi újság, és a párizsi Figaro Littéraire szomorú hangú cikkben emlékezik meg a *Mercure de France* júniusi, utolsó számáról.

Nem könnyű szívvel határoztak az illetékesek a lap megszűntetéséről. Sok fejtörés, töprengés előzte meg a döntést, amely — úgy látszik — múlhatatlan volt. És így,

most, a francia irodalmi élet a *Mercure de France* nélkül marad. Megszűnik egy régi, igen jó, szellemben gazdag, irodalmi dicsőséggel övezett folyóirat, amely nagy-nagy szolgálatokat tett az írásnak, a gondolatnak, a francia stílusnak.

— Sajnos nem lehetett tovább csinálni! — mondotta Simone Gallimardné, a *Mercure de France* kiadóvállalat igazgatója. — Hónapokon át folytak a legnagyobb erőfeszítések, mind nehezebben kerítettük elő a lap kiadásához szükséges pénzt, ugyanakkor azonban nem tudtuk növelni a példányszámot, nem volt mód az olvasótábor gyarapítására. Elbátortalanodtunk!

Két évvel ezelőtt Gaetan Picon vette kezébe a *Mercure de France* sorsát, Blaise Gautier lett a főszerkesztője, megváltozott a lap formátuma, meg a szerkesztőség álláspontja is, szélesre tárták a kapukat az új munkatársak előtt, csak hogy a *Mercure de France* továbbra is a francia irodalmi élet és a haladó gondolat letéteményese maradjon. A szerkesztőség elképzelése a lap tartalmát illetően helyes volt, a példányszám mégsem növekedett. Mindössze 1500 előfizetője volt a lapnak, a példányonkénti eladás pedig említést is alig érdemel, így hát a *Mercure de France* nagy veszteséggel dolgozott. A kiadóvállalat arra az álláspontra helyezkedett, hogy erőteljesebben kell a jelen felé fordulnia, s ezt nem teheti meg egy folyóirattal. Ehelyett öszre *L'initiale* címmel új könyvsorozatot indít, s ebben a kezdő írók rövid lélegzetű írásait közli.

Öt írás már készen van. A sorozat szerkesztői további négy regényt keresnek, hogy egyszerre adhassák ki a sorozat mind a kilenc kötetét.

A *Mercure de France* kiadóvállalat tehát komolyan nekifogott, hogy új, fiatal tehetségeket fedezzen föl, hogy új, friss vért bocsásson a francia irodalmi élet vérkeringésébe. A Gallimard kiadóvállalat, amelyhez a *Mercure de France* is tartozik, azon a véleményen van, hogy a célt könnyebben és megfelelőbben érheti el a fiatal írók könyveinek kiadásával, mint a dicső, de régi folyóirat megjelentetésével, amelynek vonzóereje nagy mértékben megfogyatkozott.

A DREISER-TRAGÉDIA

Az elmúlt néhány év alatt egy 967 oldalas Sinclair Lewis életrajz és egy 970 oldalas Eugene O'Neil életrajz került az amerikai olvasók kezébe, és most jelenik meg 614 oldalon, W. H. Swanberg tollából, Theodore Dreiser életrajza.

A könyvről így ír a *Saturday Review*:

Dreiser talán minden írónál nagyobb mértékben szolgált rá, hogy aprólékos részletességgel írják meg életrajzát, hiszen élete tele volt ellentmondásokkal, s egy rövidre fogott biográfia csak félrevezetné az olvasót. Az

életrajzírónak — ilyen keretek között — nincs nehéz dolga, csak a tényeket kell időrendi sorrendbe illeszteni, hagynia kell, hogy az események beszéljenek, amint Dreiser is tette regényeiben. Már 1959-ben megjelent levelei is meglehetősen hű képet adtak az író rendkívül bonyolult lelki és szellemi alkatáról, ezúttal még teljesebb betekintést nyerünk életébe és munkásságába.

Az életrajz első oldalain tudomást szerzünk róla, hogy Dreiser valóban igazat írt gyermekkoráról: családja kétségbeejtően szegény volt, édesapja legalább olyan megdöbbenésmentes volt, mint amilyen balszerencsés, csak az anya volt a bátorság, a derű megtestesítője. A fiatal Theodore Dreiser pályafutása rosszul indult, és szinte csodának tekinthető, hogy 21 éves korában mint újságíró meglehetősen sikert aratott. Dreiser mindig meg volt róla győződve, hogy szomorú gyermekkor, a sok szenvedés előre meghatározta — vagy eltorzította — jellemét, és igen valószínű, hogy e tekintetben nagyon is igaza volt.

Swanberg élénk színekkel írja le az 1907 és 1910 közötti éveket, amikor Dreisernek nagy anyagi sikere volt a Butterick sorozat kiadásával. Ezt követte a rendkívüli termékenység időszak, amikor Dreiser megírta *Jenni Gerhard*, *A lángész*, *A pénzember* és *Az óriás* című műveit. Ezután terméketlenség korszaka következett, de az *Amerikai tragédia* meghozta a legnagyobb sikert. Ezután — hús esztendőn keresztül — harcolt azért, hogy továbbra is élő hatóereje maradjon az amerikai irodalomnak.

A *Saturday Review* Dreiser magánéletével, seregnyi szerelmi kalandjával és meglehetősen inkorrekt üzleti ügyeivel is foglalkozva, ezt írja:

Swanberg nem hősfarmáló író. Könyvének egyik fejezetében azt mondja, hogy Dreiser „önző, hencegő, szeszélyes, fortélyos, gonosz öregember volt”. Ez lebecsülés. A nagy író valóban javíthatatlan és többé-kevésbé ostoba hazug volt, akinek úgyszólván egyetlen szavában sem lehetett hinni. Csaló volt, szívesen plagizált. Még arra is kapható volt, hogy aláírja akár egy elmebajos, akár pedig valamelyik barátjának írását. Rossz természetű, goromba, hálátlan, különc, pompakedvelő, lényegében pedig fukar volt. Mindenre gyanakodott, mindenkire féltékeny volt. Nagyra becsülte a tudományt, mégis tele volt előítéletekkel, így csalhatták lépére a dr. Albert Abrahams-féle kuzuzslók. Kétségtelen emberszeretete ellenére sikerült neki megsértenie a legtöbb embert, akivel csak érintkezett.

Másrészt — hangsúlyozza Swanberg — mindig arra törekedett, hogy a maga szorongó módján megtalálja az élet értelmét.

AUSCHWITZ — AZ ÉN VÁROSOM

Most jelent meg a nyugatnémet *Monat* című folyóirat kétszázadik száma. A szokottnál nagyobb terjedelmű, jubiláris szám Szövetségi Köztársaság címen tizegynéhány író szövege szól erről a témakörrel, közöttük Rudolf Augstein, a *Spiegel* nagy feltűnés közepette letartóztatott kiadóját és a Kelet-Németországban élő Johannes Bobrowskit. Elmondja véleményét Peter Weiss is, akinek szerzői hosszú című drámája: *Die Verfolgung und Ermordung Jean Paul Marats*, dargestellt durch die Schauspielgruppe des Hospizes Charenton unter Anleitung des Herrn de Sade (Jean Paul Marats üldöztetése és meggyilkolása a Charenton elmeógyógyintézet alpolgáiból alakult színjátszó csoport előadásában, de Sade úr rendezésében) — sok szóbeszédre adott alkalmat. Peter Weiss emigrált a hitlerizmus elől, úgyszólván valamennyi európai országot meglakta, és az egyetlen német író, aki részt vett az auschwitzi haláltábor őreinek tárgyalásával kapcsolatban megtartott helyszíni szemlén.

Az én városom címmel ezt írta a *Monatban*:

Ha elgondolkozom afölött, hogy melyik emberi települést, melyik tájat válasszam az én városomnak, kezdetben sokféle lehetőséget látok. De kezdve szülőhelyemtől, amelynek értesüléseim szerint Potsdamm közelében, a berlini vasútvonal mellett kell állnia, és amelynek Nowawes a neve, Brementen és Berlint keresztlátva, ahol gyermekkoromat töltöttem, Londonig, Zürichig, Stockholmgig és Párizsig, ahova később jutottam el — mindezek a városok csak ideiglenes tartózkodási helyek, pedig nem is említettem még azokat a városokat, ahol csak átutazóban fordultam meg. Csak keresztülutaztam rajtuk, és múló, tűnő benyomásokat nyújtottak. Ha meg akarom határozni mindazt, ami bennem érték maradt belőlük, ha meg akarom határozni életem földrajzi helyzetét, szüntelenül csak tagadások merülnek föl: mindezek a városok, helységek csak fehér foltok a térképen, s mindből csak egy marad meg, amelyben egyetlen napot töltöttem.

Azoknak a városoknak, amelyekben éltem, amelyeknek házaiban laktam, amelyeknek utcáin jártam-keltem, amelyeknek lakosaival elbeszélgettem — egyetlenegynek sincsenek meghatározott körvonalai, valamennyi egybefolyik, részei egy szakadatlanul változó külvilágnak. Itt egy kikötő, amott egy park jelenik meg, egy műalkotás, egy kiállítás, egy szoba, egy ajtófélfá. Együttesen alkotják kóborlásaink szövetét, egy másodperc töredéke alatt megjelennek és eltűnnek, s minduntalan újra meg újra fel kell idéznem emléküket.

Egy hely azonban amelyről már régóta tudok, de csak nemrég láttam, kiválik közülük. Ez az a hely, amelyet nekem szántak és amely elől elmenekültem.

Hogy mire, melyik helységre gondol Peter Weiss, megtudjuk a következő fejezetből, amelyet így kezd az író:

Auschwitz vasútállomásán tehervonatok zakatolnak, mozdonyok füttyögetnek, gőz sistereg, csengve csapódnak egymáshoz az ütközők...

AZ EROTIZMUS ELLEN

Az erotizmus nemcsak a modern művészetet hódította meg, egyre nagyobb tért nyer a gyakorlati élet minden megnyilvánulásában — ez a megállapítás, amelyet igen nehéz volna megcáfolni, készítette az *Arts* című párizsi lap szerkesztőségét, hogy körkérdést rendezzen. Az ankét eredményét most hozták nyilvánosságra.

A körkérdésre többek között Vladimir Jankélevitch filozófus, a Sorbonne egyetem tanára is válaszolt, de a bevezetőben közli az olvasóval, hogy bizony tétovázott, részt vegyen-e a körkérdésben. Attól tartott, hogy ezzel maga is, szándéka ellenére is, részese lesz a sajtó és a reklám általános erotomániákus tébolyának.

— Hogy mégis részt vettem az ankétban, ezt azért tettem, mert élni akartam az alkalommal, hogy elmondhasam: az erotizmus nagyrészt mesterséges alkotás, amelyet korunk érzéketlensége és a derű hiánya hozott létre — közölte nyilatkozatát Jankélevich. Sőt: az erotizmus azonos magával az érzéketlenséggel. A szerelem hiánya fejleszti, növeli: minél kevesebb szeretet, annál több az erotika. Az erotikai izgalom kétségtelenül elaggott valami. Ha hiányzik a nő iránt érzett szenvedélyes szeretet, élvezeti eszközzé alacsonyítjuk le a nőt. Az igazi meggyőződés hiánya és kortársaim gyógyíthatatlan érzéketlensége mindig felismerhető ebben az öreges fékevesztettségben. Egy otromba csalás segítségével az erotizmus a lélekelemzésben keresi az alibit, holott éppen a pszichoanalízis a leghatásosabb mindenfajta bűvölés-bájoslás ellen. Másrészt — valóban csak másrészt-e? — az erotizmus az intellektuális szigorúság kompenzációja, korunk nagy kokettériájának megtestesítője. Nem vádoló sem az absztrakt festőket, sem a dodekafonista zenészeket, hiszen több igazi, lángeszű alkotó is van közöttük, hanem igenis vádoló a nagyképű pedantériát, és a libidóval teli frivolságot. Az emberi arc gyűlölete, a formák bájjainak tagadása, az unalom kultusza, aszkéta szertartások, amelyeket a nonfiguratív művészet ránk kényszerít, a gyenge lelkekben fölfokozták az érzékletesség megtorlása iránti vágyat. Az erotikus jelenetek kisdéd pihenést nyújtanak a szellemileg gyenge emberek számára, ha elfáradnak „sorozataik” és „szerkezeteik” alkotásában, antihedonizmusukban. Mindez érthetővé teszi, miért ellentéte az erotizmus az örömmek. Az erotizmus nevetni való csúfság, ostobaság, szomorúság. Azoknál, akik ismerik az igazi örömet — korunk legnagyobb alkotóművészeire gondolok —, nincs helye az erotizmusnak. Az ellene vívott harc bástyája Bartók tisztasága, Ravell ártatlansága, James Ensor színeinek és fényeinek ünnepnapjai.

A FÉLTÉKENYSÉG ZÚRZAVARA

A komoly írók, miután régen letettek arról, hogy más emberekről írjanak, le akarnak szokni arról is, hogy önmagukról mint magánemberekről szóljanak. Így hát a modern regény tárgya — a regényíró lesz, cselekménye — maga a regény, és ha az író igazán kifinomult lélek, mint Louis Aragon is, akinek a *La mise à mort* (Haldoklás) című regényét most adta ki a Gallimard vállalat, többszörös törés következik be az író és a regényhős kapcsolatában.

Lássuk, mit mond erről beszámolójában a *Nouvelles Littéraires!*

A könyv szerzőjét Alfrednak hívják. Szerelmes Fougère-be, az énekesnőbe, akit egyébként Ingeborg D'Usher néven ismernek. Létrehoz egy személyt, aki játékszer lesz mindkettőjük, Alfred és Fougère kezében: Antonie Celebre a neve.

És megkezdődik a dráma: kit szeret valójában Fougère, Antoine-t vagy Alfredot, aki Antoine, de mégsem az? És különben is kicsoda kinek a tükörképe? Az írás lényege kétségtelenül a féltékenység. De ez az egész regény is, hiszen Antoine Alfred teremtménye, Alfred meg Aragon alkotása. Alfred regényében három olyan elbeszélés lesz, amelyek Antoine-nak tulajdoníthatók.

Hallgassuk meg, mit mond erről maga Aragon:

— A könyv egy regény regénye, ugyanakkor tükör is. Tükör, amely előtt én állok, de nem magamat látom, vagy mégis önmagam, amint a világitást nézem. Tükör, amelyben önmagamban is másokat látok, amint hátat fordítok nekik, vagy pedig úgy érzem, hogy csak másokat látok, de bennük magamra ismerek. Még soká folytathatnám az ellentmondó szavak játékát...

És amikor Alfred elhatározza, hogy elpusztítja Antoine-t, hogy egyszerre úgy érzi, hogy Antoine valóban él és már föléje emelkedett. Belevág a tükörbe, szilánkokra töri, elmerül a tébolyba, a szerelmi rajongásba.

J E G Y Z E T

A két világháború közötti jugoszláviai magyar irodalom. Ez az összefoglalás a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtörténeti Intézete gondozásában megjelenő *A magyar irodalom története* című kiadvány 6. kötete számára íródott. Az egyes részek szerzői: *A huszas évek* — Dr. Szeli István; *Szenteleky Kornél* — Dr. Bori Imre; *A Kalangya és írói köre* — Tomán László; *A Híd* — Dr. Bori Imre; *A Híd írói* — Dr. Szeli István; *Sinkó Ervin* — Dr. Bori Imre; *Kitekintés* — Dr. Szeli István.

Gulyás József versei. Ezeket a verseket a szerző nemrég megjelent, *Könyörgés magamhoz* című kötetéből válogattuk.

FEDŐLAP
B. SZABÓ GYÖRGY
ÉS KAPITÁNY LÁSZLÓ
MUNKÁJA

TECHNIKAI SZERKESZTŐ:
KAPITÁNY LÁSZLÓ

HÍD IRODALMI, MŰVESZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYO-
IRAT. — 1965 JÚLIUS-AUGUSZTUS — KIADJA A FORUMLAPKIADÓ VÁL-
LALAT. — SZERKESZTŐSEG ÉS KIADÓHIVATAL: NOVISAD, VOJVODE
MISICA UTCA 1. — SZERKESZTŐSEGI FOGADÓÓRÁK: MINDENNAP 10-
TÓL 12 ORÁIG. — KEZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜL-
DÜNK VISSZA. — ELŐFIZETHETŐ A KOMMUNÁLIS BANK NOVI SAD-I
KIRENDELTSÉGÉNél A 151-11/1-255-ÖS FOLYÓSZÁMLÁRA. BEFIZE-
TÉSKOR KÉRJÜK FELTÜNTETNI A HÍD NEVET. — ELŐFIZETÉSI DÍJ:
BELFÖLDÖN EGY ÉVRE 1000, FÉL ÉVRE 500, EGYES SZÁM ÁRA 100
DINÁR; KÜLFÖLDRE EGY ÉVRE 1400, FÉL ÉVRE 700 DINÁR, KÜL-
FÖLDÖN EGY ÉVRE 2,33 DOLLÁR, FÉL ÉVRE 1,17 DOLLÁR. — KÉSZÜLT
A FORUM NYOMDÁBAN NOVI SADON

